

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lea Šuligoj

Mentor: doc.dr. Pavel Gantar
Somentor: doc. dr. Marjan Hočevar

**JAVNI ALTERNATIVNI PROSTORI KULTURE IN ZASEBNI KAPITALSKI
INTERESI - PRIMER METELKOVE MESTA IN KOLIZEJA**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

1	UVOD	3
2	OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV	3
2.1	JAVNI PROSTOR-SOCIOLOŠKE RAZSEŽNOSTI	7
2.2	ALTERNATIVNI PROSTORI	8
2.3	DRUŽBENA LEGITIMACIJA - LEGITIMNOST PROSTOROV	10
3	KRIZA LEGITIMNOSTI IN NASTANEK NEFORMALNIH PROSTOROV	12
3.1	URBANA DRUŽBENA GIBANJA	13
3.2	SUBKULTURNOST URBANIH PROSTOROV	15
3.3	ALTERNATIVNA KULTURNA PRODUKCIJA V ODNOSU Z OBLASTJO- ZAČETKI SUBKULTURNOSTI V SLOVENIJI	17
3.4	RAZMERE SUBKULTURNIH/ALTERNATIVNIH SKUPIN OD 90-IH DO DANES	18
4	METELKOVA MESTO	22
4.1	UMESTITEV	22
4.2	BOJ ZA PROSTOR PIŠE ZGODOVINO	22
4.3	PODOBA METELKOVE DANES	27
4.4	VPRAŠANJE LEGITIMNOSTI METELKOVE MESTA	28
4.4.1	PROBLEMATIKA TRDIH DROG	29
4.4.2	PROBLEMATIKA OBISKOVALCEV	31
4.4.3	ANTAGONIZEM ZNOTRAJ METELKOVE in NJENA NOTRANJA ORGANIZIRANOST	32
4.4.4	STATUS METELKOVE	36
6	PRIHODNOST - IZBRIS KULTURNEGA CENTRA ALI UP NA KULTURO SOŽITJA	42
6.1	PREDLOG NOVE NOTRANJE ORGANIZIRANOSTI METELKOVE	44
6.2	NOVI RAZVOJNI NAČRT METELKOVE 2007-2013	46
7	SPREMEMBE JAVNEGA PROSTORA	49
7.1	ZNAČILNOSTI ZASEBNO - KAPITALSKE-INVESTITORSKE POBUDE	52
7.2	NOVI SNOVALCI IKONSKE ARHITEKTURE	56
7.3	DRUŽBENE SPREMEMBE IN NOVI AKTERJI NA PODROČJU PRODUKCIJE PROSTOROV V SLOVENIJI	57
8	KOLIZEJ - PROJEKT ZASEBNO KAPITALSKE POBUDE	59
8.1	ZGODOVINA KOLIZEJA	59
8.2	VPRAŠANJE LEGALNOSTI IN LEGITIMNOSTI PROJEKTA - POLEMIČNI POGLEDI	60
8.2.1	VPRAŠANJE SPREMEMBE PROSTORSKIH AKTOV/MESTNIH ODLOKOV ZA REALIZACIJO PROJEKTA	61
8.2.2	VPRAŠANJE ZAŠČITE/PRENOVE/UNIČENJE STAVBE KOLIZEJ	63
8.2.3	PROBLEM VIŠINSKIH GABARITOV	66
8.2.4	KOLIZEJ - KULTURNO SRCE LJUBLJANE	68
8.2.5	LOKACIJA	69
8.2.6	VPRAŠANJE KVALITETE PROJEKTA, OBLIKOVANJE STAVBE	70
9	NAČRTOVANJE IN UPRAVLJANJE SODOBNEGA MESTA	71
9.1	VLOGA URBANISTOV TER MESTNIH IN DRŽAVNIH OBLASTI	71
9.2	VLOGA SPOMENIŠKEGA VARSTVA	74

9.3 VLOGA ARHITEKTOV	75
9.4 RAZMERJA UDELEŽENIH AKTERJEV V PROJEKTU KOLIZEJ	76
10 PREGLED ZNAČILNOSTI METELKOVE MESTA VS KOLIZEJA	81
11 SKLEP	82
12 VIRI	87
13 PRILOGE.....	94

1 UVOD

Mesta, ki so kulturno raznolika, tolerantna, odprta za izzive in nove možnosti, s samorefleksivnostjo in odgovornostjo v prihodnost premorejo najvišjo stopnjo urbanosti, ki dopušča odprtost pobud in nenehnega dialoga, ki gradi mestom legitimnost. Različnost virov pobud za grajenje daje mestu priložnosti za kulturni razvoj, heterogenost grajenega okolja, sveže arhitekturne in estetske ideje, nove javne prostore in izraznost ter simbolnost mesta. Pobuda, ki nastane za graditev, revitalizacijo ali obnovo zgradbe ali dela mestnega kareja, lahko izhaja iz mestnih ali državnih krogov, iz zasebnega kapitala ali pa ta pobuda izhaja iz vrst civilne družbe, ki se formira v družbeno gibanje in samosvoje konstruira grajeno okolje.

V Ljubljani se zadnjih dvajsetih letih ni realiziralo veliko strateških projektov javnega sektorja, ki krnijo vitalni zagon mesta. Mnogo polemik se je zvrstilo v strokovnih krogih, odgovornih za mestni razvoj, načrtovanje in varovanje kot tudi na mestni upravi. Različne pobude za grajenje ali obnovo in uporabo zgradb so se tako znašle v tem konglomeratu različnih strategij, sistemskih napak, neodzivnosti in nepripravljenosti. Zato me bo v nalogi zanimalo, iz katerih vzgibov se konkretno pojavlja pobuda za prostor, ki izhaja iz civilne družbe in se formira v družbeno gibanje ter vzpostavlja neke drugačne prostore tako po obliki kot simbolnosti. Konkretnije me bo zanimal primer Metelkove mesta, ki že od 90-ih let dalje oblikuje javni prostor, ki je drugačen in raznolik. Seveda bom poizkušala dognati, kako ta raznolikost in drugačnost vpliva na mestni kare in širše, na prebivalce, kako se mesto in država odzivata na takšno pobudo; kakšna so razmerja med alternativno kulturno sceno in oblastjo ter kakšne možnosti ima takšen kulturni center v prihodnosti.

Trendi po Evropi in drugod v razvitem svetu kažejo, da so se pobude zasebnih investorjev za grajeno okolje povečale, predvsem iz dejstva, da mesta postajajo kompetitivne enote, ki si želijo svoje prepoznavnosti, odmevnosti in globalnega duha, ki izvira iz postmoderne kapitalistične težnje po raznoliki kulturni in ekonomsko močni bazi, ki omogoča razvoj in prosperiteto mestu. Tudi v Sloveniji smo priča takšnim

pobudam, čeprav se zdijo bolj redke in večinoma omejene na zemljišča zunaj mestnih središč. Zasebno kapitalska pobuda, katere inherentna logika je dobičkonosnost, mora biti v skladu z načeli javnega dobrega in v skladu trajnostnega razvoja mest. Omejena in usmerjana mora biti s strani strokovnih krogov in predvsem mestnih oblasti. Pobuda za Novi Kolizej je razburkala tako laično kot strokovno javnost, predvsem pa je odprla vprašanja, s katerimi se bom tudi jaz ukvarjala v nalogi. Domnevne kršitve zakonskih določil, neprimernost novega predloga Kolizeja ter razmerja moči in koalicij med različnimi akterji so postavile mnogo vprašanj, ki se dotikajo delovanja mestne uprave, strokovnosti arhitektov, spomeniško-zgodovinske stroke in urbanizma, odpirajo pa tudi pomen javnega prostora, ki je ravno zaradi zasebnega kapitala podvržen spremembam.

Različni viri pobud za grajeni prostor izvirajo iz njihovih lastnih vzgibov glede na njihov končni cilj, ki mora vzpostaviti trajnost mestnega razvoja in izpolnjevati značilnosti javnega dobrega, za kar poskrbijo oblasti. Moja predpostavka je, da mestne in državne oblasti nudijo večjo podporo zasebnim investitorjem kot pobudnikom alternativnih prostorov, zaradi večje legitimnosti prvih. Razmerja in odnosi, ki se vzpostavljajo med akterji pobud ter oblastjo in formalnimi institucijami, tako kažejo na različne prednosti, omejitve in vzpodbude, ki jih daje oblast/institucije glede na sprejemljivost. Tezo, ki sem jo zastavila v delu, pa bom preverjala na konkretnih primerih AKC Metelkove, predstavnice alternativne pobude, in Novega Kolizeja, predstavnika zasebno investicijske pobude. Aktualnost obeh primerov se kaže v diskurzu na javni ravni, ki traja v primeru AKC Metelkova več kot deset let, pri Kolizeju pa se je sprožil nedavno. Menim, da bom s študijo teh dveh primerov razgrnila tudi temeljna razmerja različnih akterjev v mestu, širšo problematičnost urejanja mesta Ljubljane, odprtost in vizijo, ki jo ima mesto Ljubljana, vprašanje javnega prostora in njegovih značilnosti ter zavrnila oz. potrdila tezo, da Kolizej uživa večjo institucionalno podporo kot AKC Metelkova mesto prav zaradi večje legitimnosti prvega.

V drugem poglavju bom poskušala pojasniti in razčleniti osnovni pojme, ki se navezujejo na tematiko naloge. Javni prostor, ki omogoča dostopnost in demokratičnost, je bistven pri svobodnem in javnem kolektivnem delovanju, a se danes vedno bolj upogiba logiki

privatiziranega javnega prostora, ki izgublja temeljno javno domeno. Alternativa tem prostorom je nastajanje paralelnih neformalnih prostorov, katere opredelim predvsem s Foucaultovo teorijo o heterotopijah-prostorih drugačnosti. Zaradi drugačnosti in deviantnosti so lahko takšni prostori družbeno sporni in ne uživajo velike legitimnosti znotraj širšega družbenega okvirja. Tako se pri družbeni legitimaciji opiram na tri miselne podlage zagotavljanja legitimnosti po Weberu in opredelim legitimno tisto izražanje, simbolni vidik ali fizični izraz, ki je usklajen in ne nasprotuje univerzalno splošnim sprejetim načinom mišljenja. Legitimnost pa je v demokratičnih družbah največkrat povezana z zaupanjem v legalnost.

V tretjem poglavju se nekoliko bolj posvečam teoretičnim vidikom nastanka neformalnih prostorov, ki so lahko posledica krize legitimnosti države in slabega funkcioniranja ter nefleksibilnosti formalnega družbenega ustroja. S pomočjo Offejeve teorije krize legitimnosti in Castellsove teorije družbenih gibanj poizkušam razložiti pojav neformalnih prostorov kot kolektivni odziv na anomalije družbenega sistema, ki zaradi preobremenjenosti in prevelike kompleksnosti ustvarja sistemska družbena neskladja. Pri tem poizkušam razložiti neformalne prostore tudi kot manifestacijo subkulturnih praks v prostoru, kot iskanja nekega drugačnega, izvirnega polja in možnosti izbire, tudi v slovenskem prostoru vse do danes.

V četrtem, petem in šestem poglavju se osredotočim na analizo AKC Metelkova mesto, kjer sprva razložim njen nastanek in celotno zgodovino vse do danes. Podrobna razčlemba njene zgodovine je smiselna prav iz predpostavke, da gre za zgodovino boja za prostor, ki traja še danes. Vpogled v različna obdobja kaže na spremenljivo vlogo odnosa med mestom Ljubljana in akterji Metelkove, ki je nihala od skrajno defenzivne vloge mesta do bolj kooperativnega odnosa med obema akterjema, ki se kaže tudi v legitimnosti Metelkove. S preučevanjem njene notranje organiziranosti, vizije in socialno-kulturnega programa poskušam razčleniti in določiti pomen, ki ga ima za urbano okolje, kulturni pomen in javnost prostora. S projekcijo o načrtovanju revitalizacije tega mestnega kareja (Potniški center, novi razvojni načrt) poskušam podati rešitve, ki bi bile konstruktivne za vse akterje.

Sedmo poglavje je namenjeno podrobnejši teoretični razčlembi sprememb javnega prostora, ki zaradi kapitalistične naravnosti in vpliva trga, straha pred kriminalom ter razmaha potrošništva postaja privatizirani javni prostor. Njegova transformacija bistveno ruši temeljne premise javne domene, saj se kaže v vsej večji selektivnosti in nedostopnosti in segregaciji določenih družbenih skupin. Kasneje opredelim zasebne investitorje, njihove vzgibe in način delovanja ter opredelim ikonsko arhitekturo, ki je danes ravno zaradi zasebnih investitorjev podvržena velikim spremembam. Zasebne investitorje pa umestim tudi v slovensko okolje kot nove akterje na področju gradnje in oblikovanja prostora.

Osmo in deveto poglavje je namenjeno razčlembi in analizi Kolizeja, kjer se sprva osredotočim na njegovo zgodovino, kasneje pa podam razčlemba temeljnih sprememb, ki so nastale z odkupom palače in namenom realizacije novega Kolizeja in s tem predvidene rušitve starega. Zatorej razčlenjujem problem spomeniškega varstva in pomen odgovornih služb, kršenje in spremembe prostorskih aktov in pripravljenost mestne uprave na zasebne investitorje, urbanistična-arhitekturna umeščenost novega Kolizeja, pomen kulturnega mecenstva in sociološko-prostorske posledice novega Kolizeja.

Pri pisanju naloge se opiram na sekundarne vire, kjer črpam iz sociološke, ekonomske, arhitekturne in urbanistične literature. Pri analizi AKC Metelkova mesto in Novi Kolizej sem uporabila nestrukturiran intervju za pridobitev informacij, članke iz dnevnega časopisja ter nekatere internetne vire. Uporabila sem tudi poročila iz konferenc, okroglih miz in kolokvijev ter nekatere uradne dokumente.

Za študijo primera sem izbrala Kolizej in Metelkovo mesto, prav zaradi odmevnosti, aktualnosti in predvidene posplošitve na širši kontekst zasebno-kapitalskih in alternativnih pobud.

2 OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV

2.1 JAVNI PROSTOR-SOCIOLOŠKE RAZSEŽNOSTI

Javni prostor kot ključni razvijalec in kazalec družbenih razmer in javnega življenja ima že od antike dalje svojo umestitev. Javno je imelo v antiki značaj političnega in je sodilo v sfero polisa, do danes pa so družbene spremembe pripeljale do preoblikovanja javnega prostora. Javni prostor široko definira Steven Carr ¹(v Smithsimon 1999) kot prostor, ki je dovzeten, občutljiv, demokratičen, kot pomemben prostor, v katerem se varujejo pravice skupin, katere ga uporabljajo. Javni prostor mora tako biti dostopen vsem, zagotavljati mora pravico do delovanja, hkrati pa ga določajo lastniške pravice. V tem kontekstu je javni prostor lahko prostor svobodnega delovanja in izražanja, spreminja se ga s kolektivnim javnim delovanjem, predstavlja pa tudi prostor, kjer se učimo tolerantnosti do drugih, saj se v takšnih prostorih srečujemo z različnimi obnašanji in idejami, ki so posledica različnih socialnih in kulturnih ozadij ljudi. Družbena pomembnost takšnih prostorov ter prostorov političnega delovanja ni le v toleranci do drugačnih, temveč omogoča tudi aktivno sodelovanje v sferi družbenega življenja ter izpostavlja vidik pozitivne izkušnje kot posledice »/.../razširjanja obzorij, eksperimentalnosti, avanture in presenečenja.« (Bianchini & Schwengel v Hajer, Reijndorp 2000: 40) Javni prostor predstavlja tisto javno polje, v kateri se odvijajo socialno učenje, osebni razvoj in menjava informacij.

Urbano okolje kot človeška naselbina tako omogoča nešteto interakcij in srečevanj različnih ljudi, vendar zaradi mnogih živčnih dražljajev, katerim smo izpostavljeni, takšne interakcije niso tako globoke kot je to značilno za bolj ruralna območja. Simmel (2000) izpostavi čustveno otopelost, zadržanost, ki deluje kot obrambni mehanizem,

¹ Matthew Carmona navaja tipografijo javnih prostorov: 1. zunanji javni prostor: prostor, ki leži med privatnimi posestvi. To so javni trgi, ceste, avtoceste, parki, parkirišča in seveda ruralna območja, reke, obale, gozdovi...2. notranji javni prostor: javne institucije kot so muzeji, knjižnice, mestne dvorane z vsemi javnimi prevoznimi sredstvi in njihovimi postajami (letalske, avtobusne, železniške). 3. notranji in zunanji navidezni (kvazi) javni prostori: čeprav legalno privatni, pa vendarle del javne domene. To so univerzitetni kampusi, športne hale, restavracije, kini, nakupovalna središča...T.i. privatizirani javni prostori, psevdo javni prostori (Hajer, Reijndorp 2000: 111).

zaradi katere je sobivanje s tujci sploh možno. Senett (v Bauman 2000: 94-95) je to specifično, sofisticirano spretnost poimenoval olika. Olika tako omogoča ljudem v mestih nek varovalni mehanizem, pri čemer lahko kljub temu uživajo v medsebojnem druženju. Tako lahko predvidevam, da so vsi javni prostori, ki niso zaznamovani s kriminalom in degradacijo, prežeti vsaj z oliko, če že ne z bolj poglobljenimi medsebojnimi odnosi (katerih priča smo predvsem v bolj neformalnih urbanih prostorih), ter s tem spodbujajo interakcijo, delujejo demokratično, nudijo različne možnosti uporabe in so dostopni in odprti.

Javni prostor ima poleg fizične dimenzije, ki je definiran z lastništvom in se izraža v grajenem in naravnem okolju, še dve, družbeno in simbolno razsežnost. Skozi družbenega dimenzijo se javni prostor, uresničuje preko dejavnosti, v prostorih javnega in privatnega lastništva. Nov pomen lahko dobi prostor prav z delovanjem, ki redefinira lastništvo prostora. Simbolno dimenzijo pa ustvarjajo ljudje skozi delovanje in spomin na ta prostor (Lehrer 1999).

Javni prostori kulture se tako definirajo z dejavnostmi, ki se odvijajo v njem, t.j. s kulturno vsebino in programom ter omejitvami in pomeni in ne toliko z zunanjo podobo ter lastništvom. S privatizacijo so javni prostori podvrženi večji kontroli, predvsem zaradi strahu pred nasiljem in kriminalom. Izgubljajo nekatere temeljne značilnosti javne domene: odprtost, demokratičnost, dostopnost. Proces privatizacije in posledične spremembe javnega prostora bom podrobneje analizirala v nadaljnjem besedilu.

2.2 ALTERNATIVNI PROSTORI

Javni prostor se nenehno spreminja, producira in rekonstruira ter kliče po novih uporabah in pomenih kulturnih prostorov, dostikrat tudi skozi urbana družbena gibanja, ki vplivajo na družbene spremembe. Primer takšnih prostorov so alternativni prostori, ki vnašajo v urbanost večjo heterogenost, inovativnost in so dostikrat tudi veliko bolj odprti kot prečiščeni privatizirani javni prostori.

Alternativni prostori so tisti prostori, ki jih ne moremo razpeti znotraj formalnih institucionalnih okvirjev. So neformalni in paralelno sobivajo znotraj formalne institucionalne mreže. Zatorej takšni prostori niso načrtovani znotraj urbanističnih planov in se večinoma pojavljajo spontano. Predvsem v oblikah skvoterstva, črnograditeljstva in v recikliranju starih stavb (industrijskih, vojaških itd.). Bistvena značilnost teh prostorov je, da omogočajo svojevrsten azil, umik pred hiperkompleksnostjo formalnih sistemov. Nastajajo predvsem v urbanih prostorih. Geograf Sanders je razvil model, v katerem opisuje razmerje med ekstenzivnostjo neformalnih aktivnosti in velikostjo mesta. Ugotavlja, da so neformalne dejavnosti relativno razširjene v majhnih mestih (manj urbanih naselijih), z naraščanjem urbanosti (večja mesta) se prostor neformalnih dejavnosti oži. Razumljivo je, da je v manjših mestih stopnja formalizacije delovanja relativno nizka in se, na račun neformalne sfere, zvišuje s stopnjo gostote prebivalstva in številom operacij na omejenem prostoru. Vendar Sanders predpostavlja, da obstaja točka zasičenosti stopnje formalne sfere, kjer bi zvišanje le-te ne vplivalo na večjo funkcionalnost mesta ali bi jo celo omejevalo. Primer takšne zasičenosti so sprejemanja novih in novih zakonov, ki ne pripomorejo k zmanjšanju črne gradnje. Če število akterjev in aktivnosti še vedno narašča, začne neformalna sfera v urbanem prostoru bistveno presegati stopnjo ekstenzivnosti v majhnih mestih. »Na določeni stopnji prostorska koncentracija (formalnih) aktivnosti postane kontraproduktivna, zaradi česar se ponovno razširi neformalno zadovoljevanje različnih potreb. Na nek način torej formalne aktivnosti "generirajo neformalne".« (Sanders v Kos 1993: 179)

Foucault nekoliko drugače opredeli prostore alternative. Z izrazom heterotopije označuje tiste prostore, ki so drugi, drugačni. Gre za variacijo normalnega, normalno nenormalno. Definira ga kot območje meje možnega, v katerem misli naletijo na predmete ali vzorce, ki jih ne morejo ne locirati ne urediti. Vendar heterotopije niso utopije, le te imajo jezik in misli, medtem ko so slednje vse to izgubile ter se zaradi tega predstavljajo kot neprijetne, moteče, izsušijo jezik, ustavijo besede (Knaller-Vlay, Ritter 1999). Foucault (1967) v svojem eseju *Of Other Spaces* opredeli značilnosti heterotopije. Vsaka kultura vsebuje prostore drugačnosti, heterotopije, vendar ne gre vedno za iste forme. Avtor meni, da sodobne družbe poznajo heterotopije deviantnosti, katere vključujejo

posameznike z deviantnim delovanjem, glede na obstoječa, splošno veljavna pravila družbe. Slikovit primer takšnega prostora so skvoti, ki zaradi drugačnih prostorskih praks delujejo deviantno. Druga značilnost, ki jo opredeljuje, je večfunkcionalnost takšnih prostorov, kateri lahko na enem kraju združujejo več namenskih prostorov (dvorana kot kino, prostor za koncerte, bar, vadišče za bende, prostor za predavanja itd.). Značilna je reciklaža, iznajdljivost uporabe enega prostora, ki je večkrat uporabljen z drugim namenom. Značilnost, ki jo imajo takšni prostori, je tudi sistem propustnosti, ki hkrati izolira in omogoča vstop, s tem pa zmanjšuje odprtost, ki je tako značilna za običajne javne prostore. Da bi lahko vstopili v takšen prostor, moramo imeti dovoljenje in biti zavezani posebnemu obnašanju oziroma pripadati določeni družbeni skupini, kateri je dovoljen vstop. Eno od načel heterotopije je tudi njena spremenljiva funkcija in družbena vloga skozi različna zgodovinska obdobja ali pa skozi različne kulturne okvirje. Enaka heterotopija lahko simultano obstaja v dveh različnih kulturah, vendar sta lahko njen pomen in vloga različni. Zadnjo značilnost pa opredeli Foucault kot odnos heterotopije do ostalih prostorov (okolja), ki lahko ustvarja iluzijo ter s tem izpostavlja realni prostor ali pa ustvari prostor, ki je drug realni prostor in je bolj urejen, popolnejši kot naš realni svet. Avtor zaključuje, da tisto kar je normalno-realno, sploh ne bi moglo obstajati brez nenormalnega (Foucault 1967).

Heterotopije zaradi svoje nerazjasnenosti vnašajo v prostor nelagodje ter poizkušajo spreminjati ustaljena razmišljanja o prostoru, ki temeljijo na splošno sprejetih in zdravorazumskih perspektivah. So tiste, ki dekonstruirajo in s tem premikajo meje dopustnosti prostorov in nazorov do njih (Graafland 1998). Lahko bi rekla, da so nekakšni prostorski revolucionarji, ki rušijo stare vzorce prostorskega.

2.3 DRUŽBENA LEGITIMACIJA - LEGITIMNOST PROSTOROV

Spreminjanje mej dopustnosti prostorov, vnašanje novosti in drugačnosti postavlja prostor pod vprašaj legitimnosti, predvsem iz možnih posledic, ki lahko rušijo ustaljene vzorce in pravila. Prostor, ki vnaša strah in nelagodje, ruši temelje domačnosti in lahko producira celo dekonstrukcijo prostora, v smislu marginalnih prostorov, prežetih s

kriminalom in socialnim robom. Legitimnost prostora se kaže tudi skozi njegovo delovanje in pobudo za nastanek prostora ali zgradbe. Tako menim, da lahko legitimnost prostora izvira že iz legitimnosti samih akterjev; v kolikor so ti širše družbeno sprejeti, bodo pobude za prostor in tudi prostor sam po sebi legitimni, v kolikor pa bo njihova legitimnost pešala, se bo to kazalo v nesprejemanju, izogibanju ali celo preprečevanju obstoja takšnega prostora.

Za ugotavljanje razmerij pa moram najprej definirati družbeno legitimacijo. Lahko jo preučujemo na več načinov. Ena od opcij je, da izpostavimo odnos med strategijami družbene produkcije pomena in simbolnega izraza na eni strani ter odnosi družbenega vladanja in podreditve na drugi. Iz te perspektive vključuje mehanizem družbene legitimacije tiste oblike delovanja, skozi katere proces družbene produkcije pomena ustvarja in ohranja takšne oblike zavesti, ki pridobivajo vladajoče v določenem časovnem obdobju. »/.../ družbeni odnosi se obravnavajo kot legitimni, kolikor se predstavljajo in sprejemajo kot pravični, pristni in vredni podpore posameznikov, združenj in skupnosti v danem zgodovinskem obdobju.« (Gellner v Debeljak 1999: 14)

Za dosego legitimnosti Weber izoblikuje tri miselne podlage:

- tradicionalno (družbeni red, ki se prenaša iz generacije v generacijo in temelji na svetosti tradicije, od vere v legitimnost prerokov)
- karizmatično (izjemnost posameznika s statusom nesporne avtoritete)
- racionalno (t.j. tista, ki se sklicuje na pravno ureditev sprejetih pravil in predpisov družbenega obnašanja) (Weber 1978: 94).

V kolikor se pojavijo oblike izražanja, simbolne oblike in tudi fizični izrazi, ki se razlikujejo oz. na kakršenkoli drug način nasprotujejo univerzalno splošno sprejetim načinom mišljenja, ki opravičujejo in potrjujejo nize družbenih odnosov, vrednot in idej, le-ti izpadejo kot nelegitimne. Kot tisti, ki ne izpolnjujejo zahtev po legitimnosti, saj niso utemeljeni na določenih miselnih podlagah, izraženi v določenih simbolnih oblikah in predstavljajo drugačne družbene posledice, ki niso v skladu, z racionalno miselno podlago, ki jo navaja Weber.

Tako je v demokratični družbi legitimnost največkrat povezana z zaupanjem v legalnost, skladno z uzakonitvami, ki so formalno pravilne in so dosežene z ustaljenimi procedurami. Kot navaja Offe, je legitimnost v modernih demokratičnih družbah dvosmerni proces, in sicer zavezuje tako vladajoče kot vladane. Legitimnost pravil mora biti odvisna od rezultatov in uporabe le-teh in ne od tega kaj so. Preferiranje demokratične vlade tako ne temelji na pravilih samih, ki jih postavljajo, marveč na pričakovanjih, ki jih bo ta vlada prispevala individualnemu in splošnemu dobremu ter ostalim zaželenim ciljem (Offe 1984: 135).

3 KRIZA LEGITIMNOSTI IN NASTANEK NEFORMALNIH PROSTOROV

Moderne demokratične države posegajo v strukture kapitalističnega gospodarstva ter s tem ohranjajo možnost za akumulacijo kapitala in razširjanje gospodarstva. Pri tem ščitijo interese samih kapitalistov, predvsem pravice do lastnine, zasebna podjetja ter ekonomsko svobodo. Na eni strani se kaže v vlogi zaščitnice kapitala, na drugi pa v vlogi izvajalke javnega dobrega, ki ga izvaja preko države blaginje, javnih servisov, subvencij.... Država »/.../ne sme spodkopavati zaupanja v zasebni sektor, vendar pa mora hkrati ohranjati videz socialne pravičnosti do prebivalstva kot celote.« (Kaase, Newton 1995: 41) Povezanost ekonomske sfere in politike je po Offe-ju evidentna, saj slednja trg zagotavlja, regulira in omogoča, prav tako pa politika ni osvobodjena trga, vendar se podreja ekonomskim predpisom (Offe v Kos 1993).

Legitimnost, ki se kaže v zaupanju do države, začne zaradi temeljnih nasprotij sistema upadati. Vedno več neizpolnjenih vladnih odločitev ter nezadovoljstvo z vladno politiko silijo državo, da obljublja neizvedljive cilje. V teoriji krize legitimnosti, Offe (v Kaase, Newton 1995) sodi, da v takšni situaciji država postaja nesposobna razreševati temeljne spore, frustriranost državljanov se kopiči, s tem pa se aktivirajo neposredni načini izražanja zahtev. Formiranje akcijskih skupin državljanov in nova družbena gibanja predstavljajo nove družbene vrednote in politične zahteve.

Prevelika kompleksnost modernih družb povzroča samoblokade modernih sistemov, kar poraja vprašanje legalnosti/legitimnosti in pragmatičnosti. Tako smo soočeni z dvema disjunktivnima procesoma; procesom stalnega povečevanja opcij in kvalitativnim naraščanjem potreb po koordinaciji in kompatibilnosti. Moderna družba svoje kompleksnosti (nastale zaradi specializacije in funkcionalne diferenciacije) ne more regulirati na globalni ravni, zato se-le ta izvaja v podsistemih, ki se nadalje diferencirajo. Usklajevanje med njimi pa postaja vedno bolj zahtevno in neučinkovito. Offe (v Kos 1993) predlaga tri načine premagovanja regulacijskih pomanjkljivosti² modernih družb, pri katerih se zdi najbolj perspektivna razbremenitev regulacije z zmanjševanjem potreb po vodenju. Tu se Offe sklicuje na samoregulacijske sposobnosti novih družbenih gibanj (ekološka, mirovniška, regionalistična, feministična, urbana, itd.), katere bi bilo potrebno spodbujati. S tem bi razbremenili formalno regulacijske mehanizme, kar bi pomenilo, »/.../da naj bi sistemsko spodbujali izvensistemsko delovanje, tj. delovanje, ki je avtonomno v odnosu do svojega okolja, in istočasno v kompatibilnem odnosu do formalnih regulacijskih mehanizmov.« (Kos 1993: 83) Širitev in nastajanje neformalnih (paralelnih) prostorov pa se lahko pojavi tudi neodvisno od formalne sfere. Takšen odnos med formalno in neformalno prostorsko prakso je komplementaren (kooperativen), saj gre za izbiro med dvema opcijama. Bulmer (v Kos, 1993) meni, da lahko takšen odnos pripelje do zmanjšanja potreb po regulaciji in s tem znižanja kompleksnosti sistema in družbe.

3.1 URBANA DRUŽBENA GIBANJA

Regulacijske sposobnosti novih družbenih gibanj imajo po Offeju sposobnost razbremenjevanja formalnega sistema prav zaradi nelegitimnega delovanja slednjega. Podobno domneva tudi Touraine (v Kaase, Newton 1995). V postindustrijski družbi se porajajo nove vrednote, ki so temelj novih družbenih zahtev. Touraine domneva, da se je s prehodom iz industrijske v postindustrijsko družbo zgodil premik od relativno politično

² Druga dva predloga; razširitev kapacitet že dostopnih medijev koordinacije (npr. birokratskega aparata), ter preoblikovanje mehanizmov vodenja, s tem bi dosegli nove povezave med trgov, državo in konsenzom. saj pri prvem predlogu potreba po nadaljnji regulaciji prej raste kot pada, pri čemer se pojavljajo negativni sinergetski učinki. Pri drugi opciji pa je zelo težko določiti optimalno razmerje med trgov, državo in "zdravo pametjo" (Kos 1993: 82).

temelječih organizacij (delavske, tovarniške skupnosti) k bolj amorfnim skupinam, ki so izražale zahteve zunaj institucij ali pa na neinstitucionalne načine. Takšna gibanja so bila protipolitična, saj niso več tolerirala obstoječe državne politike in so zahtevala spremembe. Večinoma so gibanja sovpadala s posameznim vprašanjem in so temeljila na nekem specifičnem interesu. Tako so se pojavila gibanja feministk, ekološka gibanja, mirovna, urbana, protijedrska gibanja ter različne družbene in kulturne manjšine, vključno s spolnimi, rasnimi, verskimi in etničnimi skupinami.

Pojav urbanih družbenih gibanj Castells (1983) utemeljuje kot kolektivni odgovor na nefleksibilnost urbanega sistema, ki je zaradi hiperkompleksnosti zašel v rigidno nesposobnost odgovoriti na izzive, ki so jih prinesli novi akterji v družbi. Takšno neskladje systemske (formalne) in izvensystemske (neformalne) sfere poraja zamenjavo: ko formalni urbani red odpove ga zamenja neformalni. »Ko množica spozna, da so prej veljavne omejitve odpovedale, sama vzpostavi svoja lastna pravila ravnanja.« (Castells, 1983: 50) V teh razmerah se pojavijo vzporedni urbani prostori, ki so vpleteni v formalni urbani sistem, vendar pa so dostikrat v navzkrižju ali celo v konfliktu s sistemom. Če paralelni prostori ne ogrožajo obstoječega formalnega sistema, lahko pride do pomiritve ali celo do produktivnega trajnega sožitja, ki predstavlja vir inovacij za formalni urbani sistem.

Castells (1983) meni, da so najpomembnejša tista urbana gibanja, ki so sposobna vplivati na državni nivo in preko organizirane družbene akcije spreminjati stare in proizvajati nove urbane pomene (legitimizirati novo urbano prakso). Vendar menim, da paralelni urbani prostori ne nastajajo zgolj v organizirani, politični kolektivni akciji, ampak se lahko vzpostavijo tudi skozi nepolitične, marginalne, partikularne, fragmentarne prakse.

Pobude, ki nastajajo za vzpostavitev paralelnih urbanih prostorov, tako izhajajo iz neskladja formalnega urbanega sistema, to vsak na svoj način utemeljujejo vsi trije avtorji Offe (v Kos 1993), Touraine (v Kaase, Newton 1995) in Castells (1983). Od načina akcije za vzpostavitev in kolizije prostora je odvisna njihova legitimnost v družbi. Lahko vzpostavljajo prostore stabilizacije, kompenzirajo systemske blokade ter prinašajo

razbremenitev togim in nefleksibilnim formalnim prostorom. Po drugi strani pa so lahko disfunkcionalni, kaotični, zaznamovani z revščino, marginalnostjo in drogami. V tem primeru jih družbeni sistem zavrača in s tem ostajajo v nelegitimnem polju urbanosti.

3.2 SUBKULTURNOST URBANIH PROSTOROV

Alternativni prostori kulture se v veliki meri nanašajo, kot že prej rečeno, na svojo družbeno in simbolno komponento, ki določata njihovo specifičnost. Do sedaj sem alternativne prostore enačila s paralelnimi (Castells 1983), heterotopijami (Foucault, 1967) ali neformalnimi prostori (Kos 1993), saj po značilnostih in nastanku sovpadajo med seboj. Alternativni prostor pa že izhajajoč iz besede daje slutiti, da je pomen teh prostorov tesno povezan z alternativno kulturo samo oz. s subkulturo. »Subkulture že samo z lastnim obstojem dajejo slutiti obstoj alternativnih oblik kulturnega izražanja, ki odsevajo kulturniško pluralnost v kulturi.« (Brake 1984: 23) Tako subkulture obstajajo tam, kjer obstajajo oblike organiziranega in priznanega prepleta vrednot, obnašanja in delovanja, odzivi nanje pa so drugačni od odzivov na prevladujoče nize norm. Downey (v Brake 1984) ugotavlja, da je povod razvoja subkulture v kolektivnem razreševanju problemov, ki jih določena skupina zazna kot prisotne v obstoječi družbi. Tomc meni, da lahko govorimo o subkulturah šele na tisti ravni, ko se pomembno prekrivata kulturna usoda in socialna zavest s specifično obliko estetskega občutenja (Tomc 1999).

Fisher (v Brake 1984) meni, da je tvorba subkultur posledica urbanizma, kajti bolj urbano je okolje, večja je raznolikost subkulturalizacije. Meni, da mestno okolje z mnogoterimi različnimi skupinami ljudi slabi prvotne družbene strukture in normativne konsenze. Urbane subkulture bistveno odstopajo od tradicionalnih družbenih norm, vendar te subkulture razvijajo podsisteme družbene narave in ti lahko varujejo le-te pred zunanjimi grožnjami in ji tako omogočajo nadaljnji razvoj. Poleg tega se nekonvencionalni elementi subkultur razpršijo v prevladujoči kulturi in tako je slutiti, da predvsem v metropolah (Amsterdam, London, San Francisco...) raznolikost mestnega prebivalstva ustvarja atmosfero za nastanek različnih subkultur. Tako v metropolah obstajajo osrednji mestni

predeli, ki vsebujejo soseske s homoseksualci, študenti, umetniki, zasvojenci z mamili..., ki sestavljajo neko vrsto boemskega podsveta.

Po Tomčevi (1999) interpretaciji novodobnih subkultur (začenši v 90-ih letih) ne smemo jemati kot a priori nekonformnih, v smislu dežurnih upornikov, na kulturnem, idejnem estetskem in političnem polju. Meni, da je potreben širši okvir gledanja, predvsem v kontekstu globalnega sveta, kjer je vse izmenljivo in dosegljivo in znotraj takšnega prostora obstaja boj za drugačnost kot igra, "hec", skratka že kot del tistega sveta, ki ga ogroža. Subkulture devetdesetih so tako lahko hkrati uporniške (subverzivne) kot tudi "krotke", tako alternativne kot tudi mainstrimovske, napadajo vladajočo kulturo in jo ohranjajo. Te prakse pa se od svojih predhodnic v zgodovini ločujejo tudi po tem, da niso tako tesno vezane z razredno, generacijsko, etnično, versko, spolno ali poklicno pripadnostjo³.

Kakorkoli pa subkulturne prakse predstavljajo subverzivno oddaljevanje od togosti in zadrnosti dominantnih kultur, manifestacija teh praks v prostoru, ki jim lahko suvereno rečem "prostori drugačnosti", odkrito kažejo iskanje nekega drugega polja, ki iritira in daje nek nov pomen urbanosti. Pomen alternative, druge opcije, izbire. Vendar če so se prejšnje družbe prizadevale, da bi to drugačnost poenotile, jo zbrisale znotraj ustaljene kulture, danes sodobne družbe integrirajo drugačnost, nemoralnost, različnost. Jo razorožijo, da postane normalna. Tomc meni, da je odnos do drugačnosti, do upora dominantnosti pokroviteljski. »V primerjavi z obračuni v prejšnjih časih gre za novo

³ Kljub manjši stopnji determiniranosti subkultur Tomc navaja bistvene značilnosti:

1. Kljub manjši pripadnosti so subkulture še vedno vežejo na slojevsko, politično-ideološko, generacijsko in etnično pripadnost. Razmerja segregacije med insiderji in out-siderji v družbi niso presežena, ampak zgolj premaknjena.
2. Subkultura je vedno v opoziciji do vladajočih, dominantnih kultur s tem pa jim ponuja vedno nove izzive, kar jih pripelje do pogostega obsojanja in celo preganjanja.
3. Zavoljo tega imajo subkulture vedno neko politično noto, saj eksplicitno ali implicitno težijo k uresničitvi določenih ciljev (z revoltom-željo spremeniti svet v katerem živijo, dostikrat z nekonvencionalnimi sredstvi in načini npr: letaki, prireditvami, fanzini, publikacijami...)
4. Odnos dominantnih kultur do subkultur je antagonističen. Te naj bi predstavljale nevarnost za javni red, za kršitev okusa in normalnosti ter za pohujšanje obstoječih kulturnih vrednot, s tem pa izziv in opozicijo hegemoniji.
5. Pripadnost subkulturi pomeni podobnost navznoter in različnost navzven.
6. Subkulture predstavljajo široko paleto doživljanj sveta in pogleda nanj, estetske ustvarjalnosti in načinov življenja, specifično držo do drugih ter tudi zabavo, ples, igro, srečevanja in različne prireditve (koncerti).
7. Subkulture imajo natančno profiliran kulturni fokus, značilnosti, znakov prepoznavanja, barv motivov, specifičnega vedenja, izražanja, ustvarjanja in bivanja.
8. Značilnosti subkulturnega stila, so v primeru subkultur izdelani ali predelani doma ali v krogu same subkulture (po načelu naredi si sam) (Tomc 1999).

avtoritarno taktiko udomačevanja oz. za novi diskurz normalizacije in pasivizacije deviantnosti, deformacij, perturbacij, šokantnosti, anarhije, ekshibicij, nekonformizma, za njihovo razostritev in posledično asimiliranje/.../«(Tomc 1999: 21). Na slovenskih tleh, kot bo podrobneje analizirano, se to kaže tudi na nedostopnosti do infrastrukture, s katero državne in mestne oblasti onemogočajo obstoj in razvoj nekaterih subkulturnih skupin.

3.3 ALTERNATIVNA KULTURNA PRODUKCIJA V ODNOSU Z OBLASTJO- ZAČETKI SUBKULTURNOSTI V SLOVENIJI

Že konec 60-ih let, še v globokem socializmu, so se na slovenskih tleh pojavile prve subkulturne in alternativne skupine, ter si poskušale izboriti prostor na kulturnem in socialnem področju. Poudarjale so spremembe na političnem področju in se izkazale kot konkurenca pri institucionalno sprejeti kulturi. Tako sta s koncem 60-ih let v okviru študentskega gibanja in liberalnih komunističnih oblasti nastali dve organizaciji, ki sta imeli pozneje velik vpliv na alternativnost v Sloveniji. Študentski kulturni center (ŠKUC)⁴, ki je podpiral predvsem najradikalnejša dogajanja v umetnosti ter predstavljal kasneje osrednjo kulturno umetniško ustanovo alternativnega gibanja, in Radio Študent⁵, ki je sodeloval pri organizaciji koncertov, predvajal in kritično ocenjeval domačo in tujo glasbeno produkcijo ter po potrebi deloval tudi kot snemalni studio. V začetku 70-ih sta se že poleg prej ustanovljenih eksperimentalnih gledališč (Pupilij Ferkeverk in Oder 57), pojavilo še gledališče Glej, ki v spremenjeni obliki deluje še danes. V tem obdobju so največ eksperimentalnosti doprinesli likovniki, v okviru katerih je bila najbolj znana konceptualistična skupina OHO, kateri so kljub konfliktom z državo veliko razstavljali doma in v tujini. Pomembnejši predstavniki in dogodki alternativne scene so bili tudi:

⁴ Škuc je bil zelo dejaven na glasbenem področju. Leta 1974 je pri njih izšla prva slovenska rokovska plošča Tomaža Pengova. Pomoč je nudil tudi progresivni rokovski skupini Buldožer. Poleg glasbe se je angažiral tudi v stripovskih vodah, pouličnem gledališču, filmski in video produkciji ter izdajal punkerske fanzine. V 70-ih letih je bil povsem na repu prioritete svojega ustanovitelja (študentske organizacije), ostala finančna sredstva pa je dobival od mestnih oblasti, zardi česar se je ves čas ukvarjal s finančnimi težavami. Šele v 80-ih letih je postal del "samoupravnega kulturnega sistema"(mestna in republiška sredstva kulturniških skupnosti).(Čopič, Tomc 1997).

⁵ Podobne težave kot ŠKUC, saj se je financiral predvsem iz lastne dejavnosti in dotacijami. RŠ je bil tako kot ŠKUC šele v 80-ih vključen v program republiškega financiranja. (Čopič, Tomc 1997)

Laibach, Mladina, Nova Revija, kulturno gibanje Neue Slowenische Kunst in drugi. Kulturno življenje je bilo v 70-ih relativno sproščeno in kulturna politika pluralna, kolikor je lahko bila v represivnem aparatu socializma (Čopič, Tomc 1997).

Nekateri od teh ustvarjalcev so v tem obdobju igrali pomembno vlogo artikulorjev javnega mnenja ter so dosegali veliko javnosti. Prednost neinstitucionalizirane kulture je v tem času bila ta, da se je lažje izogibala nadzoru oblasti, zaradi česar so prav z obrobja prihajale najbolj subverzivne umetniške prakse in izrekanja.

V sistemu represivne tolerance razmere za alternativno kulturo niso bile lahke, vendar so ponujale izziv in priložnost izraza drugačnega sveta. V 80-ih je veliko alternativnih umetnikov in subkulturnih aktivistov poizkušala preoblikovati kulturne cilje v politične rezultate ter soočiti različne veje sodobne slovenske umetnosti z mednarodnim razvojem na tem področju (Čopič, Tomc 1997). Menim, da ne bi smeli podcenjevati njihovega prispevka pri preobrazbi politične sfere v Sloveniji in modernizacije kulturnega področja s katerim so prispevali h konkurenčnosti na mednarodni ravni.

3.4 RAZMERE SUBKULTURNIH/ALTERNATIVNIH SKUPIN OD 90-IH DO DANES

Avtorja (Čopič, Tomc 1997) menita, da se je ostrina subkulturnega sektorja v današnjem času porazgubila. V prejšnjem sistemu so uradne strukture potihem podpirale izbrane dejavnosti (oz. vsaj niso imele jasne strategije, kako jih sploh obravnavati), z osamosvojitvijo pa so politične in gospodarske spremembe prispevale k otežitvi alternativne kulturne produkcije. Dodajata, da je tovrstna kultura undergrounda izginila, z redkimi izjemami, med katere lahko štejemo Metelkovo mesto in Kulturno društvo France Prešeren (KUD). Vzroke iščeta v razpadu Jugoslovanskega trga, ki je posledično sledil razpadu države, zaradi česar je že tako slabo razvita zabavna industrija vlagala še manj denarja v alternativne prakse (glasbo). Zaostrole pa so se tudi razmere dostopnosti prostora. Kljub represivni vlogi države v socializmu, ko je le-ta preprečevala in

onemogočala dostopnost do prostora in do upravljanja z njim, so mladinske organizacije pogosto zagotavljale prostore s svojimi mladinskimi kulturnimi centri. V 90-ih so ti prostori po večini propadli, se komercializirali ali spremenili namembnost, tako da so se razmere še dodatno zaostrole.

Sprememba temeljnih družbenih, ekonomskih in političnih razmerij v 90-ih je pokazala, da je lastništvo (nakup), upravljanje ali celo le najem prostorske infrastrukture za večino akterjev neodvisne kulture investicijsko in stroškovno prevelik zalogaj. Tako ostaja dejstvo, da se problematika zagotavljanja prostorov neodvisni kulturi nadaljuje že iz prej podobne zgodovine. Prostorski deficiti se tako kopičijo ter se še dodatno zaostrejejo z denacionalizacijo in privatizacijo nepremičnin ter nastankom in delovanjem prostega trga nepremičnin in s tem vedno večji podreditvi prostora zasebno kapitalskim operacijam.

»Preskrbo s prostorsko infrastrukturo in dostopnost do nje torej lahko opredelimo za enega od nosilnih stebrov ali tudi kot teren strateškega kulturnopolitičnega (ne)urejanja položaja in statusa neodvisne, alternativne, eksperimentalne in tudi individualne kulturne produkcije v Ljubljani (Sloveniji).« (Dnevnik, 30.4.1999) S kroničnimi prostorskimi problemi se tako rekoč ukvarja tako scenska (ples, gledališče), likovna in druge umetnostne in kulturne prakse, ki delujejo zunaj institucionalnih okvirjev, vendar kljub problematiki ostajajo na domačih tleh.

V okviru mednarodnega festivala Mladi levi (v Ljubljani, leta 2001) so povzeli mnenje, da je že skrajni čas za temeljitejšo preučitev odnosa med neodvisno produkcijo in razdeljevalci javnih sredstev, ter poudarili bistveno komponento pomena politične volje za infrastrukturno, sistemsko in finančno ureditev področja neinstitutionalizirane produkcije (Dnevnik, 22.6.2001). Med letoma 1998 in 2000 je MOL sofinanciral raziskavo, v kateri ugotavljajo glavne predloge ureditve položaja neinstitutionalizirane kulture. Raziskava je potrdila tezo, da so investicije odvisne predvsem od politične volje in političnega zaledja oseb na oblasti. Izgovori mestnih in državnih oblasti, da so takšne investicije zahtevne in potrebujejo veliko časa, da se realizirajo, ne zdržijo najbolje (Bibič 2003: 24).

Zahtevnost investicije izhaja zgolj iz dejstva, da se v ta sektor do tedaj ni investiralo skoraj nič.⁶ »Marginalni položaj neodvisne kulturne produkcije, ki se posebej močno izraža, ustvarja in perpetuira na področju infrastrukture je mogoče popraviti, če že ne odpraviti z razmeroma marginalnimi proračunskimi sredstvi/.../« (Bibič 2003: 25). To pa bi seveda pomenilo tudi spremembo prioritete in časa financiranja v javni oziroma zasebni neprofitni sektor ter intenzivno dinamiko v uresničevanju teh investicij.

Menim, da obstaja več temeljnih vzrokov, zakaj neodvisna kultura ostaja na obrobju in tako iz simbolnega vidika ostaja v polju nelegitimnosti, saj ne izpolnjuje tistega pomena, ki bi lahko zagotavljal podporo občinski in državni politiki. Ohranjanje statusa quo zagotavlja formalni kulturni produkciji možnost obstoja, kajti...

»/.../lahko rečemo, da se skrajnosti ("svobodnega") umetnostnega trga in državnih oziramo javnih kulturnih institucij (kot nekakšnega korektiva in instrumenta za uveljavljanje javnega interesa v kulturi) v skrajni analizi stikata v eksploataciji rezultatov zunajinstitucionalnih, alternativnih, neetabliranih, avtonomnih, nekomercialnih umetnostnih in kulturnih praks ter v črpanju, še bolj pa simbolnih (institucionalno-legitimacijskih) "ekstraprofitov" iz teh "eksploatacijskih razmer".« (Bibič 2003: 30)

Odvisnost alternativne, neetablirane kulturne produkcije od državne/občinske kulturne politike se bolj kot v proračunskem financiranju kaže v odvisnosti od prostorske infrastrukture, s katero monopolno razpolagajo in upravljajo osrednje kulturne inštitucije z lastnimi programskimi cilji, preferencami in funkcijami v urbanističnem, arhitekturnem, simbolnem in političnem kontekstu. Brez vadbenih prostorov, dvoran, pisarn so zunajinstitucionalni ustvarjalci prisiljeni sodelovati z državnimi gledališči, opero, Cankarjevimi domovi. Tako nacionalnim hramom zagotavljajo program in občinstvo, za svoje delo pa prejemajo neuravnoteženo plačilo. Po Rastku Močniku ima državna

⁶Investicije na državni ravni so bile v 90-ih letih nadproporcionalno usmerjene v javni sektor kulture (državne kulturne institucije), pri čemer so mu pripadale približno 98 odstotkov, medtem ko je bila vrednost investicij v neodvisni sektor le okoli 2 odstotka. V obdobju od leta 1998 do 2003 je bila makrodistribucija investicij v infrastrukturo državnih kulturnih institucij (v Ljubljani) skoraj 6,7 milijarde tolarjev, medtem ko je edina predvidena investicija za potrebe neinstitucionalne kulture znašala zgolj 330 milijonov tolarjev (Bibič, 2003: 23-24).

kulturna politika »/.../ podlago v “fetišizmu produkta”, financira pretežno “projekte” in “programe” zunajinstitucionalnih ali nedominantnih, neetabeliranih kulturnih praks, to je financira doseganje “(končnih) rezultatov produkcijskega procesa”, ne financira pa –vsaj ne primerljivo financiranjem nacionalnih ustanov–“pogojev, ki produkcijski proces omogočajo.« (Jež 1999: 12)

Drugi razlog za ohranjanje alternativne kulture na obrobju je, da bi javne investicije v prostorsko infrastrukturo neodvisne, alternativne kulture lahko povečale delež in zahteve v strukturi neposrednega subvencioniranja kulturne, programske in projektne produkcije, kar bi pomenilo resno finančno in programsko konkurenco institucionalnemu sektorju. Poleg navedenega se izraža tudi sum, da se večina snovalcev uradne kulturne politike boji močne in neodvisne scene ter njene včasih tudi (vendar vedno redkeje) anarhične in subverzivne sile, ki bi lahko še naprej provocirala državo in jo spodbijala v obstoječem demokratičnem smislu.

Tako menim, da je slovenska kulturna politika globoko konzervativna, saj izrazito favorizira tiste kulturne ustvarjalce, ki pripadajo institucijam oziroma muzejski obliki ustvarjalnosti (gledališče, Filharmonija, Opera z baletom...). Iz te perspektive pomeni, da je brezbržnost do neodvisne sodobne alternativne ustvarjalnosti tako rekoč vgrajena v sistem kulturne politike države, ki ni odvisna od politične garniture v različnih obdobjih, vendar je takšen odnos postal naraven. »V dolgih letih socializacije, od šole, kritike, estetike do kulturne politike je večina ponotranjila predstavo o tem, kaj je prava umetnost, kaj pa zgolj simptom časa in prostora, v katerem živimo.« (Tomc 2001: 19) V zgodnji moderni dobi se je tako oblikoval družbeni konstrukt estetske ustvarjalnosti, ki naj bi bila večna, izvenčasovna in izvenprostorska, t.i. elitna kultura, za katero je samoumevno (naravno), da je deležna največje finančne pozornosti države.

4 METELKOVA MESTO

»Metelkova je nastala iz sanj, iz utopije,
da je moč z ognjem kreativnosti taliti vojaško železo,
iz utopije, da je moč v odprto urejenem prostoru
preseči ekskomunikacije in izključevanja
in odpirati možnosti inter-akcije, povezovanja /.../« (Hren v Tomc, Bibič 2000: 8).

4.1 UMESTITEV

Bivši vojaški kompleks ⁷zgradb Metelkova se nahaja med Metelkovo, Maistrovo in Masarykovo ulico v Ljubljani. Razdeljen je na severni in južni del. Prvi je v lasti Mestne občine Ljubljana (od leta 1994), drugi pa je v posesti Ministrstva za kulturo, ki ga uporablja za namene institucionalne kulture (Narodna galerija, Slovenski etnografski muzej, Muzej novejšje zgodovine, Zavod za spomeniško varstvo Slovenije). Severni del, ki pod skupnim imenom Metelkova mesto ohranja status alternativno socialno-kulturnega centra obsega šest zgradb; Lovci, Pešci; Hangar, Hlev, Garaže in Zavori, vključuje tudi Trg brez zgodovinskega spomina (glej PRILOGA C, Slika 1-9). Sedma stavba (Šola) je leta 1994 zgorela in je bila tri leta kasneje porušena iz strani MOL. Zaradi tematike, ki jo obravnavam, bom poglobljeno analizirala zgolj severni, neinstitucionalni del kulturnega prostora, južnega pa le toliko, kolikor bo le-to relevantno pri razlagi vsebine.

4.2 BOJ ZA PROSTOR PIŠE ZGODOVINO

V vojašnici na Metelkovi je v 80-ih imelo sedež poveljstvo jugoslovanske armade (JLA), pristojno za območje Slovenije. Ob koncu 80-ih se je poveljstvo z Mestom Ljubljana, državo in investicijsko gradbenimi podjetji pogajalo za izselitev vojske na bolj obrobne lokacije mesta. Razlogov za takšna pogajanja je bilo več, predvsem pa so obsegali interes za zanimivo in privlačno lokacijo, sprememba tehnoloških, funkcionalnih, lokacijskih in

⁷ Vojašnica je bila zgrajena med leti 1886-1889 po naročilu ministrstva z Dunja za potrebe Habsburške vojske (belgijski polk) za pehoto. Poimenovali so jo Vojašnica za pehoto, kasneje se jo je prijelo ime Belgijska kasarna. V času prve Jugoslavije se je vojašnica imenovala "Kasarna Vojvoda Mišiča", po drugi svetovni vojni pa je dobila ime "kasarna 4. julija". Takrat je to območje upravljalo Ministrstvo narodne obrambe SFRJ, z osamosvojitvijo pa je prevzela vse premoženje Republika Slovenija in za upravljanje zadolžila Ministrstvo za obrambo (Hren 1995: 31).

prostorskih potreb vojske ter interes demilitarizacije v ožjem in širšem pomenu območja (Bibič 2003: 11). S strateškega gledišča vojašnice v urbanih središčih nimajo kaj iskati, z vsebinskega pa kasarna, predstavlja simbol, ki temelji na vzorcu represije in uniformnosti.

Tako lahko izvor bojev za pomen Metelkove zasledimo že v poznih 80-ih. Najdemo ga v odzivu družbenih gibanj, vključno z Gibanjem za kulturo miru in nenasilje in v aretacijah dveh novinarjev, oficirja JLA in obramboslovca⁸, ki so jih zaprli v vojašnico na Metelkovi. Z debato o demilitarizaciji Slovenije, ki se je porodila prav ob vprašanju prihodnosti Slovenije, se je rodila ideja Metelkove kot odprtega kreativnega prostora v nasprotju z zaprtim represivnim. »Metelkova je bila simbol načina, na katerega so alternativne, subkulturne forme načrtovale preoblikovanje družbenega in umetniškega prostora.« (Stubbs 2001: 87) S to zgodbo je povezana Mreža za Metelkovo (MzM), društvo ki je bilo formalno ustanovljeno decembra 1990. Obsegala je različne skupine s področja izraznih umetnosti in družbeno-političnih skupin. Želja, ki se je začela izpolnjevati konec 80-ih let, je tako povezana s težnjo po celotni konverziji vojaškega aparata v civilne, miroljubne namene in je z osamosvojitvijo Slovenije in prisilnim umikom JLA postajala realnejša. »Zgodovina bojev za demokracijo je bila tudi zgodovina bojev za prostor« (Gantar 1990: 9). Boj za identiteto in način prisvojitve določenih prostorov v mestu, tako v simbolnem kot socialnem pomenu. Dati mestu smisel in pomen, kateri ne bi več temeljil na zgodovini zatiranja, izganjanja in prepovedovanja alternativnih kulturnih gibanj, novih družbenih gibanj, mirovništva, novih asketskih praks, vendar bi z novimi prostorom kot je Metelkova pridobil pečat tolerance, raznovrstnosti, svetovljanstva in uživanja (Gantar 1990: 9). Leta 1991 MzM vloži uradno vlogo za pridobitev vojašnice z namenom zagotoviti alternativni kulturi, novim družbenim gibanjem, mirovnikom in ostalim neetabliranim praksam prostore, v katerih bi vladal duh ustvarjalnosti in svobodnega diskurza, v katerem ne bi bilo več

⁸ Dogodek bolj znan pod imenom JBTZ. Proces proti četverici, v katerem so Janeza Janšo, novinarja Mladine Davida Tasiča in Francija Zavrla ter častnika JLA Ivana Boršnerja pred vojaškim sodiščem obtožili izdaje vojaške skrivnosti o razpustitvi slovenskega armadnega poveljstva, je sprožil močan odziv javnosti, ki je še pospešil zahteve za demokratizacijo slovenske družbe.

prisile in strahu. Skratka javni prostor z vsemi kvalitetami javne domene, z močno idejno podlago demilitarizacije.

»Zato je projekt Metelkova družbeni, demilitarizacijski, kulturni, politični in urbanistični projekt. Je projekt za obnovo Ljubljane.« (Gantar 1990: 9) Dejstvo, da je MzM imel pripravljen konkreten program, koncepte, nosilce, predvsem pa idejo o tem, kaj naj se zgodi s praznimi prostori bivše vojašnice, tako v urbanističnem⁹ kot mestno-razvojnem pogledu ter se je opiral na številne izkušnje iz zahodne Evrope, ki so jim projekti takšne vrste uspeli, priča o resnosti in legitimnosti namere projekta Metelkova. Poudariti pa je potrebno tudi, da so projekt podprli strokovni in upravni krogi, vrsta organizacij in uglednih osebnosti (Društvo arhitektov, Društvo pisateljev, PEN, Mednarodni grafični center, Gledališki in filmski muzej.....) (Hren 1995: 35).

Leta 1992 je bil projekt MzM uvrščen v gradiva in sklepe vseh ustreznih mestnih in republiških strokovnih in upravnih služb, istega leta pa dobi tudi odobreno stalno dovolilnico za pregled objektov, s tem pa se začne podrobno načrtovanje prostorske razdelitve v stavbah. Člani MzM začnejo postavljati temelje za informacijsko in dokumentacijsko službo, definirati programske, koprodukcijske in promocijske cilje, prostorske simulacije (izmere prostorov, ovrednotenje stroškov sanacije) ter oblikovanje prvih vlog za republiške in mestne fundacije za pridobitev sredstev in čakajo na končno odločitev papirne procedure. Postopek konec julija 1993 še vedno ni bil končan, zato so se odločili, da prostor zasedejo in preprečijo nadaljnje propadanje in neizkoristek kompleksa. Izvršni svet skupščine Mesta Ljubljana (ISSML) jih je v načrtu prehitel in naročil 9. septembra 1993 rušenje nekaterih objektov v severnem delu Metelkove (Hlev, Veliki hangar, Garaže). Sledila je množična zasedba prostorov kasarne (200 samoorganiziranih ljudi), ki so jo podprli in se ji pridružili tudi mnogi simpaterji MzM. Dogodek je bil medijsko precej odmeven, saj so sklicali tiskovno konferenco, okrogle mize, radio Šudent pa je o dogajanju poročal 24 ur na dan. Kmalu zatem se je ISSML

⁹ S spremembo namembnosti vojašnic, bi se rešile določene urbanistični in prostorski problemi, kajti mesto bi se reorganiziralo navznoter in pomembnejše vitalne dejavnosti kot so kulturne dejavnosti ne bi uhajale na obrobje mesta, zagotovil pa bi se tudi močan kulturni tok, kateri bi igral eno od reprezentativnih vlog v mednarodnem, medregionalnem in medmestnem kulturnem prostoru (Bibič 2003: 35).

odločil sprejeti sklep o odklopu elektrike in vode, pri čemer voda ni bila priklopljena vse do leta 1996/97 (Hlev in Hangar pa do 1998/99).

Samo v prvih mesecih do konca leta 1993 se je na Metelkovi zvrstilo kakih dvesto kulturnih prireditev, od likovnih razstav, koncertov, literarnih večerov, do gledaliških predstav ter nastopov številnih oseb iz javnega življenja. Posamezne skupine so ustvarile številne javne prostore: Ženski center, Magnus in LL klub, Gala dvorana, Čajnica Črni mrav, Easy Rider Klub ter Channel Zero klub, ter začele potek prenove vojaškega zapora v galerijo in mladinski hotel. Na lokaciji je nekaj časa deloval tudi radio Študent, okrepila pa se je tudi mednarodna dejavnost in promocija. Prvo obdobje Metelkove, ki je bilo zelo kratko, vendar izredno intenzivno in produktivno, je bilo zaznamovano s tistimi akterji, ki so ta prostor izkoristili za izvajanje umetniških, kulturnih in socialnih dejavnosti. Z odklopom vode in elektrike je sledilo kritično obdobje. Po prvem entuziazmu je zmanjkalo energije, ki je vodila v apatijo in v organizacijsko krizo na Metelkovi. Težke razmere so prisilile, da so mnogi »/.../z Metelkove odšli, nekateri jezni, drugi razočarani, tretji utrujeni.« (Hren 1995: 37) Prihajalo pa je tudi do vandalizma, kraj in vlomov.

V tem obdobju (1994-1996) se je povečal delež socialno in kulturno segregiranih, predvsem mlajših in brezdomnih ljudi, ki so na Metelkovi našli svoje pribežališče in prebivališče. »Metelkova je bila prizorišče cvetočih mladinskih subkultur, ki so bile zavestno ne le antiavtoritativne, temveč tudi proti avtoriteti na splošno. Elementi tega gibanja so oblikovali eksplicitno politiko upiranja kakršnim koli pravilom in so našli skupni cilj z različnimi marginaliziranimi gibanji, ki so videla Metelkovo kot prostor, kjer so bile deležna represije v manjši meri kot drugje« (Stubbs 2001: 88). Bibič meni, da gre v primeru Metelkove za zakonitost, v kateri fizično degradiran in segregiran prostor omogoča in privlači koncentracijo segregiranega in izločenega sloja prebivalstva, kateri v začaranem krogu pospešujejo fizično degradacijo in segregiranost prostora. Podaja pa tudi sum, da gre za načrtovano strategijo lastnikov nepremičnin, ki želijo kapitalsko razvrednotiti nepremičnine in posest (Bibič 2003: 60).

V kriznem stanju je bila leta 1994 ustanovljena nova nevladna organizacija, zavod Retina (vključevala je Društvo za preventivno in prostovoljno delo, MzM in KUD France Prešeren), katera naj bi se spoprijela s prostorsko problematiko Metelkove, prevzela informacijsko-dokumentacijsko dejavnost, oblikovala program Metelkove, prevzela politiko zaposlovanja in ustanavljanja kooperativ. S protokolom, ki ga je podpisala konec leta 1995, je bila priznana kot upraviteljica severnega dela Metelkove. Istega leta se je pod njenim okriljem začel snovati ambiciozni Razvojni načrt Metelkove. To je bil plan in vodič za prenovo in razvoj kompleksa bivše vojašnice na Metelkovi, ukvarjal se je z načrtovanjem vzdrževalnih in gradbenih del za posamezne stavbe ter aktivnostmi, s preoblikovanjem Metelkove v enotni urbani prostor, z razvojem in bogatitvijo programa ter aktivnostmi.

Leta 1996 je MOL imenovala projektno skupino, katere naloga je bila minimalna sanacija nekaterih stavb. Tako je leta 1996 obnovila stavbo Lovcev, kamor so se ponovno vselila društva, ki so v njej sicer že prej delovala ilegalno, del stavbe pa je bilo namenjen Društvu slovenskih likovnih umetnikov. Istega leta je bil zaključen urbanistični natečaj, ki je dolgoročno predvideval rušenje vseh stavb v sklopu severnega dela. Leto kasneje, ko naj bi bila Metelkova tudi akter na festivalu Evropskega meseca kulture in bi jo bilo potrebno sanirati, se je MOL odzval z najavo rušenja sredi aprila 1997. Boj za prostor na Metelkovi se je nadaljeval, Metelkovi so postavili barikade in sprožili močno medijsko akcijo. Razmere so se začele umirjati, kajti MOL je spremenil načrte in pokazal interes za skupne dogovore. Šolo, ki je zagorela 1994, so porušili ter obljubili sanacijo Pešcev, ki je bila do leta 1997 v popolnem degradacijskem postopku¹⁰. Trgovanje z mamili, neurejenost prostora, možne nevarnosti so udeleževale načelo začaranega degradacijskega kroga, v katerem so bili izpodrinjeni alternativni kulturni umetniki. Odločitev za sanacijo Pešcev je pomenilo tudi izselitev vseh nelegitimnih stanovalcev. Tako so uporabniki stavb Pešci in Lovci leta 1997 podpisali petletno pogodbo, katero so leta 2002 podaljšali še za dve leti, pri čemer uporabniki zgradbe Lovci plačujejo tako najemnino kot stroške,

¹⁰ Nižanje vrednosti nepremičnin s podtikanjem požarov, na osnovi katerega dobijo lastniki zavarovalnino, razvrednotijo vrednost ali počistijo zemljišče za potrebe donosnejših novogradenj. Posebej močni indici so se pokazali v primeru Cukrarne, ko je leta 2002 zagorelo podstrešje (Bibič 2003: 60).

uporabniki Pešcev pa samo stroške. Ostali del severnega dela Metelkove ostaja do danes brez urejenega statusa (Hren 1999) in deluje kot skvot.

4.3 PODOBA METELKOVE DANES

Če se je v 90-ih letih ustvarila slika Metelkove mesta kot geta, prostora, ki krati mir okoliškim prebivalcem, vnaša destrukcijo, nevarnost in stigmo ter spodkopava temeljne načrte MOL-a in ne uresničuje tistih standardov, ki jih po definiciji sama alternativna kultura ne, se je z novo dekada stanje nekoliko spremenilo. Oznaka, ki je pomenila blokado za ustvarjanje, prosperiteto in razvoj severnega dela Metelkove, je bila postopoma odstranjena. K postopnemu redefiniranju je pripomogla normalizacija komunalnih razmer, ki je posledično spodbudila kulturno-umetniško produkcijo, povečala kontinuiranost programskih vsebin, preoblikovanje vizualne podobe objektov in ureditev okolice. Vse to je pripomoglo, da je Metelkova postala «/.../priljubljen, močno družabno obljuden in lahko dostopen, še več-tudi po ugotovitvah projekta “prevencija in varovanje”-celo varen kraj tako za številne ustvarjalce in organizatorje (producente) umetnosti in kulture kakor za raznovrstne publike» (Bibič 2003: 68). K razblinjanju slike geta pa je pripomogla tudi politična in družbena dejavnost, ki se kaže v političnih debatah, manifestacijah in drugih javnih akcijah s čistim političnim značajem. S tem se je Metelkova mesto razglasila za kraj svobodnega javnega združevanja in izražanja nekonformnih in svobodnih političnih stališč, »/.../neodvisnih od politike političnih strank, z izhodiščem in ciljem v človekovih pravicah, pravicah manjšin in v drugih vselej močno aktualnih /.../”globalizacijskih” temah.« (Bibič 2003: 69) S takšnim dogajanjem je sicer pripomogla k manjši odrinjenosti in stigmati geta, vendar je kljub temu ostala trn v peti politični strukturi, ki nad njo še vedno izvaja represijo, odpiranje na rob in jo omejuje v delovanju.

Takšen primer je bil zaznan leta 2002 ob srečanju predsednikov Bush-Putin, ko je policija preprečila demonstrativni shod Festivala upora, v organizaciji Urada za intervencije

¹¹(UZI) ter demonstrante strpala v Metelkovo mesto, ter jih obkolila in jim preprečila demokratično pravico izražanja mnenja. S tem je vlada posegla v ožetje javnega kulturnega in političnega prostora v dobesednem fizičnem ter prenesenem smislu. »Vladajoča mestna politika si je prilastila vsebinsko razsojanje o dopustnosti ali nedopustnosti javnega dogajanja na enem od najpomembnejših javnih krajev v Ljubljani. Verjetno lahko v tem primeru govorimo kar o obliki (posredne) politične cenzure javnega družbenega, kulturnega in /.../ političnega življenja v mestu.« (Bibič 2003: 73)

Leta 2005 je prišlo do novih zaostritev in konjektivnih odnosov. Ko se je že zdelo, da se za Metelkovo mesto obetajo časi brez konfliktov in postaja dialog med MOL-om, državo in Metelkovo bolj kooperativen, se je za trn v peti izkazala Mala šola (glej PRILOGA C, Slika 10), ki je bila zgrajena leta 2001, v spomin na porušeno Šolo leta 1997. Projekt, ki ga je med drugim finančno podprl tudi MOL (sodelovali so tudi Fakulteta za arhitekturo, rokodelci nemškega združenja Axt und Kelle ter Metelkovci) in naj bi imel status umetnine (umetniške inštalacije), izhaja iz filozofije načrtovanja in obnavljanja Metelkove in podpira idejo "bolje obnavljati stare objekte kot rušiti", saj so stroški rušenja neprimerljivo višji od stroškov obnavljanja. Zataknilo se je pri gradbenem dovoljenju, ki ga MOL ni uspel pridobiti vse do ključnega trenutka (2005), ko je Inšpektorat za okolje in prostor napovedal rušenje Male šole junija 2005. Čeprav do rušenja ni prišlo, je Forum AKC Metelkova postavil barikade ter se odzval s pestrim kulturno-športnim programom. Kljub neizvedenemu aktu Inšpektorata je grožnja ostala, njen status pa se je spremenil iz akutne v permanentno. Kljub temu, da je MOL podal pritožbo zoper rušenje črne gradnje na Metelkovi, je jasno, da »/.../je razklana in nima enotnega načrta, kako urediti status Metelkove.« (Gruden, Čakarić 2005)

4.4 VPRAŠANJE LEGITIMNOSTI METELKOVE MESTA

Če izhajam iz predpostavke, da je Metelkova mesto fizična umestitev drugačne socialne in kulturne prakse v urbano strukturo in se zaradi alternativnega kulturno-socialnega

¹¹Ta urad prvič v Metelkova mestu organizira javno diskusijo o eskalaciji ksenofobije, rasizma in šovinizma, ki je v Ljubljani in Sloveniji izbruhnil na začetku leta 2001 zaradi povečanja števila prebežnikov.

delovanja umešča v neformalni podsistem, potem deluje kot paralelni prostor v Kosovem (1993) smislu. Takšna produkcija, ki temelji na prostovoljnosti akterjev, razbremenjuje druge institucionalne in socialne prostore v mestu in se kaže kot komplementarni element formalnemu sistemu. Lezbično in gejevsko gibanje (Magnus LL Roza klub), gibanje hendikapiranih (YHD), žensko društvo, pestra umetniška produkcija od slikarstva, kiparstva do instalacij, socialna in politična angažiranost (Punkerska univerza, Škratova čitalnica...), organizacija koncertov, DJ večerov, literarnih in video predstavitev, nudenje prostorov glasbenim skupinam (Gromka, Chanel Zero, Menza pri koritu...) so pester nabor delovanja, ki nudi možnost izbire, drugačnega razmišljanja, socialnega aktivizma, fizično pa predstavlja javni prostor v Ljubljani, ki je odprt, heterogen in nudi možnost izbire. Legitimnost produkcije je v tem oziru na mestu, vendar zaradi drugačnosti, neetabliranosti, mestoma nasprotovanju formalnemu sistemu, Metelkova mesto deluje kot prostor, kateremu legitimnost ni priznana. To je razvidno iz celotne zgodovine Metelkove vse do danes. Menim, da so bistveni vzroki, ki opredeljujejo Metelkovo mesto v odnosu do širšega formalnega sistema in javnosti, nelegitimnosti, naslednji;

- Problematika uživalcev trdih drog, zaradi bližine Metadonskega centra
- Problematika obiskovalcev Metelkove mesta in s tem povezano kaljenje nočnega miru
- Neurejen status Metelkove mesta in s tem povezano skvotiranje
- Antagonizem znotraj Metelkove

4.4.1 PROBLEMATIKA TRDIH DROG

Čeprav so se razmere na severnem delu Metelkove v zadnjih letih normalizirale in struktura prebivalcev in ustvarjalcev ne ustreza več v tolikšni meri brezdomcem in uživalcem težkih drog, je povezovanje Metelkove mesta v širši javnosti še vedno v veliki meri povezano z drogo. Predvsem iz dejstva, da je v bližini metadonski center, katerih uporabniki so našli zatočišče tudi na Metelkovi. Povezovanje Metelkove z drogami pa ima stigmatizirajoč učinek. S to povezavo, ne samo, da se Metelkova postavi na rob legalnega vendar tudi onkraj roba moralnega in legitimnega. Takšno gledišče na

Metelkovo mesto lahko razumem kot željo po izničenju Metelkove kot socialnega in kulturnega fenomena, ki je prisoten predvsem pri tistih, ki jim Metelkova že zaradi samega obstoja, svoj produkcije ni všeč oz. pri tistih, ki menijo, da zaseda dragoceno mestno zemljišče.

Droge so bile v vsej svoji zgodovini boja proti njim dober izgovor in podlaga za nadzorne in izključevalne ukrepe usmerjene proti motečim manjšinam (priseljenci, boemi, študentska uporniška mladina). »Proizvodnja grešnega kozla po eni strani opere krivdo z vseh ostalih, po drugi pa okrepi moč tistih, ki si prisvojijo moč moralnega presojanja in opravičujejo sredstva, ki zagotavljajo prevlado in nadzor nad ljudmi (ki bi utegnili grešiti).« (Flaker 2001: 21) Problematična tako ni Metelkova sama, pač pa odnos do širše javnosti in vladajočih struktur do uživanja in odvisnosti od drog. Metelkova je zgolj prostor svobode, kot del alternative, ki uhaja običajnim mehanizmom družbenega nadzora. Je tisto zatočišče, ki ga družbeni sistem ne more zagotoviti, in ga tako producira neformalni sistem. »Neformalna praksa se pojavi in razširja predvsem kot spontana reakcija slabega delovanja oz. nedelovanja formalno administrativno določene prakse.« (Castells v Kos 1993: 178) Takšno neformalno delovanje pa je obravnavano kot motnja, oz. kot deviantnost glede na formalno institucionalno določeno prostorsko prakso, še posebej če so vpletene ilegalne dejavnosti (droge).

Vito Flaker podaja mnenje, da bi z izgonom klošarjev, potepuhov in uživalcev drog izgubila tako mesto Ljubljana kot Metelkova, saj bi to prebivalstvo našlo druge prostore in s tem ne bi rešili nobenega problema, po drugi strani pa bi se severni del Metelkove izkazal še kot en prostor izključevanja in nestrpnosti in bi prekinila izročilo, da je drugačno življenje možno (Flaker 2001: 22-23). Strinjam se s trditvijo, da izgon odvisnikov pomeni samo preložitve problema na drugo lokacijo, vendar bi to problematiko moralo reševati mesto in država v povezavi z nevladnimi organizacijami in ne Metelkova mesto. Metelkova je odprta za vse, »v/si so dobrodošli, razen nasilneži in tisti, ki menijo, da bodo tu lahko uživali droge« (Krašič 2004), poudarja Nataša Serec, aktivistka na Metelkovi. Dajanje zatočišča odvisnikom težkih drog pomeni tudi razpečevanje le teh, ki je nujno povezano s konflikti, kriminalom in ogrožanjem

produktivnih akterjev in obiskovalcev Metelkove in širše okolice. Metelkovci so zavoljo tega organizirali 24-urno dežurstvo, ki prijazno opominja odvisnike, da se na tem mestu ne smejo zadrževati. Dejstvo je, da je akcija uspešna in da je Metelkova postala varnejši kraj in s tem tudi bolj odprt. Ne strinjam se s trditvijo Flakerja, da bo Metelkova s tem postala prostor izključevanja, kajti z obstojem uživalcev težkih drog in s tem poligona preprodaje drog bi le to bila. Z opozorilom mestu pa je dala rdeči alarm, da naj končno poskrbi za problematiko, pred katero si zatiskajo oči tako mesto in država kot tudi širša družba in je ta problem prevalila na Metelkovo mesto ter ji na nek način vtisnila pečat nelegitimnosti, ki se je drži še danes.

Kot predlog podajam alternativno rešitev, v kateri bi mesto zagotovilo finančna sredstva za izvajanje socialno integracijskih projektov za vključevanje odvisnikov na področju Metelkove. Projekt bi vseboval izobraževanje, delo, delavnice, ustvarjanje, skratka celoten integracijski modul za pomoč odvisnikom. Pri tem bi se lahko zgledovali po nekaterih že ustanovljenih centrih v tujini (La Vilette).

4.4.2 PROBLEMATIKA OBISKOVALCEV

Nezadovoljstvo krajanov z obstojem Metelkove in njihovega delovanja je poleg stigmatizirajočega povezovanja z drogami povezano tudi s kaljenjem nočnega miru.

Konflikt med Metelkovo mestom in sosesko je systemske narave in ne obsega zgolj uporabnike severnega dela Metelkove, temveč se širše razprostira tudi na njihovo publiko. Tako se konflikt med izvajalci programov in njihovo publiko na eni strani ter krajanji na drugi nanaša v veliki meri predvsem na sporno delovanje publik v širšem zunanjem okolju javnih cest in uličnih površin v območju Metelkove. Predvsem je tu mišljeno kaljenje nočnega miru, popivanje in uriniranje po okoliških vrtovih. To pa še dodatno zaostreje distribucija metadona v zdravstvenem domu v bližini. Konflikt ni specifičen zgolj za območje Metelkove, saj se je predvsem v letih 2000 in 2001 stopnjeval na različnih koncih Ljubljane (KUD France Prešeren, K4). Iniciative, kritike in

protesti zoper takšnim urbanim prostorom, ki so ga izvajali okoliški meščani, je moč razložiti s pojmom NIMBY (Not in my Backyard)¹².

»Nasprotovanje Ljubljančank in Ljubljančanov proti raznoličnosti ljudi, ki bi živeli v prostoru Ljubljane, ne smemo razumeti le kot predsodek, temveč tudi kot kapitalsko logiko, ki poizkuša zaščititi menjalno vrednost nepremičnin na določenem lokalnem območju. NIMBY akcije so zato kolektivne in se lokalne oblasti z njimi strinjajo ali pa jih celo spodbujajo. Posledica tega je, da številni ljudje živijo na območjih, ki so izključevaljska. Procesi izključevanja se začnejo že na ravni prostorskega planiranja in socialne politike.« (Zaviršek 2000: 118)

4.4.3 ANTAGONIZEM ZNOTRAJ METELKOVE in NJENA NOTRANJA ORGANIZIRANOST

Za razumevanje Metelkove v odnosu do zunanjega okolja in s tem vprašanje njene legitimnosti pa se mi zdi bistvena razčlemba njenega notranjega ustroja odnosov. Zgolj površni pregled da misliti, da obstaja klasičen antagonizem med Metelkovo, predstavnico alternativne struje ter institucijami in javnostjo, ki to alternativnost zmanjšujejo, ji nasprotujejo in jo hočejo celo ukiniti. Vendar se težišče antagonizma prestavi na samo točko Metelkove, znotraj nje, ki se kaže skozi zgodovino v medsebojni (dis)komunikaciji, (ne)sodelovanju, (ne)kooperativnosti in zavzemanju za različne ideje.

Glavni cilj nastanka MzM leta 1990 je bila demilitarizacija in vzpostavitev socialno-kulturnega centra v središču Ljubljane. Temeljno izhodišče Metelkove nikoli ni slonelo na ideji skvota, poudarja Marko Hren, kajti »/t/akega političnega zaledja kot ga je imela Metelkova ni imel najbrž noben skvot na svetu.« (Hren 2005) Z vzpostavitvijo nevladne organizacije Retina, se je želelo Metelkovo institucionalizirati ter iti po legalni poti,

¹² Pojem označuje pojav (dobesedni prevod: Ne na mojem dvorišču), ki se kaže tako, da lastniki hiš in stanovanj v določenem delu mesta nasprotujejo, da bi v njihovi bližini živeli oz. se kakorkoli tudi za kratek čas nahajali ljudje z drugačnimi življenjskimi izkušnjami in stili kot oni sami. Lastniki jih vidijo kot nevarne, moteče, kar pa je posledica negativnih predstav o ljudeh, ki so socialno ogroženi, (nekdanji) uživalci drog, bivši varovanci psihiatričnih bolnišnic. NIMBY je v resnici kulturni in kapitalski boj za prostor. Vrednotni konflikt izraža obe komponenti, željo po ohranitvi razmerij dominacije in strah po izgubi te dominacije. Kulturno vrednotni konflikt je tudi kapitalski konflikt, saj vsebuje tudi strah ljudi, da bi se zmanjšala cena njihove lastnine, če bi v njihovi bližini živeli ljudje ne samo z drugačnimi življenjskimi praksami, vendar tudi z manjšo ekonomsko močjo. (Strokovno gradivo za pripravo novega prostorskega plana MOL v Bibič 2003: 78-79)

vzpostaviti informacijsko, kadrovsko, tehnično in finančno bazo, iz katere bi lahko črpala celotna Metelkova. Temeljna ideja je bila vzpostaviti ekonomsko avtonomijo, ki bi bila edina prava avtonomija, zagotavljajoča kasnejšo samozadostnost.

»Moja teza je bila, da prostor, ki je v centru mesta in ga MOL da na voljo tej sceni, da se mora v veliki meri sam preživljati. Zato smo tudi začeli s procesom kooperativ in delovnih enot, po zgledu nekaterih uspešni evropskih urbanih centrov- tudi nekaterih centrov, ki so začeli kot skvoti. Ideja temelji na tem, da vzpostaviš v izhodišču projekte kot profitne, da generirajo dobiček ki ga lahko potem investiraš v nove programe. Se pravi, če ti na začetku šank prinaša nekaj denarja, ga akumuliraš in usmeriš v npr. studio za snemanje plošč, ko ti to prinese profit ustanoviš otroški vrtec, ko ti to prinese profit narediš pekarno, nato pivovarno, nato založbo...Vseskozi vlagaš kar generira delovna mesta, generira preživetje, se pravi imaš restavratorstvo, kulturni program, tehnično podporo. Imaš skratka samozadostnost in neodvisnost na dolgi rok.« (Hren 2005)

Leta 1996 pride do temeljne krize in kritik na račun zavoda Retine, tako med članstvom in operativnim delom nastane velik razkorak. Zaradi strateških in kompleksnih nalog, ki si ga je zadal zavod, je zanemarjal stike s posameznimi akterji znotraj Metelkove in tudi zunaj nje (Hren 1999) Glavni očitke je tako temeljil na premajhni informiranosti o delovanju zavoda in njegovih načrtih. V začetku leta 1997 se je Metelkova v psihološkem smislu razdelila na štiri grupacije. Prva so bile skupine, ki so kljub načelni distanci bile kooperativne z zavodom Retina, druga grupacija so bile skupine, ki so bile predvidene za vselitev v hišo Metelkova 6 (sedež Retine) in so z Retino vzpostavile formalni odnos v smislu upravljanja. Tretja skupina so posamezniki/ce, ki so na Metelkovi bivali neformalno (brezdomci, skvoterji), četrta pa je bila skupina, ki je bila zavodu izrazito nenaklonjena ter je z zavodom vzpostavila konfliktno razmerje. Ta skupina je leta 1997 prevzela revitalizacijo MzM in nastalo je društvo Mreža. Z istim letom pa je Retina dobila tudi novega ustanovitelja, društvo KAPA, predsednik sveta ustanoviteljev je postal predstavnik društva Mreža, odstopilo je operativno vodstvo Retine.

Antagonizem skupine do zavoda je temeljil na zavračanju institucionalizacije Metelkove, ki bi lahko z ekonomsko svobodo postala resnično avtonomna. Alternativni centri po Evropi delujejo po principu transparentnosti, merljivosti, enakopravnem konkuriranju za sredstva, socialni integraciji ter vzpostavljanju novih delovnih mest. Že vnaprej pripravljajo študije o prostorski umeščenosti, prostorskem izkoristku, socialni integraciji in ter prijavljajo svoje kulturne programe na javne razpise, s čimer si zagotovijo finančna sredstva. Kot taki se predstavijo kot resni kandidati za finančne vire, katere jih mesto jemlje z vso potrebno resnostjo. »Ali pa se deklariraš kot neformalni subjekt, ki noče od države nič. Tako kot francoski anarhisti, ki ustanovijo skvot in potem ne prosjačijo države ali mesta za finančna sredstva. Potrebno se je odločiti.« (Hren 2005)

Del Metelkovcev, ki je nasprotoval institucionalizaciji Metelkove in je po letu 1997 tudi prevladal predvsem v smislu ideološke organiziranosti in vizije Metelkove, tako zagovarjajo načelo alternativnosti kulture, ki izhaja od spodaj navzgor. »Specifika naše subkulture je, da se gradi od spodaj, da zajema iz svojih lastnih izkušen, iz pogovorov /.../« (Zadnikar 2001: 44). Bistvena razlika med institucijo in ureditvijo Metelkove je v njeni zmuzljivosti, hitri odzivnosti, vitalnosti, zatorej je nepredvidljiva, brez potrebnih kurikulumov. Andrej Morovič ironično povzema: »/.../je izmuzljiva, da je izredno hitra, da je izredno vitalna in da se v bistvu po definiciji ne sme ukvarjati s tem, da bo zapravila tri četrtine svojega časa zato, da bi ustanovila neke odbore, ki bodo znali skozi 150 filtrov končno artikulirati od cele abecede en a, ki bo potem nekako sprejet« (Ogrizek 2001: 209). Forum AKC Metelkova je tako edini organ, ki ima nekakšno reprezentativno (sogovornik z MOL-om) in delegatsko funkcijo, kjer komunikacija znotraj Metelkove poteka v obliki sestankov, forumov in t.i. piknikov, kjer se ob druženju dogovorijo o pomembnih stvareh. Posamezni klubi in društva so zaokrožene celote, vendar se nenehno povezujejo med seboj. Sodelovanja in kooperativnost med posameznimi enotami, s tem mislim na posamezne klube in društva, je atipična, relativno spontana in neformalna. Obstaja mreža komunikacije in sodelovanja, ki se razprostira tudi preko meja Metelkove in Slovenije, sodelovanja s CD, festivali kot so Mesto žensk ter mednarodna vključenost v Mrežo Trans Evrope Halle. Organiziranost Metelkove, notranjega povezovanja in komunikacije bi lahko najlažje aplicirala na rizomatsko sistemskost. Rizom, pojem, ki sta

ga vpeljala francoska znanstvenika G. Deleuze in F. Guattari (1990), le-tega utemeljujeta kot sistem, v katerem navidez paradoksalno heterogenost elementov, ki ustvarja občutek neurejenosti in nesistemske, deluje funkcionalno. Rizom je tako sistem, v katerem ima vsak del sposobnost, da izgradi lastno celovitost, vendar te celovitosti ni možno nazorno klasificirati in jo postaviti pod skupni imenovalac. Torej gre za množstvo elementov, ki se med seboj povezujejo (s katerimikoli elementi), tako nastanejo linije oz. mreža povezav, ki bistveno odstopa od struktur, katere so določene s skupkom elementov, njihovimi položaji in relacijami. Tako nasprotno od centraliziranih (tudi policentričnih) sistemov s hierarhično komunikacijo in vnaprej določenimi povezavami rizom deluje acentrično, nehierarhično, brez vodstva in brez organizacijskega spomina. Rizom tako nima nobene globinske, časovne ali prostorske strukture, ves je tukaj in zdaj, zato je njegova sposobnost regeneracije izjemna. Avtorja poudarjata, da lahko notranje celovit rizom porušimo na poljubnem mestu, a se v naslednjem hipu regenerira v svoji sistemske na novo (Deleuze, Guattari 1990). Njegova struktura je tako izjemno prožna, fleksibilna in iznajdljiva. Vse omenjene značilnosti je možno aplicirati na primer Metelkove. Razlika je le ta, da je Metelkova prostorsko umeščena in to na dragocenem mestnem območju, za katerega obstaja več interesov, ki so si med seboj različni, konfliktni ali celo izključujoči se. S tem se vzpostavlja tudi vprašljivost uspešnosti funkcioniranja takšnega sistema v primeru Metelkove.

Metelkova sedaj nima neke krovne organizacije, nima informacijskega centra, ki bi lahko koordiniral celotno Metelkovo mesto ter podajal transparentne informacije o viziji in širši umeščenosti Metelkove v urbani kare. Navkljub relativno dobri pretočnosti informacij in sodelovanju prihaja do netransparentnosti, diskomunikacije, prihaja do individualnih odločanj, ki niso v skladu z nekimi kolektivnimi dogovori. Problematičnost pa se kaže predvsem v komunikaciji med mestom/državo in Metelkovci, v smislu, da ne obstaja neko reprezentativno telo, ki bi predstavljalo kolektivne interese. Dejstvo, da gre v primeru Metelkove za zelo pester in raznolik spekter akterjev in dejavnosti, od hendikpiranih, gejev, lezbijk do likovnih ateljejev do punkerske univerze, so interesi temu primerno različni. Kot je poudaril Roman Lavtar (bivši direktor mestne uprave MOL) na okrogli mizi leta 2001; »Kdor bi bil ali bi se predstavljal kot predstavnik

Metelkove bi bil demoniziran,-češ, mene pa nisi zastopal-ker se je treba pogovarjati s 40 ljudmi, če hočeš vsakega zadovoljiti.« (Ogrizek 2001: 204) Zatorej menim, da bi bilo potrebno, navkljub težnji po neinstitucionalizaciji, vzpostaviti neke vrste delegatski sistem, kateri bi skušal zajeti skupne interese Metelkove in jih tako tudi suvereno predstaviti. S tem bi se izboljšala komunikacija tako znotraj Metelkove (večja bi bila preglednost interesov), kot tudi komunikacija z institucijami, s tem pa bi postala tudi resnejši sogovornik in pogajalec v mestnem in kulturnem prostoru. Tom d'Delf je leta 1999 v Emzinu predlagal ustanovitev krovne organizacije, ki bi omogočala enakopravnost vseh vključenih subjektov (Metelkovcev) pri vidikih odločanja. (d'Elf 1999: 130) Menim, da bi s tem Metelkova zagotovila boljšo pogajalsko pozicijo, konkretnije bi predstavljala svoje interese ter ponudila ustrezne predloge za razvoj kulturno-socialnega prostora v prihodnosti, le tako bi si dokončno izborila prostor, ki ga brani že 12 let, saj bi bila to inherentna posledica, ki bi za seboj doprinesla tudi fizične obnove prostorov.

4.4.4 STATUS METELKOVE

Severni del Metelkove v nasprotju z južnim nima statusa javne infrastrukture¹³ na področju kulture, kljub temu da je bil predlog podan za pridobitev takšnega statusa, ga je mestni svet zavrnil (1996). Razvidno iz dokumentov (PUP-a) je bilo to območje za novogradnje določena namenska raba prostora za kulturni, izobraževalni in poslovni program z javnim programom v pritličju in mladinskim hotel, ki je že izveden. Avtorja (Tomc, Bibič 2000) menita, da je ne nezmožnost pridobitve statusa javne infrastrukture temeljni kulturno-politični problem iz katerega izhajajo dileme in težave v zvezi z izhodišči in implementacijo programskega in prostorskega razvojnega načrta za severni del Metelkove. Institucionalno urejen status severnega dela Metelkove bi šele omogočil konsistenten pristop (uprave in drugih akterjev) k problematiki programskega in infrastrukturnega razvoja ter lokacije s stališča dolgoročnih kulturno političnih usmeritev

¹³Javna infrastruktura na področju kulture; Nepremičnine in oprema, ki so v javni lasti in so namenjene kulturi, sestavljajo javno infrastrukturo na področju kulture. Država načrtuje, gradi in vzdržuje javno kulturno infrastrukturo v lasti države, lokalne skupnosti pa javno kulturno infrastrukturo v lasti lokalne skupnosti. (Ur.l. RS, št. 96/2002, 70.-71. člen)

mesta in potreb neodvisnega sektorja kulturne produkcije v Ljubljani. Predpostavke in cilji urejenega statusa bi omogočali:

- povečanje celotnega fonda javne infrastrukture na področju kulture na območju in v lasti MOL-a;
- razširitev in fleksibiliziranje manevrskega prostora pri trajnem razreševanju prostorske problematike (neodvisne) kulture na območju MOL-a;
- zožitev na obvladljivi minimum vrste ali odprava vsaj določenih dilem v zvezi s temeljno usmeritvijo programskega (kulturnega) in slednjemu ustreznega prostorskega razvoja tega območja ter vzpostavitev meril za ovrednotenje in usklajevanje različnih (konfliktnih) interesov in za sprejem odločitev o prioritetah v zvezi s tem območjem;
- zagotovitev vira financiranja investicij v obnovo in gradnjo infrastrukture za potrebe kulture na območju in/ali drugje v primeru delne odtujitve objektov in/ali zemljišč za druge namene (Tomc, Bibič 2000: 42-43).

5 ALTERNATIVNO MESTO-ALTERNATIVNE STRATEGIJE IN NAČINI GRADNJE

Pri načrtovanju prostorskega in programskega razvoja severnega dela Metelkove, vključno z oblikovanjem arhitekturno urbanističnega natečaja, bi bilo smiselno upoštevati nekatere že delno uporabljene in prakticirane strategije in metode načrtovanja in gradnje na območju Metelkove. V mislih imam predvsem akcijsko načrtovanje, princip načrtovanja neformalne gradnje in upoštevanje prakse reciklaže starih vojaških ali industrijskih kompleksov.

AKCIJSKO NAČRTOVANJE

Gre za obliko dela v prostorskem načrtovanju, ki po nekaterih značilnostih, kot je npr. spodbujanje participacije različnih akterjev v procesu planiranja, predstavlja nadaljevanje, nekaterih poskusov neformalne oblik planiranja šestdesetih in sedemdesetih let, poznane tudi pod imenom »participatory arcitecture« ali »community based planning«. Akcijsko planiranje je metoda iskanja učinkovite poti do cilja, pri čemer je

dejanskega pomena stvarno planiranje, ki se realizira v sami akciji/delovanju, ki je časovno omejeno in zaradi katerega pridemo do rešitve, rezultatov in mnenja o problemih. Odzivnost akterjev je v času akcije neposredna, kar pomeni, da se izognejo običajnim birokratskim postopkom in se takoj usmerijo na vsebinska vprašanja (Ažman-Momirski 1999: 114).

Uspešnost akcijskega planiranja pa ni zgolj v organizacijskem poteku, ki se kaže v obliki hitro odzivnih delavnic, vključevanju širše/laične javnosti v urbanistične delavnice, interdisciplinarnost udeležencev ter posvečanju večje pozornosti mednarodni udeležbi, vendar je odvisno tudi od vsebinskega poteka, ki se začne z dejanskimi problemi v prostoru. Predlagane rešitve pomenijo konkretne predloge udeležencev za izboljšanje situacije, ki hkrati upošteva tako ožji kot širši kontekst (prostor). Seveda je odločilni kriterij presoje uspešnosti akcijskega planiranja v vsakdanjem delu lokalnih urbanistov in urbanističnih služb (Ažman-Momirski 1999: 114).

Ta metoda je bila delno uporabljena na severnem delu, kot že omenjeno se je v letih 1994-1995 realiziral projekt "Razvojni načrt Metelkove", ki je bil voden s strani gostujočega newyorškega arhitekta (K.Kaufman), ki ima podobne izkušnje s projekti v newyorških "squatering communities". Razvojni načrt je nastal na pobudo "neformalnih" uporabnikov Metelkove, po metodi participacije definiranja in oblikovanja načrta. Večinsko je bil projekt financiran iz strani zasebnega (tujega) donatorja, manjši del je prispevala MOL v sklepnih fazi projekta. Nanašajoč se na akcijsko planiranje je bilo temu načrtovalskemu principu na Metelkovi izvzeta kratkotrajnost delavnic, saj je Razvojni načrt Metelkove nastajal dve leti, poleg ocene in dinamike investicij arhitekturno obnovitvenih in prostorskih rešitev pa je vključeval tudi artikulacije drugih problematik (komunikacija s sosestavo, Ustava Metelkove...). Ta načrt je leta 1997 postal sestavni del arhitekturno urbanističnega natečaja za Metelkovo in se je tako do določene mere formaliziral.

NAČRTOVANJE NEFORMALNE GRADNJE

Načrtovanja neformalne gradnje, se je uveljavilo v državah v razvoju predvsem na področju stanovanjskih problemov, kot tudi v razvitih državah v segregiranih predelih svetovnih prestolnic (New York) ti. "squatering communities" ter v Zahodni Evropi, pri socio-kulturnih centrih, ki so se aktivirali z zasedbami in programsko uporabo večjih, v večini primerov bivših industrijskih infrastrukturah (Kos 1993: 114-115). Tako je prikaz načrtovanja neformalne gradnje v nadaljevanju treba smiselno aplicirati na "nestanovanjski" karakter Metelkove.

Bistvena ideja načrtovanja neformalne gradnje, je v legalni uporabi fleksibilnih postopkov, ki so sicer značilnost neformalne zidave. Združevanje elementov neformalne zidave z modernimi formalno planskimi postopki, omogoča sukcesivno enakovredno vključevanje tako nastalih naselij v uradni formalni sistem. Takšni pristopi so se izkazali za pozitivne, saj v takšnih postopkih sodeluje veliko število ljudi, kombinira se privatna sredstva, energijo in ideje ter lahko tudi tujo (državno, mednarodno) finančno in svetovalno pomoč (Kos 1993: 115).

Dinamika izvajanja del je prilagojena zmožnostim graditeljev, pri kateri imajo veliko svobodo arhitekture objekta in pri izbiri materialov (domačih, recikliranih...). Kontrola upravnih organov je omejena zgolj na preprečevanje takšnih odklonov, ki bi morebiti onemogočala kasnejšo komunalno komplementiranje. Tako je vloga formalnega sistema bolj v funkciji informativne službe, ki pobudnikom (graditeljem) dopušča visoko stopnjo avtonomije. Posledice so med drugim visoka mobilizacija udeležencev ter visoka skupinska dinamika in kooperativnost. Urejevalcem prostora in državi je takšen postopek urejanja skoraj v celoti enakovreden formalno planskim postopkom, saj postopno komplementira naselja (zgradbe) v skladu z vsemi formalno sprejetimi urbanističnimi kriteriji. Takšna prostorska praksa tako predstavlja kompromis med formalno urbanistično intervencijo in "neformalno sfero življenja" v določenem prostoru (Kos 1993: 115).

Med prakse načrtovanja neformalne gradnje lahko uvrstimo postopno in večinoma zasilno funkcionalno obnovo posameznih objektov na severnem delu Metelkove, ki je v

večini potekalo samo graditeljsko (iz strani uporabnikov) in je bila sofinancirana s strani MOL-a v obdobju med letom 1995 do 1999. Formalna podlaga obnovi je bil Protokol o urejanju razmer v severnem delu bivše vojašnice ob Metelkovi ¹⁴, iz dne 6.3.1995. (Tomc, Bibič 2000: 66)

RECIKLAŽA

Ponovna uporaba starih zgradb predvsem vojaških in industrijskih t.i. reciklaža je v tem kontekstu mišljena predvsem kot preureditev za drugo uporabo, ki je bila originalno načrtovana in ima aktualen pomen. Cilj ni obnoviti zgradbo v prvotno stanje z namenom ohranjanja izolirane zgodovinske vrednote, vendar usmeriti obnovo predvsem v tisto kar njena posebnost lahko nudi. Takšne obnove so predvsem izziv za stroko in so kreativne priložnosti za arhitektonsko načrtovanje (Burgar 2003). Smotrnost in plodovitost procesa reciklaže je moč najti v ekonomskem, okoljskem in družbenem vidiku. Ekonomski vidik ponovne uporabe izhaja iz predpostavke, da obstoječe zgradbe predstavljajo uskladiščeno energijo, zato je potrebna veliko večja energija za novogradnjo, v katero lahko štejemo ne samo gradnjo vendar tudi produkcijo materiala, transport in rušenje (eliminiranje stavbe). Iz te logike izhajajo tudi aktivisti Metelkove, ki so po načelu ni “treba podirati, treba je le obnavljati”, začeli spontano in neobremenjeno reciklažo, ki traja še danes. Iz okoljskega vidika je ponovna uporaba obstoječih stavb bolj komplementarna in ne posega v naravno okolje. S prenovo obstoječih zazidalnih površin se prihranijo in ohranijo naravne površine ob mestnih robovih, ki ne zahtevajo izgradenj prometne infrastrukture, ki so lahko ekološko vprašljive. Družbeni vidik reciklaže pa se lahko kaže v spremembi namembnosti stavbe, ki doda novo funkcijo in s tem lahko prispeva k novim družbenim, kulturnim in socialnim aktivnostim, ki prej niso bile možne. Prenova obstoječih degradiranih mestnih območij usmerja investicije spet nazaj v center mesta in omogoča nov razvoj.

¹⁴ Zavezoval je podpisnice (predstavniki mesta, skupščina uporabnikov in Retina), da bodo pri izvajanju del, v okviru objektivnih možnosti, upoštevale izhodišča, programe in metode Retine in uporabnikov Metelkove in da bodo s ciljem racionalizacije stroškov del ter v skladu z načeli dobrega gospodarja, podprle in upoštevale metode dela uporabnikov Metelkove in Retine Ljubljana, zlasti institut javnih del, prostovoljno delo in zahtevo po vključevanju vseh uporabnikov v obnovo Metelkove. (Tomc Bibič 2000)

Z javnimi programi takšna območja dobivajo novo kvaliteto urbanega prostora. Mesto kot investitor bi lahko v Ljubljani igral pomembno vlogo v projektih obnove, navkljub nekaterim že realiziranim projektom kot je Stara elektrarna, južni del Metelkove, katoliška tiskarna (Ljudska pravica) in nekatere druge, je njegova vloga še vedno premajhna. Degradirana in opuščena območja in stavbe (Cukrarne, tovarne Rog, peskokopi-Nove Jarše, Gameljne....) še vedno čakajo na ugodno razrešitev njihovih usod. Usodo severnega dela Metelkove so vzeli v roke kot že omenjeno leta 1991 različni pripadniki družbenih gibanj. Tako pobuda reciklaže severnega dela Metelkove ni prišla iz strani mestnih ali katerih drugih oblasti ali stroke, ki so to območje označile za DUO (degradirano urbano območje), vendar se je oblikovalo po iniciativi civilne družbe.

Proces reciklaže Metelkove pa podaja tudi nov družbeni vidik, ki izhaja iz upora urbanistično-arhitekturnemu kontekstu. Beneder navaja, da so se v 60-ih in predvsem 70-ih letih v Evropi urbana alternativna gibanja, subkulture in kontrakture začele obnove, reciklaže opuščenih industrijskih in infrastrukturnih objektov v mestnih jedrih razvitega kapitalizma. Degradirane stavbe tako v fizičnem kot funkcionalnem so z obnovo dobile nove dejavnosti (novo funkcionalnost) in fizični izgled, vendar prenova je potekala po principih z gestami odklanjanja, ignorance vladajočih kulturnih, estetskih, higienskih in drugih standardov (Beneder v Bibič 2003: 148). Čeprav je Metelkova mesto hotela iti po tisti poti, ki bi lahko "spontano kreirala drugačen mestni prostor", vladajoča struktura ni spoznala kot takšnega in je namesto, da bi prišlo do kooperativnega razreševanja območja Metelkove, konfliktno uveljavljala svoje interese. Navkljub uporju je bila »/.../zasedba Metelkove spoznana kot legitimno dejanje državljanske oziroma civilne nepokorščine in kot takšna tudi deležna podpore domače in mednarodne (kulturne, civilne, politične) javnosti.« (Bibič 2003: 149) Konfliktnost v urbanističnem-arhitekturnem vidiku se kaže tudi v spontani reciklaži prostora, ki deluje sicer po principu "work in progress" (dela v nastajanju) s prepletanjem umetniško uporabne funkcije in sintezo gradbenih in umetniških del, ki nastajajo vseskozi.

Tako primer procesa in preobrazbe stavbe Hleva iz napol porušene stavbe v funkcionalni prostor za koncerte, prireditve, bar..., vključuje tudi značilnost javnega spomenika, kajti

umetniki so na luknjah povzročenih s poizkusom rušitve stavbe, zapolnili in v njih instalirali različne predmete (veje, žice, mozaike iz keramike), najdene v okolici Metelkove, kar priča tudi o reciklaži gradbenega materiala. Mavčna replika Michalagelovega Davida (glej PRILOGA C, Slika 12) na pročelju stavbe, »/.../s cenenostjo materiala (mavec) poudarja specifičnost kraja, ki ga sodobna umetnost zaseda v “degradiranem okolju” Metelkove mesta in ta v širšem družbenem, kulturnem, političnem okolju.« (Bibič 2003: 157) Kot že omenjeno pa stavba-Mala šola, ki ima neformalno status umetnine, simbolizira tisto, kar je bilo leta 1997 po nepotrebnem zrušeno, projekt rokodelske skupine Axt und Kelle¹⁵ ter notranje poslikave sten pomenljivo razlagajo razmere v okolju. Grafiti, skulpture ter notranja opremljenost zgradb, ki se drži načela “bolje zopet uporabiti, kot kupovati”, išče navdihe v kosovnem materialu, materialu, ki ga je nekdo že zavrnil, vendar mu je zopet dana nova možnost uporabe. Proces reciklaže dobi še dodatni simbolni vidik, zgradbe Metelkove mesta, interjer in tudi zunanja okolica zrcalijo zgodovino in trenutne razmere sodobne in alternativne umetnosti.

6 PRIHODNOST - IZBRIS KULTURNEGA CENTRA ALI UP NA KULTURO SOŽITJA

Po trditvah mestnih urbanistov je za območje bivše vojašnice na Metelkovi značilno to, da je južni del precej izoblikovan, medtem ko severni del ni. Urbanisti severni del Metelkove obravnavajo v procesu regulacije, predvsem za oblikovanje obroba notranjega cestnega obroča oziroma t.i. Masarykovega bulvarja. Po opredelitvi neizoblikovanosti severnega dela Metelkove je razvidno, da urbanisti dajejo majhen pomen več kot deset let trajajočemu procesu preoblikovanja in reciklaže tega dela Metelkove in spremljajoče umetniške, sociokulturne in druge dejavnosti v njem.

¹⁵ Axt un Kelle je rokodelska družčina, ki so jo leta 1982 ustanovili rokodelci, zaradi nezadovoljstva cehovski združenj v Nemčiji, ki so bila preveč konzervativna in patriarhalno toga. Eno izmed njihovih načel je, da delajo brez plačila v dobrobit projektov, ki jih podpirajo, tako gre za rokodelsko družčino, ki je bistveno bolj odprta in izhaja iz emancipacije misli in prakse. Model Axt und Kelle nosi v sebi korporativne elemente, ki jih prav s hudomušnostjo večče spreobrača, tako predstavlja način kako izkoristiti razpoke v sistemski rasti kapitalne logike (Trplan 2005).

Območje severnega dela Metelkove ima v očeh urbanistov vlogo spremenljivke postopnega uresničevanja notranjega cestnega območja (Bibič 2003: 117-118). Načrt bulvarizacije pa se neposredno navezuje tudi na druge urbanistične in kapitalske projekte, v neposredni bližini, kot je rekonstrukcija in revitalizacija Starega Vodmata, novega potniškega centra, obnovljen muzejski kompleks na južnem delu Metelkove, rastoča luksuzna poslovno-stanovanjska soseska vzdolž Masarykove. Po mnenju Bratka Bibiča »/.../urbanistične zahteve po “reprezentativnosti mestnih objektov”, ki jih narekuje “kulturno” specifični “bulvarski” značaj načrtovane rekonstrukcije Masarykove ceste in “reprezentativna” socioekonomska” sestava prebivalstva nastajajoče soseske z visoko kupno močjo in statusno-kulturnimi preferencami /.../ kažejo na to, da je območje severnega dela Metelkove v deloma že tekočem, vsekakor pa v intenzivnem procesu rekonstrukcije, revitalizacije in še posebej “gentrifikacije”¹⁶ tega dela mesta.”« (Bibič 2003: 118)

Namere o gradnji Potniškega centra Ljubljana, ki se bo razprostiral med Dunajsko cesto na zahodu, Trgom OF in Masarykovo na južnem, Šmartinsko na vzhodnem in Vilharjevo na severnem, bo bistveno spremenil tudi podobo Masarykove in celotnega mestnega kareja. Kajti Masarykova bo postala štiripasovni bulvar z obilno drevesno zasaditvijo. Pritiski reurbanizacije na sever del Metelkove bodo zelo močni, ne izključuje se rušenje Pešcev in Lovcev. Marko Hren meni, da »/d/ejstvo, da se je vlagalo v Lovce in Pešce ni nikakršen argument, ki bi preprečeval dolgoročno rušenje Metelkove, kajti od tega je že 10 let, torej je investicija lahko prikazana kot amortizirana.« (Hren 2005)

Tako naj bi Metelkova mesto po besedah Bibiča odigrala tudi bistveno vlogo pri t.i. premostitvenem gentrifikatorju, kajti minimalna vlaganja MOL-a in prostorsko-politične prioritete, ki so na severnem delu ohranjale status quo, so služile kot nekakšna rezervacija zemljišča bivše vojašnice za tisto kulturno-politično opcijo urbanistične ureditve in revalorizacije območja, ki se bo prilegala načrtom razpoložljivih virov investicij in urbanističnih ter arhitekturno estetskim vizijam preobrazbe širšega območja (Bibič 2003:

¹⁶ Gentrifikacija se nanaša na fizični, socialni, ekonomski in kulturni proces preobrazbe urbanega območja. Je proces revitalizacije z visoko stopnjo investicij, ki posledično vpliva na prihod premožnejše strukture prebivalstva ter izrivanje in marginalizacija socialno in ekonomsko šibkejšega sloja, ki lahko vodi v rasno, socialno, kulturno in razredno diskriminacijo. Posledica gentrifikacije so zvišanje rent in vrednosti zemljišča, povečanje investicij in kupne moči (Grant 2003).

131). Premostitveni gentrifikator je strategija, katerega se poslužujejo investitorji v obdobju negotovosti ali pri tveganih projektih. Tako je, kot navaja avtorica Zukin, spodbujanje kulturne in umetniške dejavnosti (instalacije), toleriranje in bivanje umetnikov na takšnih lokacijah je zgolj premostitveni ukrep s katerim si s pridobivanjem časa investitorji zagotovijo ugodnejše pogoje za simbolno, socialno in finančno revalorizacijo lokacije. Umetniki pa so v tem procesu dobrodošli tudi zaradi “kulturnega kapitala”, ki dodatno kultivira okolje. Od sinergij med umetnostjo, financami in politiko imajo nazadnje korist institucije visoke kulture in turistična industrija, medtem ko za neodvisne kulturne producente ustvarjajo samo občasne dobitke (Zukin 2002: 111).

Navkljub črnogledi optiki za razvoj in obstanek AKC Metelkova, ki jo vidijo nekateri (Bibič), menim, da so se v zadnjem času začele spremembe, ki pričajo o večji angažiranosti in pripravljenosti na sprejemanje kompromisov vseh akterjev. Septembra 2005 je bil severni del Metelkove vpisan v register kulturne dediščine. Glede na to, da MOL za vzdrževanje objektov avtonomni coni letos ni namenil denarja, prihodnje leto oddelek za kulturo v predlogu proračuna 2006 predvideva 11 milijonov tolarjev za nujno vzdrževanje (kritina na stavbi Hlev, vodovod in kanalizacija v stavbi Garaže) ter za zaposlitve sedem milijonov. Znotraj Metelkove mesta je bil predlagan načrt za novo notranjo organiziranost, ki bi bila bolj koherentna, demokratična in transparentna. V sodelovanju z Ministrstvom za kulturo pa so bili podani tudi predlogi o novem razvojnem načrtu za Metelkovo 2007-2013.

6.1 PREDLOG NOVE NOTRANJE ORGANIZIRANOSTI METELKOVE

Novembra 2005 je bil podan predlog nove notranje strukture AKC Metelkova mesto, ki jo je pripravila t.i. trojka, delegirana na forumu AKC Metelkova. Struktura, ki naj bi nadomestila sedanjo, naj bi prispevala k večji transparentnosti, manjši kaotičnosti, boljši demokratičnosti in reprezentaciji interesov celotne Metelkove. Občni zbor naj bi sestavljali vsi uporabniki prostorov in delujoči v AKC Metelkova mesto. Njegova funkcija bi bila neposredna demokracija, sprejemanje in spreminjanje statuta, reševanje prostorskih problematik, odločanje o vseh zadevah, pri katerih višji organi znotraj

Metelkove ne bi dosegli 2/3 večine. Predlagani sta bili dve varianti sprejemanja odločitev; konsenzualno ali z različnimi večinami. Drugo telo bi tvorile Baze, v kateri bi bile različne interesne skupine, ki delujejo ali rezidirajo na območju Metelkove. Delovale bi preko svojih predstavnikov v višjih telesih Metelkove (Ožjem krogu in Jedru). Ožji krog bi predstavljal organizacijsko, koordinacijsko in nadzorno telo, bil bi tako rekoč Občni zbor v malem, ki bi se formiral iz bivšega Foruma. Njegove naloge bi bile organizacija in koordinacija baz, nadzorovanje Jedra in sprejem pravilnikov. Jedro bi predstavljalo izvršilno telo, ki bi skrbelo za izvrševanje vseh potrebnih nalog, ki izhajajo iz skupnih interesov na Metelkovi. Jedro bi tako sprejemalo vse operativne odločitve z 2/3 večino članov. Podan pa je bil tudi predlog za svetovalno telo, t.i. Strokovni svet ali Svet modrecev, ki bi vključeval strokovnjake, znane intelektualce, ki podpirajo Metelkovo. Predlagali bi politiko krovne organizacije in strateške načrte, ki bi jih predlagali Jedru. Trojke bi bile specialne fokusne delovne grupacije začasne ali trajne narave z nalogami, da izdelajo sisteme in/ali pravilnike za različne potrebe. (Seraval, Žonta, Zobarič, 2005) Z novo notranjo organizacijo pa bi metelkovska društva, zavodi in posamezniki morali ustanoviti krovno organizacijo, pri čemer bi bila najbolj operativna rešitev KUD Mreža, ki ima triletno pogodbo o sofinanciranju z MOL in ima status organizacije z interesom javnosti¹⁷ (Seraval 2005).

¹⁷ Status društev in drugih organizacij v javnem interesu na področju kulture; kulturna društva so združenja, v katera se posamezniki združujejo z namenom, da:

- izvajajo kulturne dejavnosti,
- združujejo poklice na posameznih področjih kulture,
- se ukvarjajo s strokovnimi vprašanji na posameznih področjih kulture,
- izvajajo dejavnosti na področju kulturne vzgoje in izobraževanja,
- prispevajo k dostopnosti do kulturnih dobrin in k razvoju kulturnih dejavnosti.

Status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture, se podeli društvu, ki izpolnjuje poleg splošnih z zakonom, ki ureja društva, določenih pogojev, tudi poseben pogoj, da je:

- ali osrednjega pomena,
- ali izvaja kulturne dejavnosti, ki so po kvaliteti ali po pomenu primerljive s kulturno dejavnostjo javnih zavodov,
- ali izvaja kulturne dejavnosti, ki pomenijo dopolnjevanje mreže javnih zavodov po vsebini dela ali po načinu delovanja (prostovoljci). (Ur.l. RS, št. 96/2002)

6.2 NOVI RAZVOJNI NAČRT METELKOVE 2007-2013

Oktobra 2005 je na pobudo Oddelka za kulturo in raziskovalno dejavnost, s koordinatorjem za Metelkovo, Dariom Seravalom, na čelu ter soglasjem Foruma AKC Metelkova mesto, bil izdan Novi razvojni načrt Metelkove za obdobje 2007-2013. Dokument je sedaj še predlog in usmeritev za nadaljnji razvoj Metelkove; če ga bosta prihodnje leto podprla mestni svet in ministrstvo za kulturo, se bo Metelkova potegovala za eno do tri milijarde tolarjev iz evropskih skladov, denar pa bi kot partnerici prispevali še MOL in država. Projekti so razvrščeni prioriteto, zajemajo pa: 1. izdelavo strokovne podlage, iz katere bi se izvedlo urbanistično-arhitektonski natečaj, kateri bi prinesel strokovne rešitve in konkretizacijo za detajlne obnove stavb, za umestitev morebitnih novogradenj, njihovo arhitektonsko in vizualno določitev. 2. Obnova stavb Pešcev, Lovci, Garaže, Hangar in Hlev, s celotno prenovo infrastrukture in zunanje okolice. 3. Redne zaposlitve in honorarji strokovnih delavcev projektnih skupin. Ideja projekta je, da bi metelkova inštitucija prevzela breme vodenja projekta, s tem bi se zaposlilo dve osebi, ki bi s honorarnimi sodelavci projekt tudi zastavili, pridobivali sredstva EU, sponzorska sredstva ter angažirali lasten potencial Metelkovcev. Alternativna rešitev, ki jo predlaga načrt, je, da bi ves projekt vodila Mestna uprava, kjer bi se ustanovilo Medoddelčno projektno skupino MU MOL. Potrebna bi bila tudi 24-urna služba, ki bi opravljala tudi hišniška dela, skrbela za varnost lokacije ter kulturno obnašanje na Metelkovi. Predlog je tudi o zaposlitvi kustosa galerije, ki bi manegersko servisiral vse likovne umetnike Metelkove mesta, ter projekt informativne točke, kjer bi se zaposlilo dva, ki bi urejala spletne strani, strokovno vodila skupine po obhodih, dajala informacije o vseh dogodkih in skrbela za stike z javnostmi. 4. Nakup opreme, ki bi vključeval opremo klubov s kvalitetnim fiksnim ozvočenjem in osvetljevalnimi sistemi, pisarne, info točke in blagajne klubov z računalniško opremo. Prostore za gostujoče umetnike bi bilo potrebno opremiti s stanovanjsko infrastrukturo in delovno opremo. 5. Pojavila se je tudi pobuda o multimedijem centru, predvsem zaradi vse večjega števila likovnih, glasbenih, gledaliških, plesnih in produkcijskih dejavnosti, za katere kronično primanjkuje prostora, ki bi vsebovala tudi večjo dvorano za različne vrste performansov. 6. predlog o novem mladinskem hotelu, zaradi pomanjkanja takšne infrastrukture v mestnem jedru. (Seraval 2005)

Pristojni oddelki MU MOL bi morali izdelati skupne smernice razvoja kareja severnega dela Metelkove, ki bi omogočale ustrezno arhitekturno in vsebinsko izrabo prostora. V ta namen razvojni načrt predlaga tudi ustanovitev medoddelčne projektne skupine, ki bi bila osnova za medoddelčno sodelovanje, izdelavo prioritet in izdelavo enotne strategije MOL na tem projektu. Načrt tako predlaga, da bi projekt morala voditi Medoddelčno projektna skupina MU MOL, ki bi imela pristojnost in odgovornost za načrtovanje, medoddelčno sodelovanje in izvedbo. Načrt in posamične izvedbene projekte bi pripravljala v partnerstvu s KUD Mrežo, projekte pa bi izpeljala ali KUD Mreža pod nadzorstvom PS MU MOL, ali pa PS MU MOL v tesnem sodelovanju s KUD Mrežo. Kot že rečeno, bi KUD Mreža morala postati nova krovna organizacija ustvarjalcev, društev in akterjev na Metelkovi. (Seraval 2005)

Nujno pa bi bilo tudi doseči dogovor z Ministrstvom za kulturo RS o ustanovitvi informacijskega centra za celoten kompleks Metelkove, vključujoč tako severni kot južni del. S tem bi se doseglo usklajevanje interesov celotnega kulturnega kompleksa in usklajevanje razvojnih strategij.

Menim, da ima novi razvojni načrt nekaj bistvenih pomanjkljivosti, katere bi morale biti odpravljene, da bi verjetnost realizacije načrta postala večja. Predlogu kandidiranja projekta za strukturna sredstva EU-ja bi moralo slediti tudi zavedanje, da jih je možno pridobiti s skrbno razdelanim poročilom o dosežkih in presežnih vrednostih Alternativnega centra Metelkove. Skratka, v kolikor Metelkova ne bo mogla merljivo prikazati svoje upravičenosti do sredstev, bo zelo težko črpala kakršnekoli vire iz EU in slovenskih skladov in proračuna. Predlagam študijo oziroma ponovno branje nekaterih že izdelanih raziskav in poročil (Prostorska problematika kulturnih dejavnosti, 2000; Metelkova-razvojni načrt za kasarno ob Metelkovi ulici, zaključno poročilo, 1995; Identitete Metelkove - kakšna prevencija in kakšno varovanje, 2001), na tematiko varovanja in prevencije, ustanavljanje kooperativ, socialno-integracijski modul za vse vrste in starosti ljudi, uvajanje zaposlovanja ljudi in ustvarjanje presežnih vrednosti. Druga problematika se navezuje na širšo umeščenost AKC Metelkova mesto tako z urbanističnega kot tudi prostorsko sociološkega gledišča. Umestitev Metelkove v celotni

kare, z upoštevanjem mnogih novih sprememb, ki so se že zgodile - prenovljeni južni del Metelkove, ministrstvo za kulturo, Stara Elektrarna - bi s premišljenim Arhitekturnim-urbanističnim-krajinskim načrtom zaključile v celoto nekakšen kulturno četrt, ter se povezala s Potniškim centrom in uskladila z bulvarizacijo Masarykove. Možnih je seveda več rešitev: ena je tudi izpeljava Masarykove pod zemljo. Kakorkoli že, Metelkova mora s skupnimi napor in povezanostjo in sodelovanjem pokazati upravičenost njenega obstoja. Zdi se, da mora pridobiti svojo legitimnost, pa čeprav jo je že tolikokrat pokazala, skozi kulturo, socialni aktivizem... Predvsem mora imeti trdno in jasno vizijo.

Z Novim razvojnim načrtom pa je povezano tudi vprašanje avtonomnosti AKC Metelkove, oziroma njena stopnja in oblika. Zanimiva se mi je zdela trditev Daria Seravala, da se z razvojnim načrtom strinjajo vsi akterji Metelkove. Dolga leta se je namreč namerno odklanjalo institucionalizacijo, (eden od razlogov, da se je ukinil zavod Retina), ki se bo morala zgoditi, če bo Razvojni načrt hotel biti uresničen. Dejstvo je, da se bo s tem del avtonomnosti AKC Metelkove tudi izgubil, vendar vprašanje, ki se pojavlja, je, ali lahko organizacija, ki poleg vsega drugega programa zajema tudi kritiko državnih in mestnih oblasti, postane njen vodljivi in nadzorovani del.

7 SPREMEMBE JAVNEGA PROSTORA

Do sedaj sem obravnavala Metelkovo mesto, kot javni prostor, ki je navkljub družbenim spremembam uspel ohraniti nekatere tipične značilnosti javne domene, v nasprotju z Metelkovo pa se pojavljajo spremenjeni, privatizirani javni prostori. V tem kontekstu bom obravnavala primer Kolizej in zasebno-kapitalsko pobudo, ki želi ustvariti po mojem mnenju drugačen, spremenjen javni prostor.

Javna domena ima fizično (javni prostor) in socialno (javne socialne aktivnosti, obnašanje) dimenzijo, za kateri so značilni javno življenje in širok spekter socialnih interakcij, ki jih pogojuje odprtost in tolerantnost prostora (glej več v prvem poglavju). Čeprav so v realnih stanjih takšne situacije redke, pa lahko vendarle idealne karakteristike javnega prostora in obnašanja predstavljajo merilo odstopanja. Le tako lahko trdim in potrjujem z navedbami avtorjev Elin (v Carmona 2003), Senett (v Bauman 2000) in Beck (v Hajer, Reijndorp 2003), da smo v zadnjih letih priča zatonu javne sfere (s tem posledično tudi javnega prostora), oziroma, če sem manj kritična, javni prostor je v postmoderini podvržen velikim preizkušnjam in spremembam. Vzroke lahko iščemo predvsem v globalni ekonomiji, tu mislim predvsem na kapitalizem, strah pred kriminalom, interes po zasebni lastnini, tekmovalnost, razmah in vedno večja pričakovanja potrošnikov, ki so sprožili plaz privatizacije in komodifikacije javnega prostora. Spremenjeno razmerje med privatnim in javnim prostorom tako ne povzroča sprememb zgolj urbanega prostora, temveč tudi družbenih odnosov. Elin navaja, da aktivnosti, ki so bile včasih dostopne zgolj v kolektivni in javni sferi, danes ubirajo pota privatnega in zasebnega, tako je uporaba javnega prostora izzvana z napredkom in spremembami, ki so pogojene s povečano osebno mobilnostjo (osebni avto, internet) (Elin v Carmona 2003).

Tako lahko v smislu preobrazbe javnega prostora uporabim širši termin »urbano prizorišče«, ki...

»/.../ je v najširšem smislu potencialno lahko vsak odprt ali zaprt javni mestni prostor (space) ter zasebni prostor s pretežno javnim dostopom oz. pristopom in vsakršna oblika prostorske situacijske postavitve (setting, scene) na kateremkoli območju v mestu, ki ima v različnih kontekstih minimalne občasne ali trajnejše lastnosti krajevnosti (placeness).« (Hočeva 2000: 138)

Tako produkcija prostorov, ki nastajajo na pobudo trga in delujejo po logiki privatizacije in komercializacije javnih prostorov, vnašajo nove "kulturne" vsebine, ki na novo definirajo javni prostor. Če je bil javni prostor odprt, pristen, toleranten ter socialno, kulturno in zgodovinsko bogat, smo danes priča vedno večjemu številu javnih prostorov (iz privatnih pobud), ki izgubljajo avtentičnost ali pa jo celo ogrozijo lokalnim javnim prostorom. Upad javne kulture in bontona¹⁸, ki je nujno prisoten pri funkcioniranju javnega prostora in vedno večja netolerantnost, do različnih družbenih skupin onemogočajo njegov pristno in spontano delovanje. Antropolog Marc Auge zelo kritično definira tiste prostore, ki so izgubili avtentičnost, zgodovinskost, identiteto, pristnost socialnih odnosov. »Novi prostori, ki nimajo teh karakteristik (javnega prostora op. a.) jih ne moremo definirati kot prostor.« (Auge v Hajer, Reijndorp 2001: 44). Imenuje jih ne-prostor (non-place).

Menim, da je ena večjih transformacij, ki se je zgodila s privatizacijo javnih prostorov, prav zapiranje te odprtosti in dostopnosti. Lahko rečem, da so novi javni prostori podvrženi selekcionizmu, ki se izvaja tako fizično, simbolno in vizualno¹⁹. Bauman (2000) meni, da je glavna razsežnost današnjega urbanega življenja reduciranje javnih

¹⁸ Ki med drugim zajema tudi, svobodo delovanja v javnem prostoru, vendar ta svoboda je odgovorna svoboda in zajema zavedanje da je javni prostor tisti, ki ga deliš še z veliko drugimi (Auge v Hajer, Reijndorp, 2001: 44).

¹⁹ Carr navaja tako tri oblike dostopa; 1. vizualni: ljudje lahko vidijo v prostor in presodijo ali jim ta prostor ustreza, se bodo počutili sprejete, varne in dobrodošle; 2. simbolni dostop: simboli prostora lahko privlačijo ali odbijajo, tako lahko nakupovalni centri oddajajo simboliko v smislu "če imaš denar lahko vstopiš, oz. če imaš namen potrošnje si zaželen", 3. fizična dostopnost: ali je prostor fizično razpoložljiv do javnosti, fizična izključenost pomeni nezmožnost uporabe takšnega prostora (Carr v Carmona, 2003: 125). Loukaitou-Sideris and Banerjee navajata dva tipa kontrole, katerih se poslužujejo lastniki in managerji zasebno-javnih prostorov: "hard"-aktivni: varnostne kamere, varnostne pisarne, prepovedi in ureditve; "soft"-pasivne: kontrola osredotočena na simbolično prepoved, ki pasivno izključuje neželene aktivnosti ali ne preskrbuje določenih javnih pripomočkov (stranišča) (Carmona 2003: 125).

površin na “ubranljive enklave”, s selektivnim dostopom, ločevanjem in kriminalizacijo vsega, kar je drugačno. Produkcija neolikanih prostorov se tako manifestira v javnih prostorih porabe - nakupovalnih središčih, kateri spodbujajo akcijo in ne interakcije in delujejo kot neubranljive trdnjave, s svojimi nadzorovalnimi in stražnimi sistemi (Bauman 2000). Psevdo svet, ki izključuje nevarnost in moteče dejavnike in se s tem odpove tisti komponenti javnosti, ki omogoča spontanost in nepričakovanost urbanega, proizvede sintetično izkustvo, ki nadomesti socialni, historični in kulturni pomen (Auge v Hajer, Reijndorp 2001: 45). Javni prostori postajajo socialno in kulturno homogene enklave ali bolje rečeno otočje enklav, ki so posledica družbene prefinjene strategije segregacije (tiste, ki jih ne želimo srečati) in selekcije (tiste, ki jih želimo srečati). Tako otočja sestavljajo mikro svetovi, katere z že omenjenimi strategijami posamezniki skrbno izbirajo, v želji po doživetju avanture, novega izkustva ter identifikaciji in potrditvi njihovega življenjskega stila, po drugi strani pa se izogibajo, tistih krajev in tistim družbenim skupinam, ki jih prežema problematičnost, negativnost kapitalističnega sveta (geta, deponije, nevarne četrti...) (Beck v Hajer, Reijndorp 2003). Tako fascinacija srednjega razreda nad prostočasnimi dogodki, ki jim ga ponujajo kvazi javni prostori, briše spomin na tiste prostore, ki niso zabavni, so marginalni. Beg v skonstruirano avanturo kaže na absurdnost takšne izbire, kajti kljub velikemu tempu produkcije takšnih prostorov le-ti vprašljivo izpolnjujejo željo potrošnikov o zadovoljitvi novih doživetij in njeni avtentičnosti.

Kljub kritičnosti nekaterih avtorjev pa arhitekt in urbanist Manuel Sola-Morales poudarja, da privatizirani javni prostori kljub izgubi nekaterih karakteristik javne domene lahko delujejo funkcionalno, če jih tretiramo kot sistem urbanega kolektivnega prostora, v katerem se dopolnjujejo javni in zasebno-javni prostori (Hajer, Reijndorp 2003). Zaključki, ki sem jih navajala v prejšnjem odstavku, seveda ne držijo vedno in povsod. Priča smo javnim kulturnim prostorom, grajenim iz pobud javnega interesa, ki izpolnjujejo pričakovanja t.i. javne domene (javnega interesa), kvalitetnih kulturnih programov in delujejo odprto v urbanem okolju. Še več, Carr navaja, da so trditve o izgubi in zatonu javne domene zgolj posledica napačne predstave, kajti javno življenje še nikoli ni bilo tako različno (vsebin prostorov in akterjev-javnosti), demokratično,

kompaktno in brezrazredno kot danes. Meni, da je potrebno sprejeti zgolj dejstvo, da je med javnim življenjem in prostorom dinamičen in vzajemen odnos, ki narekuje sociokulturno transformacijo javnega prostora, ki se udejanja v novi obliki, vsebini in simbolih (Carr v Carmona 2003).

7.1 ZNAČILNOSTI ZASEBNO - KAPITALSKE-INVESTITORSKE POBUDE

Kakršen koli je pogled na spremembo javnega prostora, pa ostaja dejstvo, da so eni glavnih generatorjev teh prostorov zasebni investitorji ²⁰, ki zaradi kapitalistično in potrošniško naravnega sistema postajajo vedno pogostejši in močnejši pobudniki in izvajalci urbanega prostora. Vlaganje zasebnega kapitala v gradnjo, prenavo in revitalizacijo ima v Ameriki in Zahodni Evropi že dolgo zgodovino. Dejstvo je, da države, občine in mesta velikokrat nimajo tolikšnih denarnih sredstev, da bi zmoгле tako visoke investicijske vložke kot so prenovе, revitalizacije in gradnje mestnih območij in stavb. V primerih, ko gre za prostore javne domene, z izrazito javnimi servisi, kateri so v domeni države/občine/mesta, se le-te velikokrat poslužujejo javno zasebnega partnerstva. Z mobilizacijo zasebnega kapitala in znanja tako država/mesto zmanjša porabo javnega sektorja, lahko poveča učinkovitost politike, omogoča sodelovanje več različnih akterjev in nenazadnje omogoči realizacijo projekta. Primeri javno-zasebnega partnerstva na področju gradnje v razvitem svetu pokrivajo področja stanovanjske preskrbe, transportne infrastrukture, kulturne dejavnosti... . Tudi v Sloveniji se srečujemo s projekti javno-zasebnega partnerstva v javni domeni (socialna stanovanja, novi potniški center, avtobusne postaje v Ljubljani...). Čeprav nove strategije še niso povsem konsolidirane, se je potrebno zavedati, da na klasičen način (kot je bilo to značilno za socializem) ne bo več moč realizirati projektov, kajti kot že rečeno »/.../na eni strani imamo zasebno bogastvo, na drugi pa javno revščino /.../« (Gantar 2002: 53), ki se utegne povečati.

Zasebno kapitalske pobude grajenja prostorov izhajajo iz predpostavke, da morajo biti zgradbe in struktura vsebin podvržene uporabnosti, ki jo narekuje dobičkonosnost takšnih

²⁰ Zaradi že ustaljene rabe v strokovni literaturi in dnevnem časopisju uporabljam termin investitor oz. zasebni investitor. Termin se nanaša na angleški izraz »real estate developer« (prostorski razvijalec) in tako ne pomeni zgolj finančnega investitorja.

prostorov, le-ta pa se izraža v zmožnosti prodaje oziroma oddaje zainteresiranim povpraševalcem in porabnikom. Glavni cilj, kateremu je podrejen celoten investitorski proces, je minimizacija tveganja in stroškov ter maksimizacija osebnih in/ali institucionalnih ciljev, ki se izražajo v profitu ali tudi v nemonetarnih dosežkih (pridobitev izkušenj, prispevek mestu, odmevnost projekta, sloves....). Velika donosnost takšnih projektov lahko zavede investitorje, da zaradi premajhne pripravljenosti, znanja, izkušenj in/ali slabe ideje ne realizirajo projektov oziroma se ti pokažejo kot popolnoma nerentabilni. V takšnih primerih je škoda zelo velika, ne zgolj za investitorja, ampak tudi in predvsem tudi za mesto, ki izgubi priložnost za uresničitev obnove oz. oživitve zgradbe ali celotnega mestnega predela (Miles 1996).

»Za uresničitev ideje je tako potrebna zemlja, delo, kapital, management in izvedba.« (Miles, 1996: 4) Vrednost projekta je realizirana takrat, ko je ugotovljena prava lokacija, v pravem časovnem obdobju s tistim servisom in vsebino, ki je potreben in željen ter izpolnjuje tiste estetske, porabniške, kulturne in socialne potrebe, ki bi lahko obogatile določeno mestno območje.

Prilagajanje in upoštevanje investitorskega projekta zakonskim predpisom (zemljiškim, gradbenim, okoljevarstvenim prostorskim, spomeniško-varstvenim), ureditvam, infrastrukturi ter tudi javnim politikam, bistveno zmanjša njihovo tveganje in stroške realizacije. V kolikor zakonski in ureditveni pogoji niso jasno določeni in izvajani ter država ne poskrbi za transparentnost odnosov, potem tvega stihijski in neuravnotežen razvoj ter celo degradacijo določenih mestni območij. V ZDA je kljub veliki svobodi na trgu nepremičnin in zemljišč zasebno investitorstvo visoko reguliran proces, saj vladne (federalna, državna, lokalna) institucije jasno določajo sistem, pod katerim zasebni investitorji lahko delujejo (davki, delovni zakoni, stvarno pravo, javna infrastruktura, coniranje, ostali zakoni in predpisi). Načeloma investitor lahko s svojimi pobudami vpliva na vsebino prostorskih dokumentov, vendar so v toku njihovega dokončnega oblikovanja le eden od sogovornikov. V praksi pa se lahko pojavljajo tudi močni pritiski zasebno kapitalskih lobijev, ki postavljajo investitorsko pobudo onkraj legitimnega ter tudi nelegalnega. Predvsem v razmerah, kjer ni transparentnosti delovanja uprave ter

transparentnosti odnosov med lokalnimi oblastmi in investitorji, so možnosti za razvoj klientalističnih in koruptivnih razmerij na področju urbanističnih in prostorskih politik in ekonomije zelo velike. V primeru takšnih anomalij urbanizem temelji na privilegiranem dostopu do zemljišč, dobički pa se stekajo v zasebne žepe.

Nujno upoštevanje in sodelovanje zasebnih investitorjev z državnimi in lokalnimi oblastmi in stroko ohranja tudi ravnovesje med logiko donosnosti in kratkoročnih posegov v prostor ter logiko javnega interesa in javnega dobrega. O urbanem prostoru ni moč razmišljati zgolj tržno, ampak tudi veliko dolgoročneje, za kar morajo poskrbeti tako oblast kot zasebni kapital. Kot že omenjeno, dober investitor kot generator mestnega razvoja upošteva prostorske regulative, do katerih je lahko skeptičen, kajti ima svoje interese v prid zaslužka. Vendar je z upoštevanjem kolektivnega razvoja mesta njegovo tveganje investicije veliko manjše. Vključitev elementov, ki vsebujejo značilnosti javne domene pa pomeni tudi dobičkonosnost, kajti z ustvarjanjem prostorov, v katerih je počutje ljudi dobro, ki so prijetni, udobni, kulturni in združujejo zgodovino s sodobnim življenjem, se ustvarjajo prostori, kamor ljudje radi zahajajo.

V Sloveniji urejanje prostora temelji na treh ravneh: 1. strateško-planska raven, kjer se določajo splošni cilji in namembnost prostora, gre za splošna načela. 2. plansko-izvedbena raven, kjer se določajo podrobni načrti, ki omogočajo konkretno urejanje prostora. 3. Izvedbena raven, kamor spadajo gradbena dovoljenja, lokacijski načrti, prostorsko ureditveni pogoji..., konkretne aplikacije urejanja prostora.

Poleg zakonskih ureditev in predpisov urejanja in gradnje v urbanem prostoru investitorji ne smejo spregledati okolice, predvsem prebivalcev ter ožje javnosti urbanega območja. V primerih, ko gre za večje urbanistične posege, je lahko javnost skeptična, ne zaupa investitorjem ter si želi ohranjati status quo. Največ nezaupanja izhaja iz dejstva, da investitorji vedno konstruirajo spremembe, katere je včasih težje sprejeti. Novi dizajni, arhitekturne novosti, trendi, ki jih investitorji pobirajo zunaj lokalnega prostora, lahko delujejo tuje, zato je pomembno, da upoštevajo lokalna okolja v katerih gradijo. Obveščanje javnosti, predstavitve, izvajanje poizvedovalnih anket in podobne

predstavitvene tehnike, še pred začetkom projekta, informirajo, ustvarijo pozitivno podobo in lahko ključno vplivajo na realizacijo projekta, tudi s povratnimi informacijami, ki jih dobi investitor iz okolice. Te mu lahko pomagajo pri prilagajanju na dotično situacijo pri projektu. V kolikor je informativni material korektno predstavljen, z verodostojnimi informacijami in ne vsebuje podatkov, ki bi lahko zavajali ali celo manipulirali z javnostjo, so takšne tehnike dobrodošle, saj med drugim zvišujejo zavest o vključevanju javnosti. (Miles 1996: 28)

Bistvena komponenta vsakega zasebno kapitalskega projekta vključuje marketinške in tržne raziskave in študije, katere ne služijo zgolj kot orodje pridobivanja finančnih sredstev za izvedbo, ampak tudi kot pomemben pripomoček pri odločitvah na vsaki stopnji zasebno investitorskega kreiranja. Kvalitetne tržne raziskave v zgodnejših fazah procesa lahko stimulirajo nove ideje, izboljšajo začetne koncepte ter služijo kot orodje kontrole tveganja. Tako je moč z marketinškimi raziskavami predvideti, kolikšen bo dohodek v določeni časovnem obdobju, ob izvedbi projekta v danih tržnih razmerah in v predvideni konkurenci. S pomočjo tržnih raziskav pa investitorji ne ugotavljajo in definirajo zgolj velikosti in oblike projekta, temveč tudi tip, ki bo sprejet med okoliškimi prebivalci in javnostjo. S tem poizkušajo doseči tisto odobravanje in konsenz v javnosti, ki bo zmanjšal stopnjo tveganja in opravičil projekt kot "javno dobro". Marketinške študije pa morajo zagotoviti tudi konkurenčne analize ter identificirati tiste tržne niše, ki bodo zagotovile primerno promocijo in oglaševanje projekta, da se bo le ta lahko prodajal oziroma da bo tržno uspešen. Odločitev investitorjev je, da pretehtajo razumno količino takšnih analiz, ki zahtevajo čas in zvišujejo ceno projekta, glede na tveganja. (Miles 1996: 11)

Zasebno kapitalski proces ni zgolj investicija in prodaja nepremičnine, je veliko bolj interaktiven proces, ki zahteva veliko mero fleksibilnosti, iznajdljivosti, kreativnosti. Je torej interdisciplinarni projekt, ki vključuje celoten tim sodelavcev, profesionalcev izvajalcev in partnerjev. Investitor mora tako najti in pritegniti tiste servise in profesionalce, ki mu bodo omogočili izvedbo projekta. In sicer; arhitekti, inženirji, urbanisti, krajinski arhitekti, finančni subjekti... (Miles 1996)

7.2 NOVI SNOVALCI IKONSKE ARHITEKTURE

Z zasebnim investitorstvom pa je povezan še en fenomen in sicer ikonska arhitektura. V moderni je bila ikonska arhitektura produkt interesa države in/ali religije, danes pa v času postmoderne in kapitalskega globalizma prevzemajo to pobudo zasebni investitorji. Tako je v kapitalski globalizaciji prišlo do transformacije v produkciji, marketingu in sprejemanju ikonske arhitekture. Sklair (2005) opredeli ikonsko arhitekturo kot prostor in zgradbe, ki doživljajo prepoznavnost in slavo zaradi arhitektov tudi v širši javnosti ter imajo specifičen simbolni in estetski pomen. Avtor še konkretnije razdela pobudo in trdi, da je danes ikonska arhitektura produkt transnacionalnega kapitalističnega razreda, ki ga sestavljajo večje transnacionalne korporacije (večja arhitekturno-inženirska in razvojno nepremičninska podjetja), politiki in birokrati globalnega pomena, ki odločajo, kaj se bo kje gradilo ter nadzirajo, kako so spremembe v grajenem okolju regulirane. Tretji akter so profesionalci, tehnična podpora, ki obsega vse tiste, ki so profesionalni kader v arhitekturnih podjetjih, do tistih vključenih v izobrazbo arhitektov, oblikovalcev, profesionalnih arhitekturnih zgodovinarjev in kritikov. Trgovci in mediji pa so tisti akterji, ki poskrbijo za promocijo in potrošnjo, konzumacijo arhitekture. Celoten aparat, ki skrbi za načrtovanje, produkcijo, umeščanje, prezentacijo in porabo arhitekture, deluje tako globalno, državno, regionalno kot tudi lokalno, njihov interes je tako globalen kot tudi lokalni. (Sklair 2005: 485-486) Posledica interesov kapitalskega razreda podaja Gutman (v Sklair 2005) je velika ekspanzija priložnosti konzumiranja arhitekturne kulture, kjer je v centru pozornosti ikonska arhitektura ter tudi njeni izvajalci arhitekti, ki pridobivajo tudi ikonske predznake. Ikonska arhitektura danes v svetu, predvsem na podlagi korporativnega interesa in ideologije potrošništva, dobiva nove razsežnosti. Če je bila v moderni arhitektura odraz ekonomske in kulturne uspešnosti ali neuspešnosti, danes postaja njeno orodje. S promocijo ikonske arhitekture mesta pridobivajo ključne prednosti, globalni pridih in razlikovalne elemente, ki jim dajejo preferenčno prednost pred drugimi mesti. Tipični primeri mest, ki jih brez pomoči ikonske arhitekture ne bi mogli opredeliti kot globalna, so Barcelona, Bilbao, Glasgow, Los Angeles..., katera so s pomočjo mednarodnih arhitektov, ponavadi selektivno izbranih in povabljenih, skonstruirala zgradbe, katerih promocija jih je povzdignila na raven globalnih ikon.

Oživljanje mestnih predelov ali celotnih mest je ena ključnih posledic opredeljene arhitekture, ki odpira vrata tujemu kapitalu in ponuja možnosti za dodatne investicije, s tem pa urbani design dobiva vlogo ekonomskega razvojnika (Sklair 2005). «/Politiki in birokrati kombinirajo domače in transnacionalne komercialne interese in arhitekto, z namenom ustvariti “urbane koalicije”, z nagnjenostjo k visokim, spektakularnim ikonskim zgradbam, s tem pa pritegniti tuje investicije in obiskovalce z namenom trošenja denarja.» (Sklair 2005: 493)

Arhitektura, ki se je tesno povezala z ideologijo sodobnega potrošništva, je, lahko bi rekla, postala celo potrošno blago oziroma dražja embalaža za trgovinske, zabavišne centre. Avtor (Sklair 2005) navaja primer povezave arhitekture in nakupovanja z znano trgovsko verigo Prada, ki je skrbno izbrala zvoneča imena arhitekturne srenje, kateri so skonstruirali ikonske trgovine, ki odsevajo prestiž, originalnost in drugačnost. Zanimiva je tudi povezava novih muzejev in ikonsko obarvane arhitekture, ki je povzdignila muzeje na neko novo raven potrošniškega kapitalizma, kjer je obisk muzejev znatno narasel, predvsem zaradi arhitekturnega designa kot vsebine (Sklair 2005: 497).

7.3 DRUŽBENE SPREMEMBE IN NOVI AKTERJI NA PODROČJU PRODUKCIJE PROSTOROV V SLOVENIJI

Gospodarske in politične spremembe, ki so se zgodile ob osamosvojitvi Slovenije, so nas popeljale iz socialističnega in kolektivističnega družbenega in političnega sistema v socialno-tržni, pluralistični sistem. V procesih globalizacije se klasične državne meje umikajo medregijskemu povezovanju in mesta kot integralni deli tega procesa postajajo ključni dejavniki nacionalnih ekonomij. Povpraševanje po večji učinkovitosti, boljši produktivnosti in inovacijah je vzpodbudilo mesta po medsebojnih tekmovanjih, iskanju tržnih povezav, iskanju lasnih primerjalnih prednosti in lastne razpoznavnosti. Da bi lažje razumeli vlogo privatiziranega javnega prostora danes in vlogo investorjev v Ljubljani bom predstavila nekaj ključnih procesov, ki so se zgodili ob tej spremembi in so pomembni pri oblikovanju prostora, njegovega urejanja in načrtovanja.

Lastninjenje in privatizacija sta vzpostavila odpravo družbene lastnine in s tem omogočila drugačno dojetanje javnega interesa. »Javni interes ni več vnaprej postavljen in v prostoru varovan z obstojem “družbene lastnine”, pač pa zahteva subtilno pravno regulacijo in njegove vsakokratne vsebinske redefinicije skozi politične procese.« (Gantar 2002: 51) Zasebna lastnina, ki se je torej vzpostavila s pomočjo privatizacije in denacionalizacije, je omogočila razvoj trga nepremičnin in trga stavbnih zemljišč.

Z novo nastalo situacijo pa so se pojavili novi akterji v procesu gradnje in oblikovanja prostora. V prejšnjem sistemu so bili edini investitorji družbenopolitične skupnosti, družbena podjetja ter zasebniki, ki so gradili zgolj enodružinske hiše ali obrtne objekte. Danes se srečujemo z vlaganjem zasebnega kapitala v obnove in prenove določenih predelov mesta in stavb. Prvi večji zasebno kapitalski projekt, ki se je zgodil v osamosvojeni Sloveniji, je bila revitalizacija in preoblikovanje javnih skladišč na obrobju Ljubljane v novi trgovski center (BTC). Glavni motiv prestrukturiranja je bil odgovor na povečano potrošnjo in povpraševanje ter sprememba namenskosti ogromnih skladiščnih površin, ki so se sprostile po ukinitvi večine funkcij blagovnega terminala ob razpadu Jugoslavije (Uršič 2002: 62). Dobre podjetniške strategije, ki so ob pomanjkanju mestnega urbanizma sproducirale center (mesto v malem), ki ne pokriva zgolj trgovske ponudbe, temveč ima tudi močno množično kulturno zaledje, sedeže nekaterih podjetij in uprav ter razširitev rekreacijskih in zabaviščnih kapacitet in servisov. BTC tako »/.../ zaznamuje prehod iz “samoupravnega urbanizma” v novo obliko gradnje mesta, ki temelji na zasebnih podjetniških interesih, hkrati ob široko izraženem javnem interesu.« (Gantar 2002: 55)

Pojav zasebnih investorjev na novo odpira vprašanja obnove, zakonskih regulativ urejanja prostora, postavlja vprašanje njihove vloge, legitimnosti in vpliva na širše mestno območje.

8 KOLIZEJ - PROJEKT ZASEBNO KAPITALSKE POBUDE

V nadaljnjem besedilu bom obravnavala primer Kolizeja od njegove zgodovine do nakupa zasebnega investitorja, ki želi objekt porušiti in zgraditi novo večfunkcionalno stavbo, ki bo vsebovala tudi javno-kulturni center.

8.1 ZGODOVINA KOLIZEJA

Kolizej je bil leta 1845-1846 zgrajen po načrtih graškega arhitekta in industrijalca J.B. Withalma po vzoru njegovega graškega Kolizeja. Zgrajen za potrebe vojaštva z javno-zabavišnim programom je služil tudi kot hitro povrnjena investicija načrtovalca in arhitekta Withalma. Umeščen je bil na obrobje mesta, na robu ljubljanskega Tivolija, v opuščeni gramoznici, saj takšen kompleks po namembnosti in funkciji ni spadal v središče (Stopar 1992: 136). Podobno se je zgodilo z vsemi vojašnicami. Po navedbah Dr. Petra Krečiča direktorja Arhitekturnega muzeja v Ljubljani, se je namembnost vojaškega hotela, zaradi prevelike razvpitosti, nenehnega vmešavanja policije, konfliktov, ki jih je proizvajala sporna vloga javnih programov na eni strani in vojske na drugi, sprevrgla v zatočišče nižjega sloja prebivalstva (U.L. 2005). Po prvi svetovni vojni vojaški hotel uradno zaprejo, prvotna funkcija stavbe dokončno izgubi pomen, saj se uporablja za stanovanja socialno ogroženih družin. Tudi po drugi svetovni vojni, ko stavbo nacionalizirajo in pride v last Mestne občine Ljubljana, namembnost stavbe ostaja enaka. Po vložitvi denacionalizacijskih zahtevkov za vračilo objekta prvotnim lastnikom Kolizej ovrednotijo kot kulturni spomenik lokalnega pomena in kot takega leta 1993 z odlokom MOL-a tudi razglasijo (Mihelič 2004). Leta 1995 se zaradi nepravilnega preurejanja stavbe zruši del Kolizeja, posledica pa so tudi tri smrtne žrtve. Aprila 1999 je končan denacionalizacijski postopek in s tem pride palača Kolizej v zasebne roke.

Leta 2003 zgradbo odkupi družba Prevent Invest (kasneje Kolizej d.o.o.), ki naroči preiskavo varnosti objekta, potresne odpornosti, požarne ranljivosti ter poročilo o zdravstveni ustreznosti bivalnih razmer pri Zavodu za gradbeništvo Slovenije in Zavodu

za zdravstveno varstvo Ljubljana (izdelava elaboratov). Poročili potrdita, da objekt ni primeren za bivanje, da ogroža zdravje in varnost ljudi ter njihove imovine ter se priporoča takojšnja izselitev stanovalcev in uporabnikov objekta. Nosilna konstrukcija objekta je zaradi različnih poškodb v slabem stanju. Potresna odpornost Kolizeja ne zadošča predpisanim standardom, tudi požarnovarstvena zaščita je nezadostna (Kolizej d.o.o. 2004: 2)(Lutman, Weis 2004). Tako investitor začne z načrtnim izseljevanjem podnajemnikov in nekaterih podjetij, ki traja še danes.

Leta 2004 investitor razpiše zasebno vabljeni natečaj, na katerega povabi deset tujih arhitektov oz. arhitekturnih birojev, šest²¹ pa se jih odzove povabilu in tudi odda svoje projekte. Pod vodstvom predsednika žirije (arhitekta Boris Podrecca) izberejo zmagovalni projekt nizozemskih arhitektov Willem-a Jan Neuteligs in Michiel-a Riedijk²² (glej PRILOGA Č, Slika 15-18), ki po besedah žirije ».../v več pogledih odgovarja svoji kompleksni urbani situaciji, določeni s sosodnjim razpoznavnim in drugačnim okoljem, ter odlično rešuje zahtevano multifunkcionalno zasnovano objekta v prostoru/.../« poleg tega pa sta ».../dve tretjini stavbenega kompleksa namenjeni javnemu programu.« (Kolizej d.o.o. 2004: 7) Zmagovalni projekt predvideva popolno rušenje dotodanje stavbe, na katerem bi zrasel 25 nadstropni, večfunkcionalni kompleks, ki bi združeval javno-kulturni prostor, nakupovalno-zabavišči del, poslovne prostore, stanovanjski del ter logistično parkovne površine.

8.2 VPRAŠANJE LEGALNOSTI IN LEGITIMNOSTI PROJEKTA - POLEMIČNI POGLEDI

Z novo vizijo Kolizeja pa so se tako v strokovni in širši javnosti razplamtele polemike, ki se ne dotikajo zgolj vprašanja legalnosti in legitimnosti projekta Kolizej, vendar menim,

²¹ Bolles+willson-Nemčija, David Chipperfield Architects-Velika Britanija, Foreign Office Architects-Velika Britanija, Heikkinen-Komonen Architects-Finska, Rafael Moneo-Španija in Neuteligs Riedijk Architects-Nizozemska (Kolizej d.o.o. 2004).

²² Willem Jan Neuteligs in Michiel Riedijk sta od leta 1997 partnerja v biroju v Rotterdamu na Nizozemskem, ki zaposluje okoli 20 arhitektov in oblikovalcev. Biro je bil nagrajen s številnimi nagradami, med drugim tudi z »Rotterdam Maaskant Prize« in z nagrado na Beneškem arhitekturnem bienalu. Dela biroja Neuteligs Riedijk Architects so bila razstavljeni v New Yorku, Parizu, Sao Paulu, Barceloni; Rotterdamu in številnih drugih mestih. Samo v letu 2005 je biro osvojil štiri prve nagrade na mednarodnih natečajih (Kolizej d.o.o. 2004).

da odpirajo vprašanja širšega dometa in se s tem dotikajo vprašanj vizije in strategije urbanističnega urejanja mesta Ljubljane, komunikacije in sodelovanja z zasebno kapitalskimi pobudami, odnos širše, ožje in strokovne javnosti ter odziv mestnih in državni oblasti do zasebnih investicij v grajeno okolje, vprašanje pomembnosti spomeniškovarstvenih služb in pomena javnega prostora.

Največ dvomov in nejasnosti je novo predlagani projekt za Kolizej sprožil na naslednjih področjih:

- Vprašanje spremembe prostorskih aktov/mestnih odlokov za realizacijo projekta
- Vprašanje zaščite/prenove/uničenje stavbe Kolizej
- Problem višinskih gabaritov
- Vprašanje programa in njenega obsega
- Problem lokacije
- Vprašanje kvalitete projekta, oblikovanje stavbe

8.2.1 VPRAŠANJE SPREMEMBE PROSTORSKIH AKTOV/MESTNIH ODLOKOV ZA REALIZACIJO PROJEKTA

V praksi in po izkušnjah večjih investitorjev v tujini je, da je njihov prvi korak usklajevanje in veljavnost prostorskih in drugih aktov. Če le-ti še niso, v veljavi so kakršnekoli druge poteze zelo tvegane in predvsem lahko pomenijo velike izgube. »Natečaj razpišejo šele, ko so prostorski dokumenti veljavni in je natečaj možno izvesti na podlagi nedvoumnih projektnih pogojev.« (Čelik 2004a) Čeprav s svojimi pobudami lahko vplivajo na vsebine prostorskih dokumentov, so v takšnih postopkih le kot eden od predlagateljev. Praksa sicer govori v nekaterih primerih v prid moči kapitala in močnih lobijev, ki se skrivajo za zasebno kapitalskimi pobudami in v takšnem primeru lahko bistveno vplivajo na potek planiranja in strategije določenih mestnih območij.

Investitorju in novemu lastniku Kolizeja se je očitalo, da je pri projektu Kolizej kršil prostorska in spomeniško varstvena določila. Kot prvo naj bi bil sporen natečaj, ki ga je

razpisal zasebni investitor, na katerega je povabil osem tujih arhitekturnih birojev in je bil izveden kot zasebno vabljeni natečaj pri katerem ni sodelovala Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije. S tem naj bi deloval v nasprotju s prostorskim aktom za območje CO 2/16-Kolizej (Ur.l.RS 49/95), Zakonom o graditvi objektov (ZGO) (Ur.l.RS 110/2002, 43 člen) ter iz njega izhajajočim pravilnikom o natečajih.

Prostorski akt za območje CO 2/16-Kolizej predvideva: »/.../za kompleksno obnovo območja je treba izvesti javni urbanistično arhitekturni natečaj/.../« (Izvršni odbor društva arhitektov Ljubljane, 2004), nadalje ZGO predvideva: »Če prostorski akt ali drug predpis tako določa, mora investitor organizirati izbiro strokovno najprimernejše rešitve za nameravano gradnjo na javnem natečaju. /.../ Javni natečaj organizira investitor v sodelovanju s pristojno poklicno zbornico v skladu s pravilnikom o natečajih, ki ga izda minister, pristojen za prostorske in gradbene zadeve, in z njim opredeli objekte oziroma stavbe, za katere je obvezen javni natečaj ter podrobneje določi postopek priprave in izvedbe javnih natečajev.« (Ur.l.RS 110/2002, 43. člen) Iz navedenih zakonov je moč sklepati, da bi moral investitor izvesti javni natečaj, v sodelovanju z Zbornico za arhitekturo in prostor Slovenije na podlagi pravilnika. Ker je investitor naredil zasebno vabljeni natečaj, brez sodelovanja zbornice, se mu očita, da je kršil prostorski akt in ZGO. Vendar predpis o pripravi in izvedbi javnih natečajev, t.j. pravilnik, v času, ko je investitor izvedel natečaj, še ni bil izdan, tako ni mogel kršiti predpisa in s tem določila iz ZGO. Domnevna kršitev določila iz prostorskega akta za območje CO 2/16-Kolizej je vprašljiva predvsem iz dejstva, da zasebni investitor pri finančni konstrukciji nastopa sam in v njej niso vključena javna sredstva. Janez Koželj (prof. za urbanistično oblikovanje na FA) meni, da se je v tem primeru sicer kršil pravni red, vendar je zasebni natečaj legitim, kajti gre za »sodoben način urejanja mesta od spodaj navzgor, se pravi iz različnih pobud, ki se preverjajo glede na svoje dolgoročne učinke.« (Matos 2004)

Za nadaljnji razvoj projekta bo potrebno poleg prostorskega akta za območje CO 2/16 spremeniti še Odlok o razglasitvi spomenikov naravne in kulturne dediščine, razglašen leta 1993 (Ur.l.60/1993) oz. po novem Odlok o začasnem varstvu Kolizeja na državni ravni sprejet oktobra 2005 (Ur.l.RS 86/2005). V odloku je določeno, da je objekt varovan v celoti za javno namembnost, prenova je dopustna v okviru obstoječe gradbene lupine.

V notranjščini je potrebno ohraniti osnovno razporeditev prostorov, sicer je možno notranjščino objekta prenoviti v skladu s sodobnimi arhitekturnimi principi in funkcionalnimi potrebami, s predhodnim soglasjem. (Izvršni odbor društva arhitektov Ljubljane 2004). Novi odlok sicer ne prinaša bistvenih vsebinskih razlik, pomeni pa višjo stopnjo varovanja, na državni ravni.

Tako naj bi bila sporna izbira nizozemskega projekta na natečaju, ki predvideva popolno rušitev palače Kolizej in postavitve nove. Zanimivo je tudi, da so se vsi arhitekturni biroji, ki so sodelovali na natečaju, odločili za rušitev stare zgradbe. Kot komentira Mateja Špan, predstavnica investitorja: »/.../mi pa smo razpisali natečaj in zavestno pustili avtorjem vse možnosti; vsi so se odločili za rušitev starega Kolizeja, kar delno ovrednoti kvaliteto objekta in istočasno kaže na konzervativno držo spomeniškega varstva.« (Špan 2005) Dejstvo je, da je mestna uprava prepustila preveliko svobode investitorju, tako so bili tudi izhajajoči pogoji natečaja zelo odprti (gabariti, obseg stavbe) in niso omejevali natečajnikov z ohranitvijo stare palače Kolizej.

Z odlokom je sedaj dosežena eno letno zamrznitev stanja in s tem preprečitev rušenja (Petkovšek 2005) Zavod za spomeniško varstvo zdaj pripravlja trajni odlok, medtem, ko je investitor podal tožbo zoper spomeniško varstvene službe.

8.2.2 VPRAŠANJE ZAŠČITE/PRENOVE/UNIČENJE STAVBE KOLIZEJ

Iz odloka o varovanju kulturne dediščine je razvidno, kako bi morale potekati nadaljnje varovanje in obnova stavbe, izhajajoč iz spomeniškovarstvenih smernic, ki izhajajo iz meril za vrednotenje kulturne dediščine, ki se uporabljajo v spomeniškovarstveni stroki, ter so mednarodno uveljavljena in katere je sprejela tudi Slovenija, in sicer: 1. avtorstvo: s katerim ugotavljajo, kakšen pomen ima določena enota dediščine v opusu nekega avtorja, arhitekta, stavbenika, oblikovalca. Kolizej je delo pomembnega arhitekta J.B. Withalma, ki je zgradil vrsto pomembnih stavb v Gradcu, med drugim tudi Kolizej in tako imenovano Železno hišo, ki je ohranjena in prenovljena vključena v sklop novega modernega muzeja v Gradcu; 2. starost: je eno od najbolj objektivnih meril, po kateri se vrednoti kulturna dediščina. Številne države med dediščine avtomatično štejejo objekte,

ki so starejši od sto let ter jih avtomatično zavarujejo. Kolizej je star 161 let; 3. redkost: merilo, pri katerem med dediščino avtomatično uvrščamo redke primere stavbnih tipov, konstrukcijskih načinov in uporabe materialov, prostorske zasnove, arhitekturne kompozicije itd.. Kolizej je edinstven primer stavbnega tipa, je eden prvih primerov zgodnjega historicizma v Ljubljani. Gre za primer, kjer so se uvajale neogotske in neoromantične prvine (t.i. romantični historicizem), poleg tega pa vsebuje uporabo železne fasadne konstrukcije na dvoriščni fasadi; 4. prostorsko merilo: s katerim se ugotavlja pomen objektov ali območij v njihovem širšem prostorskem kontekstu. Kolizej naj bi zaznamoval vstop v mestno središče (Mihelič 2004).

Ta merila naj bi strokovno utemeljevala upravičenost Kolizeja kot kulturnega spomenika in s tem varovala njegov obstoj oz. dopuščala zelo okrnjene možnosti prenove in seveda absolutno izključevala možnost rušitve. Iz zgodovinskih virov (Stopar 1992; Stopar, 1996) in mnenja dr. Krečiča ter svojih zaključkov, ki jih potrjuje strokovnjak z dotičnega področja, ki zaradi navzkrižja mnenj ostaja anonimen, sem mnenja, da ti argumenti niso zadosten razlog za takšne ukrepe, predvsem zaradi površnega in po mojem mnenju slabo pripravljenega spomeniško varstvenega dokumenta, zaradi neupoštevanja nekaterih konkretnih dejstev, ki izhajajo iz same lokacije in finančne in funkcijske zahtevnosti palače Kolizej.

Palačo Kolizej, ki je bila zgrajena med leti 1845 in 1846, je v letu 1847 prizadel požar, zato je bila stavba deloma uničena, predvsem tisti deli, ki so bili leseni. Obnovljena je bila v razmeroma drugačni obliki, kot je bilo to prvotno, s tem pa se je zgubil del lesenega stebrišča (lesene arkade v pritličju) in nekatere druge značilnosti (Stopar 1996: 139). S tem se je izgubila delna avtentičnost stavbe. Kolizej ima nekaj avtentičnih prvin, vendar stavba še zdaleč ni v celoti avtentična.

Drugi očitek izhaja iz njene lokacije, ki je bila takrat na obrobju mesta, na mestu stare opuščene gramoznice. Že takrat je bil ta nivo nižji od ostale ulične postavitve, z dodatnim nasipanjem in regulacijo tega robnega kraka na koncu Tivolija pa se je ta nivo še poglobil in postal vedno bolj strm. Posledica je, to potrjuje tudi Krečič v svoji izjavi, da je Palača

Kolizej vkopana (Kolizej d.o.o. 2004), kar pomeni da se sprednja fasada, ki je bila prvotno glavna in je bila orientirana proti mestu, na zdajšnjo Župančičevo, zdaj zgolj delno vidna, tudi zaradi dejstva, da jo zakrivata zelenje in bencinska postaja. Nadaljnja gradnja Delavskega doma ni upoštevala gabaritne osnove Palače Kolizej in s severa popolnoma zadušila Kolizej, ki je v popolni koliziji z gabariti Delavskega doma. Dodatno se je situacija poslabšala z novima prizidkoma Delavskega doma. Z obnovitvijo palače Kolizej bi ta problematika še vedno ostala, kajti prenova je dopustna znotraj obstoječe lupine z ohranitvijo zdajšnje višine.

Naslednja problematika ohranitve izhaja iz dejstva, da bi kakršnakoli namembnost Kolizeja pomenila ureditve in zagotovila minimalno vsaj 50-100 parkirnih mest, v primeru večje javne namembnosti pa še toliko več. Zaradi lokacije v središču mesta bi bilo to nujno potrebno, saj so zagate v zvezi s prometom in parkiranjem že tako velike. Palača Kolizej tega ne bi mogla izpolniti, predvsem zaradi dotrajanosti stavbe in slabih temeljev (kar potrjuje že poročilo ZAG), ki ne dopuščajo parkirne hiše pod stavbo.

Poročilo Zavoda za gradbeništvo Slovenije potrjuje, da je nosilna konstrukcija objekta zaradi različnih poškodb, preobremenitev in prekomernega navlaženja nosilnih elementov v zelo slabem stanju, nosilno zidovje pa je prekomerno obremenjeno (glej PRILOGA Č, Slika 14). Objekt v sedanjem stanju ne zagotavlja predpisane minimalne potresne odpornosti, še več, že pri minimalni potresni obtežbi bi se del objekta lahko porušil (Lutman, Weis 2004). Obnova dotrajane Palače Kolizej bi pomenila izjemno zahtevno delo, predvsem iz dejstva, da bi jo bilo zelo težko prilagoditi današnjim funkcionalnim standardom. Pomenila pa bi tudi velik finančni zalogaj. Že leta 1995 je poročilo ZRMK (Zavod za raziskavo materiala in konstrukcije), ki ga je naročil MOL, izrazil dvom o ekonomski upravičenosti prenove objekta v obliki, v kakršni je bil zgrajen (Kolizej d.o.o. 2004). Finančna okrnjenost Spomeniškovarstvenih služb, Ministrstva za kulturo in tudi MOL niso finančno sposobni prenove palače Kolizej. Alternativna opcija bi bila javno-zasebno partnerstvo z investitorjem ali pa finančno samostojna prenova investitorja. V obeh primerih, predvsem slednjem, bi pomenilo, da bi moral biti projekt tako privlačen v smislu donosnosti, da bi bil sprejemljiv za zasebnega investitorja.

Država bi morala ponuditi različne opcije izhoda, kar pa zaradi nepripravljenosti na izzive zasebnega investiranja ni storila. Društvo arhitektov Ljubljane in Zbornica za arhitekturo in prostor sta v javnost podala mnenje o alternativni rešitvi za Palačo Kolizej, predvsem iz razloga, da prenova zgolj v skladu konservatorskih smernic ni mogoča, zaradi finančnih razlogov ali razlogov prevelike poškodovanosti zgradbe:

»Mislimo, da v svojih pogojih (zlasti glede varovanja spomeniške dediščine) natečaj ne sme biti absolutno omejujoč, temveč vsaj toliko odprt, da bo na občutljivi lokaciji omogočil rešitev, ki ne bo žrtev dosedanje neproduktivne prakse, ko nam kulturni objekti fizično izginjajo, ker dosledno in togo vztrajamo na ekonomsko nevzdržnih stališčih. Zgolj s črno-belo optiko (ali ohraniti objekt v nespremenjeni obliki ali rušiti in graditi na novo) se izključuje možnost tretje poti, ki pa bi lahko bila za kulturno rešitev problema najproduktivnejša in tudi ekonomsko najbolj ustrezna: t. i. aktivna prenova, ki z novimi, avtorsko in v duhu sodobnega časa zasnovanimi posegi vzpostavlja enakopraven dialog z obstoječo stavbo, s ciljem, da v napetosti med starim in novim nastane višja arhitekturna kvaliteta.« (DAL, ZAPS 2004)

Ta rešitev do sedaj ni bila upoštevana, saj, kot je razvidno je spomeniškovarstvena služba dala predlog o zaščiti z nespremenjeno vsebino na državno raven.

Sporne pa so še nekatere opredelitve za zaščito palače Kolizej, ki izhajajo iz meril za varovanje kulturne dediščine, namreč po besedah dr. Krečiča je bila stavba zgrajena v rekordnem času, gre za stavbo, ki ni bila prvovrstna arhitektura, saj je bila kompozicijsko dokaj preprosta. *»/.../ okrašena s kar najcenejšim dekorjem keramičnih venčnih zidcev in rozet na okrepljenih vogalnih pilastrih.« (Krečič v Kolizej d.o.o. 2004: 2)*

8.2.3 PROBLEM VIŠINSKIH GABARITOV

Z vidika investitorja je razumljiva odločitev o gradnji nebotičnika, saj si s tem omogoči na določenem zemljišču več funkcionalnih prostorov, iz katerih lahko pridobi tudi več profita. Poleg ekonomskih razlogov pa je vertikalni gabarit razširjen tudi zaradi

simbolnega in prestižnega pomena (banke, hoteli, sedeži korporacij) (Pogačnik 1999: 149). Vendar se navkljub tržni logiki višina stavb presoja z vidika javnega interesa, ki ga pogojujejo strokovne podlage. Vsa Evropska mesta imajo tako rekoč takšne dokumente, iz katerih je jasno razvidna dopustnost območij in razporeditev gabaritov. Navadno se visoke stavbe umeščajo na vozliščih avtocestnih obročev ali na točkah grupiranja visokih stavb. Visoka stavba je z vidika oblikovanja mesta zelo pomembna, kajti lahko temeljito vpliva na njeno podobo, saj predstavlja nov poudarek, ki lahko preglasi že prej obstoječe in izrazito spremeni podobo in pomen mesta. Po naročilu mestnega oddelka za urbanizem je leta 2000 Fakulteta za arhitekturo izdelala strokovno podlago, iz katere je razvidno, kje v Ljubljani je mogoče graditi nove stolpnice oziroma nadgraditi stavbe, ki že stojijo. Iz dokumenta je razvidno, da je predložen projekt Kolizeja previsok, kajti ruši celotno višino venca (Matos 2004)(glej PRILOGA Č, Slika 21). Nova stavba bi tako morala upoštevati zaokroženost četrti. Spreminja pa tudi odnos do drugih mestnih vertikal v Ljubljani. Dominantna vertikala je vzdolž Dunajske, ki je mestna magistrala, Ljubljana ima tako značilno silhueto, ki je zelo prepoznavna, umeščenost novega projekta na lokaciji bi tako lahko rušila to podobo. Pomembna pa je tudi grajska veduta (grad kot krona mesta), katero so arhitekti upoštevali v celotnem povojnem obdobju, tudi Ravnikar, ki je skušal vedno graditi visoko, se je zavedal ključnega varovanja historične vedute, poudarja prof. Koželj s Fakultete za arhitekturo. Na podlagi tega se je določila višina in razporeditev visokih stavb v historičnem mestu. Kolizej tako, s svojimi tremi stolpiči, kateri najvišji meri 25 nadstropij, spreminja celotno merilo, ki je pomemben del prepoznavnosti mesta (Matos 2004). Čeprav nekateri arhitekti in urbanisti (Podrecca, Jurančič), utemeljujejo, da bo stavba Kolizeja zelo dobro umeščena v celotno mesto, kajti po njihovem mnenju vertikala ne bo omejevala vedute na grad, s tem ko bo umeščena na notranji mestni ring in bo tvorila vertikalni okvir, ki bo mestu dajal dinamičnost in novo perspektivo (Mljač 2004). Vendar, Koželj podarja, da lokacija, kjer bo stal novi Kolizej, ni na notranjem mestnem obroču, pač pa 80 metrov stran, kar bistveno spremeni položaj (Matos 2004).

8.2.4 KOLIZEJ - KULTURNO SRCE LJUBLJANE

Kot že omenjeno, bo večfunkcionalni kompleks Novega Kolizeja vseboval tudi osrednji javno-kulturni prostor za prirejanje dogodkov, katerega so zasnovali svetovalci iz Theater Project Consultants²³. Dvorana, ki bo v obliki velikega rdečega volumna z lučmi (glej PRILOGA Č, Slika 19), bo osrednji prostor kompleksa. Lebdeči avditorij bo tako viden skozi fasadno opno z Argentinskega parka in Župančičeve ulice in bo na ta način vzpostavil komunikacijo z mestom. Avditorij bo imel tri nivoje sedežev in dva nivoja balkonov in bo tako skozi zasnovo povzemal t.i. "lirično gledališče" (glej PRILOGA Č, Slika 20). Nova dvorana bo omogočala širok spekter različnih tipov predstav, vključno z operami, baletom, popularnimi izvajalci ter druge namembnosti prostora kot so simfonični koncerti, konference in druge dejavnosti. Dvorana bo omogočala obisk 1392 gledalcem (David Staples v Kolizej d.o.o. 2004: 6). Investitor tako želi, kar je razvidno iz natečajnega razpisa, središču Ljubljane dati nov kulturni ambient, ki bi bil sposoben generirati nove smeri kulturnih praks, s tem predlaga simbolno ohranitev prvotne namembnosti objekta v novem kompleksu ter poudarja pomen lokacije, ki je območje kulturnih programov. V širšem pogledu predmetna lokacija gravitira na sorazmerno omejeno območje kulturnih zgradb v mestnem središču, kot so Narodna galerija, Opera, Narodni muzej, Cankarjev dom ter gledališče Drama (Ažman Momirski 2005).

Zanimanje kapitala za kulturne programe, v Zahodni Evropi sicer ni redko, vendar Slovenija pri t.i. kulturnem mecenstvu zaostaja. Spodbudna je strategija investitorja o nameri financiranja kulturnega prostora, kot ga načrtuje v projektu Kolizej, sploh ob dejstvu o vsesplošnem pomanjkanju sredstev za kulturno dejavnost. Kljub temu pa omenjena strategija sproža nekatera vprašanja, povezana s kulturo in njenim razvojem v mestu, predvsem pa obravnavo kulturnih vprašanj v urbanizmu in vpliva na mestno javno življenje.

²³ Gre za skupino svetovalcev, ki jo sestavljajo gledališki oblikovalci, umetniški menedžerji in tehniki. Delujejo že od konca 50 let in so do danes izvedli že več kot 8000 projektov v več kot 50 državah. Področje njihovega načrtovanja se razteza od oblikovanja avditorijev in odra, načrtovanja osvetlitve za gledališke in operne prireditve ter koncerte, oblikovanje zvoka do študij trga (Krečič 2004).

V zadnjem desetletju se je mnogo govorilo o zamiranju mestnega jedra, med drugim tudi zaradi novonastalih nakupovalnih in kulturnih središč, z ustrežno ponudbo in urejenim prometnim režimom, ki preveša težišče javno-kulturnega življenja na obrobje Ljubljane. Le novi generatorji razvoja bodo omogočili mestnemu jedru novo rast in življenje, predvsem v obliki novo nastalih atraktivnih javnih mestnih prostorov, namenjenih dogodkom, kakovostnemu preživljanju prostega časa, druženju ter zadovoljevanju kulturnih in tudi porabniških potreb. Novi prostori kulture generirajo nove socialne in ekonomske momente. Klaus Kunzman (prof. na univerzi iz Dortmundu) je na konferenci *The dream of Greater Europe 2005*, poudaril, da se pojavlja vse več dokazov, da bodo imela post-industrijska mesta in regije v Evropi edino možnost preživetja, če bo njihovo kulturno premoženje obravnavano kot njihov najbolj dragocen kapital. Pod kulturni kapital pa spada vse od umetniške, arhitekturne, arheološke dediščine do zabave ter uživanja ob bogatih kulinarčnih tradicijah. Podaril pa je, da je kultura zelo zapostavljeno področje v prostorskem načrtovanju, saj se včasih zdi, da je samoumevna razsežnost pri načrtovanju prostorskih strategij (Ažman Momirski 2005).

8.2.5 LOKACIJA

Lokacija palače Kolizej je umeščena znotraj notranjega mestnega ringa, kjer obstoječi mestni kare zahteva prilagajanje ob morebitnem rušenju in postavitvi nove stavbe. Na tej lokaciji se srečujemo z različnimi urbanističnimi smermi in vsebinami, ki imajo različne pomene. S tega gledišča je lokacija vse prej kot lahka, saj po besedah arhitekta Hrauskyja nagrajeni projekt ne rešuje in ne odgovarja na simbolično hierarhijo obstoječega pomena stavb. »Nagrajeni projekt je občutno prevelik. Na to lokacijo ni mogoče postaviti tako obsežnega programa.« (Hrausky v Urbančič 2004) Nova stavba se bo zaradi predemencioniranosti težko vpela v okolje in ne bo mogla tvoriti celote. Vendar ključni problem preobsežnega projekta vidi Koželj v preveliki svobodi, ki je bila dana z urbanističnih in mestnih strani investitorju. Investitor je tako pustil tudi veliko svobode na arhitekturnem razpisu, kjer so se vsi odločili za rušitev stavbe. Izbor nagrajenega projekta je po besedah večine strokovne javnosti iz prostorskega vidika pretirana. Vloga investitorja s tega stališča ni nelegitima, sporna je vloga mestne uprave, saj je

arhitekturni natečaj v primeru Kolizeja nadomestil vse druge postopke, za katere bi morali poskrbeti mestna uprava, urbanizem in država (Koželj v Matos 2004).

8.2.6 VPRAŠANJE KVALITETE PROJEKTA, OBLIKOVANJE STAVBE

Z izborom nizozemskih arhitektov ima Ljubljana možnost, da se pojavi avtorsko delo mednarodno uveljavljenih arhitektov, ki spadajo v sam svetovni vrh (Špan 2005). V Evropi je to že ustaljena praksa, ki s t.i. kulturnimi odmevi (Podrecca v Mljač, 2004), konstruira nove kvalitete v prostoru. V primeru Novega Kolizeja gre za pompozno stavbo s tremi stolpiči, od katerih najvišji meri 25 nadstropij, zunanja fasada je ornamentno zasnovana v duhu postmodernega eklekticizma (glej PRILOGA Č, Slika 17). Menim, da gre za tipičen primer ikonske arhitekture, saj vzbuja veliko pozornosti, ki temelji na estetski in simbolni prepoznavnosti, ki se v veliki meri navezuje tudi na avtorsko (arhitekta) slavo in prepoznavnost. Menim, da stavba ne bo povzročila t.i. Bilbao efekta, vendar pa bi z realizacijo projekta spodbudili neko novo zavedanje arhitekturnega designa in arhitekturne kulture, ki bi lahko doprinesle pozitivne učinke prepoznavnosti mesta, svežega kapitala, mednarodnega arhitekturnega ustvarjanja.

Prevetritev idejnega, arhitekturnega in urbanističnega slovenskega in ljubljanskega prostora s tujimi smernicami in idejami, bi bila več kot dobrodošla, vendar so kljub temu še vedno potrebni določeni zadržki, predvsem pa pretehtane možnosti in posledice, saj grajeni prostor zaznamuje neka kontinuiteta, zaradi katerega so potrebna določena usklajevanja, sožitja in dogovori. V Evropi obstajata dva tipa mest; eden je tisti, katerega ohranjamo, drugi je tisti, ki ga razvijamo. Slednji so hitro razvijajoča se mesta, ki se šele vzpostavljajo, lažje sprejemajo globalne izzive; na drugi strani so mesta, ki imajo že neko zgodovinsko ozadje, staro mesto, s katerim je potrebno ustvarjati sožitje. Ljubljana zaradi svojih karakteristik zahteva prav to. Ohranjanje zgodovine na eni strani, vendar odprtost za nove evropske izzive. Harmonizacija in sožitje teh dveh predpostavk pa je zapletena in bo Ljubljani predstavljala še velik izziv.

9 NAČRTOVANJE IN UPRAVLJANJE SODOBNEGA MESTA

9.1 VLOGA URBANISTOV TER MESTNIH IN DRŽAVNIH OBLASTI

Pogosto pretoge mestne načrte so v Sloveniji v 80-ih letih zamenjali abstraktnejši in nekoliko bolj prilagodljivi prostorski plani občin. S tem se je v Sloveniji praktično ukinil nivo urbanističnega načrtovanja in oblikovanja, posredno pa so bili ukinjeni tudi mestni zavodi za urbanizem, ki so bili do tedaj skrbniki mestnega javnega interesa in pristojni za pripravo mestnih načrtov. Urbanisti so se tako preusmerili bodisi v prostorsko planiranje bodisi v arhitekturo. Mestna urbanistična služba, kot jo pozna večina evropskih mest in skrbi za celovito podobo mesta, je v Sloveniji izostala. Fakulteta za arhitekturo že vrsto let opozarja na veliko sistemsko praznino med nivojem prostorskega planiranja in umeščanjem posameznih arhitektur v prostor. Čeprav v Evropi tovrstne stroke niso ukinili, je le-ta doživela temeljite spremembe (Gabrijelčič 1999: 4). Ključno vprašanje, ki se vzpostavlja na tem mestu je, kako v sodobnih dinamičnih družbah s pritiskom osvobojenega kapitala uskladiti politične in posamezne interese, predvsem javne in zasebne v urejanju prostora.

Menim, da so kvalitetni urbani prostori posledica uravnoteženega kolektivnega in zasebnega interesa, vendar mora biti javni interes prioriteten. Pogajalski odnosi med kapitalom, javnostjo in stroko ne smejo biti antagonistični, kot se je to pokazalo v primeru Kolizeja.

Na Urbanističnem inštitutu RS je bila narejena obširna raziskava o značilnih pristopih oblikovanja mest v pogojih tržne ekonomije, kjer so ugotovili, da se uspešna evropska mesta zavedajo svoje gospodarske usmeritve od vrednosti in varnosti urbanega okolja. Postsocialistična mesta kot so Ljubljana, imajo relativno dobro ohranjeno dediščino, kar se zdi v času globalizacije gotovo prednost, vendar je vprašanje, kako naj se ta dediščina ohranja in nadgrajuje, ne da bi ovirala gospodarski razvoj (Mljač 2005). »Primeri uspešnih, kot so Barcelona, Birmingham, Pariz, Bilbao, kažejo na to, da imajo ta mesta dolgoročno vizijo in strategijo razvoja.« (Kaliopa Dimitrovska Andrews v Mljač 2005)

Tako je bistveno, da ima mesto izdelan strateški dokument, ki ga izvaja in je predvsem usmerjen v ravnotežen razvoj mesta kot celote s poudarkom na ohranjanju razvoja mestne podobe in identitete posameznih mestnih predelov. Ljubljana takšne vizije nima (Gajšek v Mljač, 2005). Vsaj ne takšne, ki bi odgovarjala sodobnim potrebam mesta. Generalni urbanistični plan iz leta 1965 (GUP 65) in Dolgoročni plan občin in mesta Ljubljane 1986-2000 (t.i. Ljubljana 2000), ki z manjšimi spremembami in dopolnitvami še vedno veljata, ne odgovarjata več novim razvojnim potrebam in zahtevam našega časa. Čeprav ohranjata še vedno neke bistvene značilnosti in identiteto morfološke zgradbe Ljubljane, predvsem radialno zasnovo morfologije mesta ob nosilnih oseh javnega prometa ter zelene prodore naravnega okolja med koridorji poselitve vse do mestnega središča (Polhograjci-Rožnik-Tivoli, Golovec-Grad, Barje z Ljubljanico, zelene površine od Save proti mestu) in pa urbano dediščino mestnega središča (Šarec 2005). Leta 2001 je bil izdelan vmesni konceptualni dokument *Prostorska zasnova*, ki je predhodni dokument za prostorski plan občine Ljubljana (Jurančič, *et. al*, 2001). Le-ta naj bi bil izdelan in sprejet do leta 2007 (Šarec 2005).

Poleg jasne strategije oz. prostorskega plana pa so pomembni tudi jasni in enostavni administrativni mehanizmi v procesu planiranja, saj so ti pomembno sredstvo v procesu pogajanja med potencialnimi investitorji in lokalno plansko službo. V Ljubljani smo priča predpisom, ki so šli v smer prevelikega normiranja in oženja in nedejavnosti različnih strok, ki so se priključile urbanizmu, s tem pa so povzročile nove in nove omejitve, nepreglednosti, kar je z vidika investorjev nepriljubljeno, poudarja profesor Andrej Pogačnik (Mljač 2005). Upravičene pa so tudi kritike, da urbanistične službe mesta in države od primera do primera, sproti in nenačelno spreminjajo in dopolnjujejo prostorske akte mesta pod pritiskom politikov, posameznih lokalnih in privatnih interesov/kapitala. Prav zaradi takšnih pomanjkljivosti so že pripravljena nova izhodišča zakonodaje s področja urejanja prostora, katere namen je »/.../zagotoviti takšen pravni okvir, ki bo ob doslednem spoštovanju varovalnih zahtev omogočal čim večjo razvojno dinamiko v prostoru. Nova zakonodaja mora tako vzpostaviti takšen okvir, ki bo prostorsko načrtovanje razbremenil odvečnih vsebinskih in postopkovnih elementov, s tem pa bo vsem vpletenim dal možnost, da s strokovnimi znanji in usklajenim delovanjem v

zglede na čas pridejo do rešitev, ki bodo zagotavljale že omenjeni cilj: človeku in okolju prijazen urbani razvoj.« (MOP 2005)

Nekateri strokovnjaki (Andrej Pogačnik in Fedja Košir v Mljač, 2005) s področja urbanizma ne zagovarjajo liberalnega urbanizma, ki po njihovem mnenju deluje po diktatu kapitala in se prilagaja zgolj njegovemu interesu. Menim, da je odprtejši, prilagodljivejši in bolj senzibilen urbanizem potreben. S tem sicer ne zagovarjam ameriškega načina urejanja mesta, kjer skuša urbanizem dajati privatnemu kapitalu pogoje, popuste in ugodnosti ter s tem izgublja platenje zgodovine, socialne prostore, gospodarske in različne arhitekturne sloge, vendar menim, da je ključni element načrtovanja in upravljanja mesta v razvitih državah in s tem tudi v Sloveniji ta, da se zagotovijo možnosti za plodovito dinamiko sprememb na eni strani, na drugi pa se posamični projekti usmerjajo glede na dolgoročno postavljene cilje (vizijo), kar zagotavlja konstantno razvijanje mesta. Sodobno mesto bi se moralo urejati z urbanizmom, ki je odprt za raznolikost pobud, pri čemer morajo biti le te usmerjane in ne zgolj sprejete in transformirane v legitimno stanje.

Načrtovanje v postmoderni se oddaljuje od modernistične ideje širokopoteznega detajlnega načrtovanja (Kos 2002). Načrtovanje ni več vseobsežno določanje in nadziranje rabe prostora, marveč je osnovan kot družbena praksa, ki usklajuje zainteresirane akterje in omogoča njihovo sodelovanje pri izdelavi strategij, politik in načrtov (Mastop v Kos 2002: 44-45). Kar pomeni, da bi morali tudi aktivno vključiti zasebne investitorje; le tako »/T/i razvojni akti lahko postanejo stvarna osnova za razvoj/.../« (Čelik, Simoneti 2004).

Tako je dajanje priložnosti kapitalu bistvena komponenta revitalizacije modernih mest, sploh ob predpostavki da mestna niso sposobna visokih investicijskih vložkov. Mestne in urbanistične institucije bi se morale temeljito pripraviti na izzive trga, imeti morajo strategijo komunikacije z zasebno-kapitalskimi investitorji in predvsem morajo vedeti, kaj želijo od mesta. »Če mestna uprava ni dovolj odzivna, če na trgu idej investitorjem ne

ponudi projektov, ampak čaka na pobudo od zunaj, izgublja temeljno taktično pozicijo.« (Koželj v Matos 2004) Mesta imajo v ta namen tudi več urbanističnih agencij za iskanje investitorjev za določena mestna zemljišča, ter si z različnim naborom programov in investitorjev tudi konkurirajo (Koželj v Matos 2004).

Mestna uprava in država na to vlogo nista dobro pripravljene. Urbanizem v Sloveniji premalo vzpodbuja komunikacijo s potencialnimi investitorji, zato je javno-zasebno partnerstvo premalo jasno in vizionarsko. »Mestna služba ni razvila ne služb ne metod upravljanja/.../«, poudarja Janez Koželj (Matos 2004), zato se investitorji srečujejo z mnogimi težavami, po drugi strani pa jim ohlapna in nevizionarska politika dopušča odprte roke in vzpostavlja potencialno grožnjo stihijskemu načrtovanju mesta. Slovenski trg nepremičnin je izrazito neprivlačen: neurejene razmere, nepripravljenost urbanističnih služb, premajhna komunikacija vseh udeležencev, nepreglednost in velika omejenost zakonskih določil ter problem interpretacije (razumevanja) le-teh s strani uradnih oseb in dolžina sprejemanja prostorskih aktov, ne omejuje zgolj domače investitorje, marveč predstavlja velike omejitve tudi tujim. S tem praktično odklanja dotok tujega in domačega kapitala, ki bi lahko bistveno pripomogel k obnovi in razvoju mesta Ljubljane ter drugih slovenskih mest ter s tem dodatno postal bolj odprt za nove urbanistične smernice.

9.2 VLOGA SPOMENIŠKEGA VARSTVA

Kulturna dediščina je zaradi intenzivnih procesov globalizacije in njihovega vpliva na ekonomijo in politiko postala eden izmed temeljnih elementov oblikovanja in zagovarjanja identitete posameznih družbenih skupin (Visočnik 2005: 37). Tako je pomembno, da se zavedamo ustvarjalnosti naših prednikov kot tudi sodobnikov, ki predstavljajo kulturni kapital, kamor spada tudi arhitektura. Spomeniškovarstvena služba je tista, ki na podlagi strokovnih meril preučuje in varuje kulturno dediščino.

Vendar razmere v Sloveniji kažejo, da je spomeniškovarstvena služba v svojih dejanjih preveč rigidna in zaščitniška. Primer Kolizej je evidenten primer tistega, kar se dogaja v

Ljubljani že več kot 20 let. Prof. Peter Gabrijelčič opozarja, da se opaža pretirana vloga konzervativnega spomeniško-varstvenega vidika, predvsem v pogosto pretiranem poseganju spomeniško varstvenih služb v vitalne prostorsko razvojne programe. Posledica so blokade razvojnih pobud ali vsiljene rešitve, ki načeloma zanikajo prav tiste varstvene usmeritve, ki bi jih bilo mogoče uspešno uveljaviti z ustreznim in bolj elastičnim strokovnim dogovarjanjem (Gabrijelčič 1999: 5). Spomeniškovarstvena služba bi morala upoštevati razvojne probleme in vizije okolja (Krašovec 2004).

Napredek bo možen (ne samo v primeru Kolizeja) le ob konstruktivnem dogovoru med predstavniki mestne uprave, spomeniškega varstva, urbanisti, arhitekti in investitorji. Dokler bodo interesi posameznih predstavnikov vlekli vsak v svojo smer, bodo problemi ostajali nerazrešeni.

9.3 VLOGA ARHITEKTOV

Kot že rečeno, je arhitekturno oplajanje s strani tujih arhitektov v sodobni postmoderni družbi trend, ki je dobrodošel ravno zaradi kulturnega dodajanja, mešanja in odprtosti, ki jo kaže mesto. Odziv večine slovenskih arhitektov na projekt Kolizej je bil negativističen. Razlogi so temeljili na domnevnih zakonskih kršitvah, neprimernosti stavbe in lokacije Novega Kolizeja. Bila pa je podana tudi obtožba s strani arhitektov, da so bili slovenski arhitekti popolnoma prezrti in neupoštevani pri natečaju za Novi Kolizej. V javnih medijih je padlo mnogo kritik o zagledanosti in notranji konzervativnosti slovenskih arhitektov, ki ne dopuščajo dotoka tujih arhitektov in o sprtosti generacij med arhitekti. Menim, da je šlo pri večini obtožb za medijski konstrukt z namenom očrnitve arhitekturne stroke. »Oblikovalci javnega mnenja so z dobro vodenim marketinškim pristopom uporabili vse možne trike, da bi nas očrnili.« (Koželj v Matos 2004) Res je, da se je arhitekturna stroka odzvala zelo čustveno in premalo v skladu s strokovnostjo, vendar menim, da to ni zgolj posledica, da slovenski arhitekti niso bili vabljeni na natečaj. Menim, da je problematika v neupoštevanju stroke v urejanju in upravljanju mesta nasploh. Arhitekti imajo šibko pogajalsko pozicijo, poleg tega je tu še spomeniškovarstvena stroka, ki je relativno močna, konzervativna in defenzivna. Zdi se, da v velikih primerih spomeniško varstvo nadomešča arhitekturo in tako krni vitalno silo

razvoja mesta. Karl Filipčič, univ. dipl. ing. arh v odprtem pismu Vasku Simoniti-ju: »Vemo, da imajo drugačno, spoštovanja vredno izobrazbo, ki nima nobene zveze z arhitekturnim ustvarjanjem - s projektiranjem, zato se mi zdi neodgovorno, da imajo tako široka pooblastila, ki ustvarjalni umetnosti zelo škodijo. In če k temu dodamo še ostale birokratske omejitve, sem upravičeno zaskrbljen za bodočo kulturo arhitekturnega ustvarjanja.« (Filipčič 2005)

Vendar Boris Podrecca meni, da bi se morali arhitekti sami odločneje zavzeti. »V prvi vrsti je to naloga arhitekturne zbornice, ki se mora bolj agresivno uveljaviti. Treba se je obračati direktno na politike.« (Podrecca v Mljač 2004)

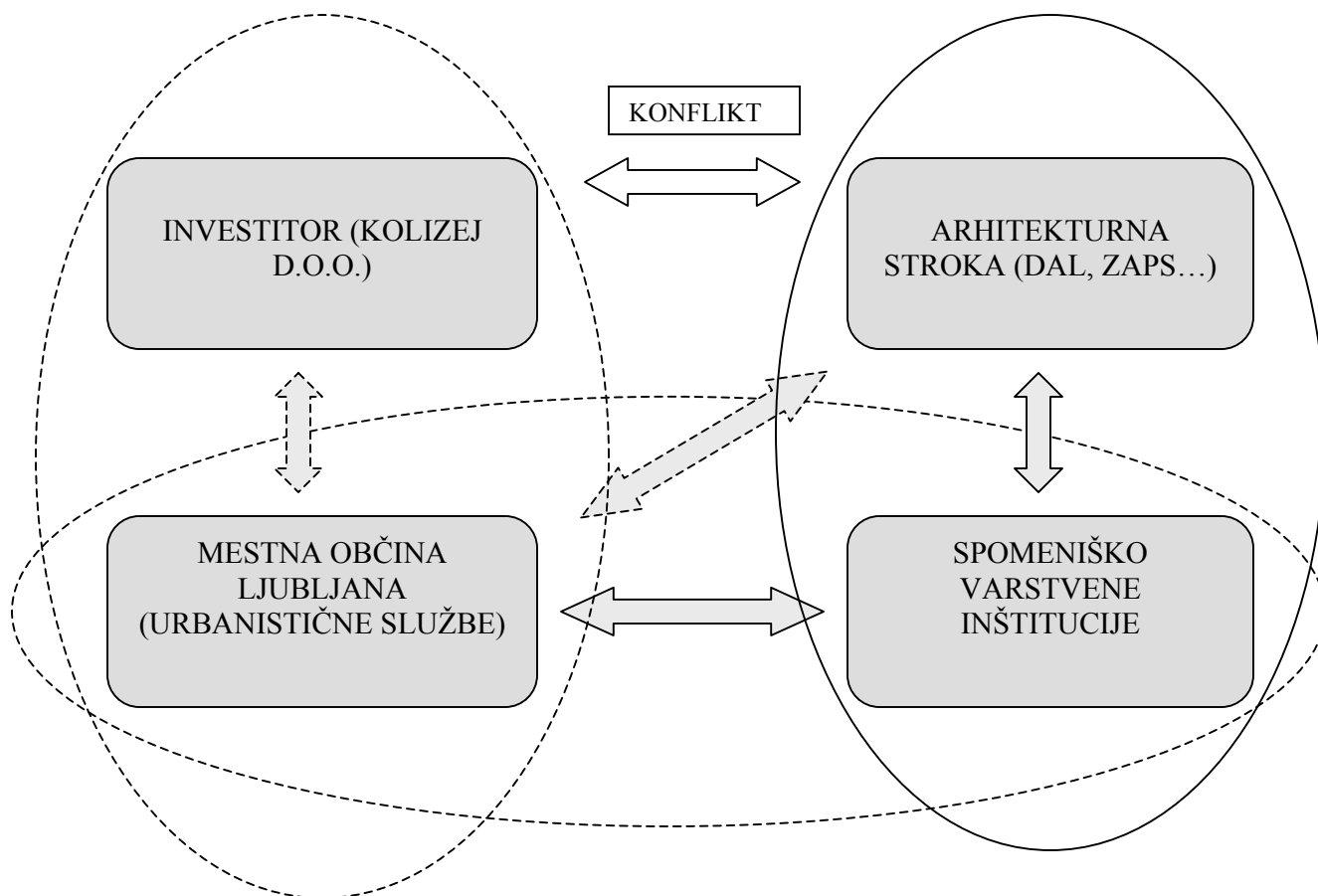
9.4 RAZMERJA UDELEŽENIH AKTERJEV V PROJEKTU KOLIZEJ

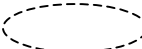
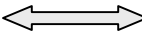
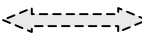
Skica 1 nakazuje razmerja, ki so vzpostavile pri projektu Kolizej. Arhitekturna stroka je skupaj s spomeniško varstvenimi institucijami vzpostavila močno koalicijo, ki nasprotuje gradnji novega Kolizeja in rušitvi stare palače Kolizej. Arhitekturna stroka se sklicuje na domnevno kršenje zakonskih določil, izhajajoč iz PUP-a (kršitve v zvezi z razpisom natečaja) in odloka o varovanju kulturne dediščine. Podala je tudi mnenje, da je novi predlog Kolizeja popolnoma nesprejemljiv zaradi gabaritov, prostorske umeščenosti ter obsega same stavbe, ter izpostavila zaskrbljenost zaradi zapostavljenosti in ignoriranja, ki ga je bila deležna ob projektu. Nasprotovanje spomeniškovarstvenih institucij pa temelji na njihovih poročilih, iz katerega izhaja odlok o varovanju kulturne dediščine. Takšno ravnanje bi bilo po njihovem mnenju v nasprotju z zakonskimi določili ter načelih, ki temeljijo na ohranjanju kulturne dediščine Slovencev.

Šibkejša koalicija se je vzpostavila med mestom in njeno urbanistično službo ter spomeniškovarstvenimi institucijami. Slednja je z restriktivnimi sankcijami, zavrla projekt, pri tem pa ni podala nikakršnih predlogov, kako bi bilo moč razrešiti nadaljnje propadanje Kolizeja, ozirajoč se na visoke finančne stroške, ki so povezani z obnovo. Tudi mesto, ne zna ponuditi konkretnih rešitev, zato se je znašlo v precepu, pri čemer na eni strani zagovarja varovanje arhitekturnega spomenika, po drugi pa je prepustilo možnosti odločanja usode Kolizeja investitorju. Posledica pomanjkanja strategij za

pogajanje z zasebnim kapitalom, jasne vizije mesta ter zapleteni administrativni mehanizmi so vzpostavile razmere v katerih je investitor deloval po njemu lastni logiki-dobičkonostnosti, katera ni bila omejena z urbanističnimi smernicami.

Skica 9.1: Razmerja udeleženih akterjev v projektu Kolizej

	LEGENDA
	močna koalicija
	šibka koalicija
	dobra komunikacija
	šibka komunikacija

SOCIOLOŠKA OCENA PROJEKTA KOLIZEJ

Vzgibi investitorja pri projektu Kolizej ne zajemajo zgolj dobičkonosnosti projekta, ki je ponavadi temeljni motiv zasebnega kapitala, temveč se nanašajo tudi na kulturni moment, arhitekturno prepoznavnost in simbolno karakterizacijo zgradbe, ki bi bila v Sloveniji ena prvih primerov postmoderne ikonske arhitekture. Sledeča prepoznavnost in odmevnost zgradbe Novega Kolizeja pa ne bi bila povezana zgolj s pompozno višino treh stolpičev, ornamentnim okrasjem zunanje fasade in kulturno dvorano v obliki letečega rdečega balona, ampak tudi iz dejstev, da sta njegova kreatorja svetovno znana arhitekta, s tako rekoč globalnim slovesom. Ikona mestu bi pomenila tudi nov poudarek, predvsem v dveh smislih. Če izhajam iz predpostavke, da leži lokacija Kolizeja na notranjem robu mestnega obročja in zaznamuje vstop s severo-zahodnega dela v središče mesta, deluje kot vrata. Zaradi propadanja in vkopanosti Palače Kolizej delujejo ta vrata neprepoznavno, brez simbolne navezanosti, še več, degradirano. Če že obstaja simbolnost, je ta povezana s socialnimi vprašanji, nižjim slojem, revščino, propadanjem. Zanesljivo gre za neprimerno simbolno konotacijo, ki naj bi zaznamovala vstop. Nov projekt bi lahko spremenil simbolnost in prispeval k prepoznavnosti. Novi Kolizej bi tako na drugi strani skupaj s hotelom Lev tvoril mestni portal (glej PRILOGA Č, Slika 21).

Drugi poudarek se navezuje na pridobitev kulturne dvorane v središču mesta, ki je z vidika kulturne infrastrukture več kot potrebna, saj poleg Cankarjevega doma, Ljubljana nima dvorane, ki bi zadostovala nekaterim tehničnim in prostorskim standardom potrebnim za svetovno kulturno in umetniško reprezentacijo. S projektom Kolizej bi Ljubljana pridobila novo, moderno dvorano, možnost dodatne kulturne izbire, pridobitev mednarodnega prostora med Benetkami, Dunajem in Splitom. Navkljub slabo razdelanim kulturnim programom, ki gravitirajo od koncertov popularne glasbe do opere, menim, da bi umestitev kulturnega programa dopolnila nekakšno kulturno četrt, ki se v osi navezuje vse od Cankarjevega doma do Moderne in Narodne galerije. S tem pa se ne bi zapolnila zgolj kulturno-infrastrukturna vrzel, temveč bi se gravitacijska točka obrnila tudi v prid mestnega središča, ki zaradi vse večje suburbanizacije in BTC city-ja, ki z graditvijo kulturne potrošnje (multi-kina, gledališč....) premika kulturno težišče izven središča na

obrobje mesta. Kolizej bi tako pomenil nov začetek oživljanja mestnega središča, prispeval bi k utripu urbanosti in obiskanosti. Ljubljana bi pridobila nov javni kulturni prostor, ki bi navkljub spremljajočemu komercialnemu programu (trgovski), prispeval k odprtosti in raznolikosti. Kulturna revitalizacija pa ne bi puščala pečata zgolj na prebivalcih Ljubljane, marveč tudi na obiskovalcih mesta in turistih. Prispevek večje prepoznavnosti, kulturne odprtosti in urbanega utripa ne more spremeniti zgolj ena stavba, toda arhitekturno privlačen, programsko bogat in ikonsko obarvan projekt lahko prispeva k nadaljnjemu razvoju in revitalizaciji mesta.

S sociološko-prostorskega vidika pa se mi zdi pomembna odmevnost projekta Kolizej v tiskanih medijih, konferencah, okroglih mizah, ki so ga spremljale tako pozitivne kot tudi negativne kritike. Dialog o prostoru, ki je v Ljubljani izostal ali pa je bil tako omejen v obsegu, da je bil skoraj neznan, je s tem projektom dobil neko novo razsežnost, kajti končno se je začelo razpravljati o mestu in njegovi problematiki. Dialog ni sprožil debate zgolj o Kolizeju, vendar predvidevam, da zaradi pomanjkanja dialoga, med drugim tudi o drugih problematikah kot so Spomeniško varstveno zaščitene stavbe v Ljubljani, učinkovitost mestne uprave in zavoda za spomeniško varstvo, položaj zasebnega investiranja, odnos do arhitekture. Čeprav je bil dialog o Kolizeju mesto nekonstruktiven (defenzivno odklanjanje slovenskih arhitektov, zaviralna vloga spomeniško-zgodovinske stroke) ali celo premalo odziven (mestna uprava), je sprožil prav tisto kar vsako sodobno mesto potrebuje: intenzivno komunikacijo med strokovnjaki, upravljavci mesta, laiki in različnimi javnostmi, katera lahko prinese legitimizacijo razvojnih problemov in projektov.

10 PREGLED ZNAČILNOSTI METELKOVE MESTA VS KOLIZEJA

Tabela 10.1: Značilnosti Metelkove mesta vs Kolizeja

	METELKOVA MESTO	KOLIZEJ
VIR POBUDE	civilna družba, socialno gibanje, subkultura, neformalna pobuda	zasebno-kapitalska pobuda
CILJI PROJEKTA	demilitarizacija in socialno-pol. kritika, alternativna kulturna produkcija	dobičkonosnost, arhitekturno ikonska prepoznavnost, revitalizacija, kulturno mecenstvo
POLITIČNI VPLIV	relativno majhen	relativno velik, možnost lobiranja
POMEN ZA MESTO (JAVNI PROSTOR)	raznolikost, pestrost, odprtost javnega prostora, razbremenitev neformalne sfere (kulture)	razbremenitev javnega financiranja, nove arhitekturne ideje, prepoznavnost, odprtost, možnost "Bilbao efekta"
(NE)LEGITIMNOST	dolgotrajno ohranjanje statusa quo (neurejenost statusa), nezainteresiranost za institucionalizacijo, nemerljivost delovanja, problematika s trdimi drogami, notranja kaotična organiziranost, kršenje javnega reda in miru (obiskovalci)	lobiranje, pretiravanje z višino in obsegom objekta, izkoriščanje razmer-nepripravljenosti mestne-urbanistične službe

11 SKLEP

Spremembe v političnem in družbenem sistemu so v Sloveniji na začetku devetdesetih bistveno vplivale tudi na oblikovanje urbanega javnega življenja in prostora. Lastninjenje in privatizacija sta prispevala k drugačnemu dojetju javnega interesa, omogočila sta razvoj trga nepremičnin in trga stavbnih zemljišč. Pojavili so se novi akterji v gradnji in oblikovanju prostora, ki so z zasebnim kapitalom omogočili razvoj novih javnih prostorov. Tako so se novi javni prostori pod vplivom razmaha potrošništva in kapitalistične logike spremenili tako fizično in družbeno kot simbolno. Sprememba družbene in simbolne komponente priča predvsem o komodifikaciji in komercializaciji javnega prostora in krnitvi temeljnih načel javnega prostora in sicer: dostopnosti, demokratičnosti, spontanosti, tolerantnosti in avtentičnosti. Temeljni cilj takšnih prostorov je tako poleg zadovoljevanja potrošniških potreb tudi produciranje “očiščenih” prostorov brez kriminala, revščine in margine, ki vršijo funkcijo ustvarjanja psevdo sveta, ki omogoča umik od nevarnosti in motečih dejavnikov na eni strani, na drugi pa prinaša velike dobičke tistim, ki so podali pobudo in tistim, ki imajo v lasti te kvazi javne prostore. V Ljubljani je bil prvi večji zasebno kapitalski projekt transformacija javnih skladišč na obrobju Ljubljane v novi trgovski center (BTC), kasneje so se podobni projekti razširili v skoraj vse smeri ljubljanskega obrobja (Vič, Rudnik, Vrhovci, Šiška...).

Kljub temu, da je tako v Ljubljani kot v drugih razvitih mestih trend privatizacije in komodifikacije javnega prostora močno prisoten, pa še vedno obstajajo javni prostori, ki temeljijo na alternativnih principih in pobudah. Proces nastanka takšnih prostorov je lahko odgovor na neskladja, nezadovoljstva obstoječega formalnega sistema, ki se kaže predvsem v formacijah družbenih gibanj, ki so glavni pobudniki takšnih prostorov. V Sloveniji so se takšne pobude formirale že konec 60-ih let, v obliki subkulturnih-alternativnih družbenih gibanj, ki so iskala svoje prostore za manifestacijo (Študentski kulturni center in Radio Študent). Vlogo alternativnih kulturnih gibanj je vse do 90-ih let zaznamovala kritika obstoječega sistema in modernizacija kulturnega sistema. S tem pa

so se pojavili t.i. paralelni, neformalni prostori, ki v urbani prostor vnašajo heterogenost, inovativnost in v veliki meri pomenijo tudi ohranjanje »pravih« javnih prostorov, ki omogočajo svobodno javno delovanje in izražanje, ohranjanje avtentičnosti ter prostore eksperimentalnosti, avanture ter socialnega učenja.

Pobuda Mreže za Metelkovo se je rodila prav iz neskladja formalnega sistema, ki se je ob koncu 80-ih let kazal že kot precej očiten. Želja po osamosvojitvi Slovenije in demilitarizaciji je tako sovpadla tudi s pobudo za Metelkovo, za transformacijo vojaških kasarn v odprt kreativen kulturno-socialni prostor, ki se je navkljub zapletom z mestno občino realiziral leta 1993 kot nelegalna zasedba prostorov na severnem delu Metelkove. Navkljub nelegalnosti pa je bil projekt MzM močno podprt tako iz vrst civilne družbe, kot tudi strokovnih in upravnih krogov. Kratki, vendar izredno produktivni socialno-kulturni produkciji, ki je potekala vse do leta 1994, je sledilo obdobje apatije in absentizma konstruktivnih akterjev, ki je bila posledica zaostritve razmer, povezane z odklopom vode in elektrike. Obdobje, ki je sledilo, je zaradi povečanega kriminala, problematike z drogami, nenehnimi intervencijami policije in posledičnimi problemi z okolico, padlo v začarani krog fizične in simbolne degradacije in segregacije prostora. V tem obdobju je Metelkova dobila ključno stigmo marginalnega in nevarnega prostora.

Z normalizacijo razmer (priključitev vode, elektrike) so se razmere počasi začele umirjati, zavesa geta je počasi začela padati. Nov zagon, ki ga je dobila Metelkova po letu 1996 je pomenil tudi večjo sprejemljivost, povečala se je kulturna in socialna produkcija, pojavil pa se je tudi politični aktivizem v obliki manifestacij in javnih akcij. Metelkova je celo postala zelo obiskan ter relativno varen javni prostor, navkljub zasvojenem, ki so še vedno našli pribežališče na tem prostoru. Snovati se je začel razvojni načrt za Metelkovo, ki bi pomenil resno obravnavo tega kulturno-socialnega prostora, prihajale pa so tudi pobude za institucionalizacijo Metelkove mesta in s tem pridobitev vseh potrebnih dokumentov za legalni obstoj centra. Vendar so notranja neskladja med različnimi metelkovskimi skupinami Metelkovo razdelila na tiste, ki so želeli iti po legalni poti in tiste, ki so želeli izhajati iz principa popolne avtonomnosti. S tem pa se je šibila temeljna pogajalska pozicija v odnosu z oblastjo (mestom). Vse do

danes Metelkova deluje po principu rizomatske sistemskosti, ki ji omogoča veliko prilagodljivost, vitalnost in odzivnost, vendar se navkljub relativno dobremu delovanju takšne notranje organiziranosti srečuje s problemi netransparentnosti delovanja in omejitvami v komunikaciji znotraj Metelkove kot tudi z mestom. Izkazalo se je, da bi z obstojem krovne organizacije in informacijskega centra lažje koordinirala in predstavljala svoj kulturno-umetniški center. Določene namere o krovni organizaciji in nadaljnji viziji Metelkove je podala v novem razvojnem načrtu, v katerem so konkretno določeni cilji in načini pridobivanja sredstev za programe in obnovo stavb. Načrti bulvarizacije Masarykove, nameni graditve novega potniškega centra in gentrifikacija celotnega mestnega območja ob Masarykovi cesti pa kažejo na negotovost obstoja Metelkove mesta in pomena, ki ga ima za mesto.

Večja legitimnost zasebno-kapitalske pobude bi lahko izhajala predvsem iz dejstva, da je le-ta že vpeta v formalni sistem in v nasprotju z alternativno ne predstavlja nekega subkulturnega, deviantnega, marginalnega podsistema, ki je v neskladju z obstoječim ali pa mu predstavlja kritiko. Poleg tega pomenijo zasebno-kapitalske investicije v grajeno okolje tudi razbremenitev za javne finance. Pobuda gradnje Novega Kolizeja izhaja iz logike dobičkonostnosti in povrnitve investicijskih stroškov, kar je temeljna logika vseh zasebnih investorjev. O tem priča tudi namera o graditvi 25-nadstropnega večfunkcionalnega kompleksa, ki naj bi združeval javno-kulturni prostor, nakupovalni zabavišni del, poslovne prostore, stanovanjski del ter parkovne površine. Z monumentalno zgradbo, izbrano na vabljenem natečaju (nizozemski arhitekturni biro) bi investitor lahko mestu prispeval ikonsko arhitekturo in s tem povečal možnost kulturnih odmevov, prepoznavnosti mesta ter urbanega utripa. Z večnamensko kulturno dvorano, ki je predvidena kot osrednji del zgradbe pa ne le, da bi zapolnil kulturno infrastrukturno vrzel, povečal bi tudi možnost kulturne prezentacije in izbire ter spodbudil razmišljanja o t.i. kulturnem mecenstvu, ki ima v evropskem prostoru že dolgo zgodovino. S tega vidika se zdi vloga investitorja popolnoma legitimna in jo potrjuje tudi dejstvo, da so mestne oblasti investitorju dale proste roke pri njegovem načrtovanju in realizaciji. Vendar strokovna javnost (arhitekti, spomeniško-varstvena stroka) opozarja na nesprejemljivost projekta, ki se kaže predvsem v domnevnem kršenju nekaterih zakonskih določil, ki se

nanašajo na sporen zasebno vabljeni natečaj za lokacijo novega Kolizeja, ki bi domnevno moral biti javen. Vendar so glede na to, da investitor ne namerava vključevati javnih sredstev, ti očitki vprašljivi, čeprav si bo moral za izvedbo projekta pridobiti še veljavno lokacijsko ter gradbeno dovoljenje. Nadaljnja nesprejemljivost projekta pa se navezuje na obstoječo palačo Kolizej, ki je spomeniško varstveno zaščitena, sedaj na državnem nivoju in tako dovoljuje zgolj obnovo v obstoječi lupini. Investitor za izvedbo svojega projekta predvideva rušenje celotne zgradbe. Menim, da so razlogi za ohranitev palače Kolizej v veliki meri neutemeljeni, predvsem iz razlogov dotrajanosti in uničenosti stavbe ter z njimi povezanimi visokimi stroški obnove, ki bi jih mesto/država le stežka zagotovili. Vprašljiva je tudi avtentičnost zgradbe in funkcionalna namembnost ter problem vkopanosti Kolizeja, katerega je popolnoma obraslo mestno tkivo. Ostali očitki, ki bremenijo novo predlagani projekt, temeljijo na višinskih gabaritih, ki so odločno preveliki za ta mestni kare. Višina novega Kolizeja ruši celotno merilo, ki je pomemben del prepoznavnosti mesta, v smislu vedute mestnega gradu in ostalih mestnih vertikal. Tudi obsežnost objekta je pretirana za to mestno lokacijo in ne spoštuje že obstoječih zgradb, kot sta cerkev in Delavski dom.

Problematika projekta Kolizej nakazuje na temeljne pomanjkljivosti mestne uprave in mestnega urbanizma, ki nista razvila ne strategije ne metod za komuniciranje s predstavniki zasebnega kapitala. Pomanjkanje vizije oziroma konkretnega prostorskega plana za mesto Ljubljana ter prevelika kompleksnost prostorskih zakonskih določil le dodatno ovirajo razvoj mesta, ki bi lahko z zasebnim kapitalom dobil novo razvojno moč. Pasivnost in nepripravljenost mestne uprave in njenih služb kažeta na nezmožnost reševanja vseh sistemskih problemov mesta. V primeru Kolizeja je del te problematike preložila na zasebnega investitorja, ki je s svojo kapitalsko logiko izkoristil razmere, s tem pa podkrepil možnost lobiranja in moči. Konzervativna sila spomeniškovarstvene službe je začela reševati problematiko z defenzivnim zavračanjem in zakonsko preložila projekt za eno leto.

Formalni sistem (MOL, državna oblast, strokovne službe...) v Ljubljani producira razmere, v katerih je realizacija tako kapitalske kot alternativne pobude v veliki meri

otežena in omejena. Razmere za razvoj in prosperiteto alternativnih kulturnih prostorov so zaradi prostorske odvisnosti od državnih in mestnih subjektov, bojzani zaradi prevelike konkurenčnosti etablirani kulturi ter suma in opredelitve te scene kot anarhične in subverzivne, potisnjene v margino ter tako onkraj polja legitimnosti. Zasebno kapitalska pobuda je zaradi nevizionarske politike mestnih oblasti in njene nepripravljenosti ter zaviralne in konzervativne stroke vržena v okolje, ki je zelo nespodbudno, celo zaviralno za dotok zasebnega kapitala. Iznajdljivost, iskanje zakonskih lukenj, kršenje zakonskih določil, lobiranje, iskanje drugačnih novih poti so postali inherenten del tako pobude za Kolizej kot pobude za Metelkovo. Formalni sistem je tako skreiral razmere, v katerih obe ostajata bolj v polju nelegitimnosti. Tako ostajata prihodnost Novega Kolizeja in obstoj Metelkove mesta negotova.

12 VIRI

- AŽMAN-MOMIRSKI, L. (1999) *Akcijsko planiranje: motivi rešitve in uporabnost rešitev realiziranih primerov* V Urbani izziv, 2/99, 114-119.
- AŽMAN-MOMIRSKI, L. (2005) Novi Kolizej v Ljubljani: Vprašanje programa. Urbani izziv (še neobjavljeno, predvidoma decembra 2005)
- BAUMAN, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- BIBIČ B. (2003) *Hrup z Metelkove: Tranzicija prostorov in kulture v Ljubljani*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- BRAKE, M. (1984) *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Ljubljana, KRT.
- BURGAR, B. (2003) *Vključevanje mesta v prenovo degradiranih območij in ponovno uporabo obstoječih objektov*. Ljubljana, Oddelek za urbanizem.
<http://ppmol.org/urbanizem4/index2.html> (25.5.2005)
- CARMONA, M. (2003) *Public Places-Urban Spaces, The Dimension of Urban Design*. Oxford, Architectural Press.
- CASTELLS, M. (1983) *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*. London, Edward Arnold.
- CASTELLS, M. (1996) *The rise of network society. The information age: economy, society and culture, volume 1*. Oxford, Blackwell.
- ČELIK, M. (2004)a Kdo je zagotavljal Prevent Investu, da bo Kolizej spravil "skozi"? Trajekt-zavod za prostorsko kulturo, 27.10. <http://www.trajekt.org/?tid=1&id=294> (4.12.2005)
- ČELIK, M. (2004)b Kolizej pečat Ljubljane. Delo, Sobotna priloga, 30.10. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=4d307ae549af0718ab1fafa4c0c2dfd604&source=Sobotna+priloga (4.12.2005)
- ČELIK M., SIMONETI M. (2004) Travme Kolizeja. Trajekt-zavod za prostorsko kulturo, 6.12. <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=15&id=36> (25.8.2005)
- ČOPIČ V., TOMC G. (1997) *Kulturna politika v Sloveniji: I. Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

- DAL, ZAPS (2004) Obdobje problematičnih vabljenih natečajev. Trajekt-zavod za prostorsko kulturo, 14.7.
- DEBELJAK, A. (1999) Na ruševinah modernosti. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče Ljubljana.
- DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1990) *Rizom*. Književna kritika, 21/1, 7-26.
- d'ELF, T. (1999) *Rekonstrukcija Metelkove*. V Marko Hren (ur.) *Metamorfoze agore Metelkove*, 130-131. Ljubljana, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- FILIPČIČ, K. (2005) Arhitektura in spomeniško varstvo, odprto pismo dr. Vasku Simonitiju, 5.9. <http://www.arhiforum.si/> (3.11.2005)
- FLAKER V. (2001) *Hudič na Metelkovi-uživanje drog, solidarnost in novi prostori svobode*. V Marko Hren (ur.) *Identitete Metelkove: Kakšna prevencija in kakšno varovanje na območju odprtega urbanega kulturnega središča Metelkova*, 21-23. Ljubljana, EU-Phare, Ministrstvo za kulturo RS, MO Ljubljana.
- FOUCAULT M. (1967) *Of Other Spaces* (1967)
<http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html> (25.5.2005)
- GABRIJELČIČ (1999) *Predgovor*. V Ažman-Momirski (ur.) *Oblike prostorskega načrtovanja: od mestnega načrta do urejanja naselij*, 4-5. Ljubljana, Fakulteta za Arhitekturo Univerze v Ljubljani.
- GANTAR, P. (2002) *Tranzicije, identitete in urbani razvoj Ljubljane* V Kos, D. (ur.) *Sociološke podobe Ljubljane*, 44-60. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- GANTAR, P. (1990) *Boj za kulturo boj za prostor*. V Marko Hren (ur.) *Metamorfoze agore Metelkove*, 9. Ljubljana, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- GRAAFLAND, A. (1998) *Figures of tough* V Ritter, R., Knaller-Vlay, B.ur. *Other spaces-The Affair of the Heterotopia- die Affare die Hetrotopie*. Graz, Haus der Architektur.
- GRANT,B.(2003) *What is gentrification?*
http://www.pbs.org/pov/pov2003/flagwars/special_gentrification.html (25.6.2005)

- GRUDEN, M., ČAKARIĆ M. (2005) Rušenje Metelkove še negotovo. Delo, 31.5.
http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=c6bb3c918bc7685a0dae4ece9235ae9504&source=Delo (23.8.2005)
- HAJER, M. (2001) In search of new public domain. Rotterdam, Nai Publishers.
- HOČEVAR, M. (2000) Novi urbani trendi, Prizorišča v mestih- omrežja med mesti. Ljubljana, FDV.
- HREN M. (1995) *Stoletja kasarn, od konstrukcije do sprave*. V Marko Hren (ur.) Metamorfoze agore Metelkove, 30-41. Ljubljana, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- HREN M. (1999) *Vključevanje in izključevanje različnosti v mestu Ljubljana, Primer Metelkova*. V Marko Hren (ur.) Metamorfoze agore Metelkove, 77-98. Ljubljana, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- HREN M. (2005) Intervju. Ljubljana, 13.11. (glej PRILOGA A)
- IZVRŠNI ODBOR DRUŠTVA ARHITEKTOV LJUBLJANE (2004) Ljubljanski urbanisti pri organizaciji natečaja za Kolizej kršijo ustavo RS, ZGO, ZVKD in mestne PUP-e, Trajekt-zavod za prostorsko kulturo. 6.10. <http://www.trajekt.org/?tid=1&id=274> (4.12.2005)
- JAVORNIK, M. (2002) Urejanje kaosa ali kako se je kalil ruski postmodernizem: teoretični vidiki. Slavistična revija, okt.-dec., Ljubljana, 413-434.
- JEŽ J. (1999) Merilo za državno diskriminacijo je vrsta kulture. Pogovor z Dr. Rastkom Močnikom. Maska, pomlad-poletje: 12.
- JURANČIČ, I. *et. al.*, (2001) Prostorska zasnova-Prostorski plan Mestne občine Ljubljana. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana, Mestna uprava, Oddelek za urbanizem. (dokument)
- KAASE, M., NEWTON, K. (1995) *Zaupanje v vlado*. Oxford, Oxford University Press.
- KOLIZEJ D.O.O (2004) Kolizej novo kulturno srce Ljubljane. (reklamno gradivo)
- KOLŠEK, P. (2005) Metelkova naš mali unikat. Delo, 6.6.
http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=53855990e86c79a1ab44850d9160f78804&source=Delo (23.8.2005)
- KOS, D. (1993) Racionalnost neformalnih prostorov. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

KOS, D. (2002) *Postmoderno prostorsko planiranje* V Teorija in praksa, let. XL, št. 4, Ljubljana, 647-657.

KRAŠIČ, M. A. (2004) "Mufti je rekel, da je vse okej" . Delo, 15.9.

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=11cc821df6df01710e44717d7ead344504&source=Delo (4.12.2005)

KRAŠOVEC, M. (2004) Ali Ljubljana sploh potrebuje spomeniškovarstveno službo?. Delo, 13.11.

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=5149c0ff67d2313a4849aab6c9c8142f04&source=Delo (4.12.2005)

KREČIČ, J. (2004) Novi Kolizej kot arhitekturni podvig. Delo, 14.8.

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=986e24a7d4a0f0c1ca0a87ee4c3263ea04&source=Delo (4.12.2005)

LEHRER, U.A. (1999) *Is there still room for public space? Globalizing cities and the privatization of the public realm*. V: INURA. Possible urban worlds: urban strategies at the end of 20th century. Basel, Boston, Berlin, Birhauser.

LUTMAN, M., WEIS, P. (2004) Analitična ocena varnosti objekta Kolizej v Ljubljani na podlagi pregleda in preiskav nosilnega zidovja ter analize potresne odpornosti. Ljubljana, Zavod za gradbeništvo Slovenije.

MATOS, U. (2004) Marketing ne more nadomestiti urbanizma. Mladina, 13.12.

http://www.mladina.si/tehdnik/200450/clanek/kul--kolizej-ursa_matos/ (4.12.2005)

MIHELICH, B. (2004) Ali Ljubljana sploh potrebuje spomeniškovarstveno službo?. Sobotna prliga, Delo, 12.11.

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=6714215a519986d5e44ac295fdf8016804&source=Delo (4.12.2005)

MILES, M. E. (1996) *Real Estate Development: Principles and Process*. Washington, D.C., Urban Land Institute, corp..

MLJAČ, M. (2004) Arhitekt mora biti piroman in gasilec. Evropa jih ima veliko. Delo, Sobotna priloga, 13.11.

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=31de951178e4f84d9698107eea3ea55a04&source=Sobotna+priloga (4.12.2005)

MLJAČ, M. (2005) Edini čuvaji tega prstana. Delo, Sobotna priloga.26.3. :16, 17.

- MOP-direktorat za prostor (2005) Izhodišča za novo prostorsko zakonodajo.
<http://www.arhiforum.si/> (25.12.2005)
- OFFE, K. (1984) *Contradiction of the welfare state*. London, Hutchinson & Co. (Publishers).
- OGRIZEK, M., GREGORIČ, A., ZORKO, S. (2001) *Okrogla miza "Prostori kulture: Metelkova mesto in umetniške akademije"* V Bibič, Hrup z Metelkove: Tranzicija prostorov in kulture v Ljubljani, 199-213. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- PETKOVŠEK, J. (2005) Kolizej pripravljajo za rušenje. Delo, 6.6.
http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=21a6cbad896434002d402156e07e33cf04&source=Delo (4.12.2005)
- POGAČNIK, A. (1999) *Urbanistično planiranje*. Ljubljana, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- RITTER, R., KNALLER-VLAY, B. (1989) *Other spaces-The Affair of the Heterotopia-die Affare die Hetrotopie*. Graz, Haus der Architektur.
- SETNIKAR-CANKAR, S. (2005) *Javno-zasebno partnerstvo*. V Forum SFPO 2005 in EFQM-konferenca zmagovalcev, 3-8. Ljubljana, GV Izobraževanje 2005.
- SERAVAL, D. (2005) Načrt razvoja Mestne občine Ljubljana za obdobje 2007-2012: vprašalnik. Ljubljana, Oddelek za kulturo in raziskovalno dejavnost.
- SERAVAL, D., ŽONTA, M., ZOBARIČ, M., (2005) Predlog nove notranje strukture AKC Metelkova mesto, Ljubljana. (poročilo)
- SIMMEL, G. (2000) *Izbrani spisi o kulturi*. Ljubljana, SH.
- SKLAIR, L. (2005) *The Transnational Capitalist Class and Contemporary Architecture in Globalizing Cities*. International Journal of Urban and Regional Research. Vol. 29.3, september, 485-500.
- STANOVNIK, V. (2000) Poročilo o dejavnostih na severnem delu Metelkove v obdobju od leta 1993 do leta 2000. Ljubljana, MU MOL.
- STANKOVIČ, P., TOMC, G., VELIKONJA, M., ŠAROTAR, D. ur. (1999) *Urbana plemena: Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana, ŠOU, Študentska založba Ljubljana.
- STOPAR, I. (1996) *Ljubljanske vedute*. Ljubljana, Artetika.
- STOPAR, I. (1992) *Sprehodi po stari Ljubljani*. Ljubljana, Marketing 013 ZTP.

- STUBBS P. (2001) *Preventiva in varnost v urbanem kulturnem centru*. V Marko Hren (ur.) Identitete Metelkove: Kakšna prevencija in kakšno varovanje na območju odprtega urbanega kulturnega središča Metelkova 81-95. Ljubljana, EU-Phare, Ministrstvo za kulturo RS, MO Ljubljana.
- ŠAREC, A. (2005) Kje ste menedžerji razvoja Ljubljane?, Trajekt-zavod za prostorsko kulturo. <http://www.trajekt.org/akcije/> (5.1.2006)
- ŠPAN, M. (2005) Intervju. Ljubljana, 6.11. (glej PRILOGA B)
- TOMC G. (2001) *Nč se ne premakne (ala začnimo zdej!)*. V Marko Hren (ur.) Identitete Metelkove: Kakšna prevencija in kakšno varovanje na območju odprtega urbanega kulturnega središča Metelkova 16-20. Ljubljana, EU-Phare, Ministrstvo za kulturo RS, MO Ljubljana.
- TOMC, G. BIBIČ B. (2000) Prostorska problematika kulturnih dejavnosti. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- TRPLAN, T. (2005) Kultura rokodelstva-življenje v razpoki kapitalizma. Ljubljana, Mirovni inštitut. www.mirovni-institut.si/ckp/axt_kelle.htm (25.9.2005)
- U.L. (2005) Rethinking Kolizej. Slovenia Times, 8.7. <http://www.sloveniatimes.com/> (4.12.2005)
- URBANČIČ, V. (2004) Novi Kolizej. Deloskop, 4.11. <http://ppmol.org/urbanizem4/kliping/Novi%20Kolizej.pdf> (6.1.2006)
- UR.L. RS, št. 96/2002 Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (ZUJIPK) (dokument) <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200296&stevilka=4807> (20.1.2006)
- UR.L.RS 110/2002 Zakon o graditvi objektov (ZGO-1) (dokument) <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2002110&stevilka=5387> (20.1.2006)
- UR.L.RS 86/2005 Akt o začasni razglasitvi plače Kolizej v Ljubljani za kulturni spomenik državnega pomena (dokument) <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200586&stevilka=3718> (20.1.2006)
- URŠIČ (2002) *Veliko mesto malih nakupov-“To je moje mesto”*. V Kos, D. (ur.) Sociološke podobe Ljubljane, 62-79. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- VISOČNIK, N. (2005) Javna razprava o kulturni dediščini. Ljubljana-glasilo MOL, št. 8-12, letnik X, december: 37

WEBER, M. (1978) *Economy and Society*. 2 vol. Ed.G. Roth Berkeley, University of California.

ZADNIKAR, M. (2001) IDENTITETE *METELKOVE-Dostopnost urbane kulture Ljubljana*. V Marko Hren (ur.) *Identitete Metelkove: Kakšna prevencija in kakšno varovanje na območju odprtega urbanega kulturnega središča Metelkova* 42-45. Ljubljana, EU-Phare, Ministrstvo za kulturo RS, MO Ljubljana.

ZAVIRŠEK, D. (2001) *Ljubljana potrebuje heterogenost*. V Kos, D. (ur.) *Pogledi na Ljubljano. Ideje o razvoju. Esejistična anketa*, 118-119. Ljubljana, MO Ljubljana.

ZUKIN, S. (1989) *Loft living : Culture and capital in urban change*. New Brunswick (New Jersey), Rutgers, University Press.

ZUKIN, S. (2002) *The culture of cities*. Oxford, Cambridge, Blackwel.

13 PRILOGE

PRILOGA A: Intervju z Markom Hrenom, enim izmed ustanoviteljev Mreže za Metelkovo ter bivšim aktivnim članom, Ljubljana 13. 11. 2005

Kako se je vse začelo ?

Piše s leto 1989, šlo je za proces demilitarizacije v najširšem pomenu besede. Dandanašnji so nam iz energije tistega časa ostale tri strukture: Metelkova, Mirovni inštitut in Center šolskih in obšolskih dejavnosti (CŠOD – ki upravlja s prenovljenimi objekti nekdanje JLA, zlasti s karavliami); to so na nek način otroci projekta **demilitarizacije** in mirovnega gibanja iz 80ih let- Pri konverziji nekdanjega štaba JLA za V armadno območje, je pomembno vlogo odigral Pavle Gantar, kot urbanist; šlo je namreč obenem za razpravo o sodobni arhitekturi mest, o nepotrebnosti in neprimernosti umeščenosti kasarn v urbanih objektih ob dejstvu, da je v morebitnem vojaškem konfliktu tudi zaradi umeščenosti kasarn v mestih večina žrtev med civilnim prebivalstvom. Projekt Metelkova je bil torej načrtovan kot mirovniški projekt in delovno ime za Metelkovo v ilegali je bil **Celica** (ime je nastalo v mojem pogovoru z Janezom Juvanom na avtobusu št. 3). Iz energije konsenza med družbenimi gibanji, so ta oblikovala tudi neodvisno listo – bil sem nosilec te liste - za nastop na volitvah 1990, Gre za družbena gibanja, ki so lahko nastala samo v atmosferi 80-ih, ko je bil milje izrazito kooperativen, za razliko od 90ih., ko je milje izrazito kompetitiven, tudi v okoljih nevladnih organizacij.

Pobuda, sanje, ki so nastale, so bile izrazito politične. Metelkova je bila mišljena kot socio-kulturni center, kot projekt, kjer bi se lahko združili kreativni, angažirani tistega predvojnega časa. Prvi človek zunaj najožjega mirovniškega kroga, do katerega sem šel s to zamisljo v glavi v iskanju zaveznikov, je bil Pavle (Gantar op.a.), ki je bil v tistem času predsednik ŠKUCA in kot urbanist je odlično razumel zamisel o demilitarizaciji urbanih območij, in je vedel da vojska tudi iz vidika vojaške strategije v mestu ni imela kaj iskati. On je iz strokovnega, urbanističnega vidika, v smislu revitalizacije tega območja, že takrat videl polja možnosti in argumentov. Potem smo ustanovili MZM (90), to je bil prvi projekt, ki je bil pripravljen na tranzicijo in prvi urbanistični projekt, ki je bil v celoti pripravljen za revitalizacijo območij, ki so bila izpraznjena kasneje po odhodu JLA iz SLOvenije. Med leti 1989 in 1992 smo tako ekstenzivno implementirali miselni vzorec revitalizacije urbanih vojaških območij v smeri kreativnega urbanega življenja, postavljali smo mrežo, in se z mestnimi ter republiškiimi oblastmi pogajali za prevzem objektov po normalni, legalni, pogodbeni poti. A Mestna občina Ljubljana je pod vodstvom Marjana Vidmarja pogajanje kanila izigrati, pričeli so z nelegalnim rušenjem dela Metelkove, ki je bil obljubljen Mreži za Metelkovo in prišlo je do skvota. To so zgodovinska dejstva.

Leta 1993 ste zaradi zavlačevanja procedure zasedli prostore Metelkove! Kaj se je dogajalo, kakšne so bile razmere?

Projekt Metelkova nikoli ni bil mišljen kot skvot, kdor pravi, da je Metelkova skvot ne ve kaj ta beseda pomeni. Zasedba Metelkove je bila v funkciji legalnega projekta, projekta, ki je imel legalno, formalno pokritje. Ko Miha Zadnikar natolcuje, da je bila Metelkova prepuščena sama sebi, lahko samo rečem, da je ta izjava neresnična. Takega političnega zaledja kot ga je imela Metelkova ni imel najbrž noben skvot na svetu. Skvot je bil v funkciji kampanije, dobro pripravljene organizirane in politično podprte, predvsem pa podprte s formalnimi dokumenti, ki so danes objavljeni v obsežnem Dosjeju Metelkova (NUK). Leta 93 smo imeli kompletno podporo Združene liste in LDS-a, 100 procentno. Dobili smo veliko materialne podpore v obliki postelj, rjuh, odej, vode, gasilci so priskočili na pomoč. Priskrbeli so nam brezplačene mobilne telefone.

Erozija Metelkove se je začela leta 96, ko je bila zmaga za teritorij dobljena. Minister Pelhan je »sceni« zagotovil stavbo Metelkova 6 (dva ducata nevladnih organizacij ima tam danes dom), začele so se obnove stavb Pešci in Lovci iz proračuna MOL in pa priprave za obnovo Zaporov za Mladinski hotel. Po treh letih borb na sodišču, po 7 sodnih postopkih, smo Metelkovo zmagali tudi po sodni poti. Dolga kalvarija. Leta 97 smo torej že zmagali vse sodne postopke, obnovili prvi fundus zradb, legalno vselili nekaj sto akterjev - pravno formalno je bila tako Metelkova rešena. Naj posebej poudarim, da smo delali z vsemi ministrstvi, pristojnimi za kulturo, delo, sociala, šolstvo notranje zadeve, zunaje zadeve.... Poleg neprestanega kulturnega programa torej ni zanemarljivo, da smo pridobili na primer večletni program aktiviranja zaposlitev prek javnih del, prek česar smo aktivirali plačilo začasne zaposlitve za akterje na Metelkovi in sicer je bilo nekje med 700 in 800 napotitev v skupni vrednosti 10.000.000 SIT – ta sredstva so šla neposredno ljudem na Metelkovi. Pa naj kdo po vsem tem trdi, da je bila Metelkova prepuščena sami sebi

Vendar kljub temu je bila erozija Metelkove takrat na vrhuncu, nesoglasja znotraj Metelkove so bila pogosta!

Imeli smo formalne institucije, MzM, ki smo jo ukinili zaradi sodnih postopkov, ter namesto nje ustanovili Retino, ki je podala program. Retina je bil zavod, ki je vključeval MzM, KUD France prešeren in Društvo za preventivno in prostovolno delo, skrbela je za proračun, za obnove hiš, žlebove, strehe. Prenove Lovcev in Pešcev je financirala Mol in nekdo se je moral za ta projekt izboriti. Retino so uničili Metelkovci sami, s svojim kvazi radikalizmom, enostavno zato, ker smo hoteli Metelkovo peljati profesionalno in merljivo, tako kot v vseh podobnih centrih po Evropi.

Hoteli ste institucionalizirati celoten projekt!

Potreben je obstoj managementa. Moj slogan in to je tudi tisto kar sem vedno poudarjal pri tem projektu, da moramo uporabljati vse legalne poti, to se mi je zdelo ključno. Zato smo tako tudi delovali v vsem svojem delu. V svojih funkcijah striktno izrabljali vse legalne poti. Seveda to pomeni tudi transparentnost porabe sredstev, enakopravno konkuriranje za sredstva in merljivost učinkov. Moja teza je bila, da prostor, ki je v centru mesta in ga MOL da na voljo tej sceni, da se mora v veliki meri sam preživljati. Zato smo tudi začeli s procesom kooperativ in delovnih enot, po zgledu nekaterih uspešnih evropskih urbanih

centrov- tudi nekaterih centrov, ki so začeli kot skvoti. Ideja temelji na tem, da vzpostaviš v izhodišču projekte kot profitne, da generirajo dobiček ki ga lahko potem investiraš v nove programe. Se pravi, če ti na začetku šank prinaša nekaj denarja, ga akumuliraš in usmeriš v npr. studio za snemanje plošč, ko ti to prinese profit ustanoviš otroški vrtec, ko ti to prinese profit narediš pekarno, nato pivovarno, nato založbo Vseskozi vlagáš kar generira delovna mesta, generira preživetje, se pravi imaš restavracijo, kulturni program, tehnično podporo. Imaš skratka samozadostnost in neodvisnost na dolgi rok.

Vendar za to rabiš neko transparentnost, pregled nad vsem, da ne pride do zlorabe!

Tako. Zato rabiš institucijo, vsi podobni centri v Evropi delujejo po takšnem principu. Mestne občine jih jemljejo resno, v tem smislu, da bodo natančno poročali in da bo prostorski izkoristek maksimalen, tako notranji kot zunanji. Danes je problem, da se kandidira na strukturna sredstva institucij zgolj zato, ker je denar pač na voljo. Alternativni tip institucije pa se dela predvsem zato, da lahko na dolgi rok deluje, zato, da se vzdržuje konsenz in ne zato, ker je treba strukturo prilagoditi nekemu virtualnemu kapitalu. Mi smo Retino načrtovali tako, da je imela 7-8 programskih sklopov in finančno čimbolj neodvisna, tako da tudi ob predpostavki, da financerji enega programskega sklopa usahnejo, vsi programi še vedno delujejo s pomočjo prelivanja sredstev. Skratka rabiš močno institucijo za takšen podvig. Zanimivo je, da so ta koncept sesuli prav ljuje iz krožka pod vodstvom Rastka Močnika, ki mi je leta 96, sporočil da bo SOROŠ ustavil sredstva za Retino in da RETINA ne bo mogla več kandidirati na SOROSOVA sredstva, z besedami, da je RETINA postala premočna«. Teh besed se dobro spominjam. Rastka Močnika sem potem vprašal, kako bi izključitev RETINE iz nabora upravičenih za financiranje opredelil v kriterijih, pa se je pogovor končal. Kasneje, ko sem sam s kolegi iz vzhodne Evrope analiziral poslanstvo Georga Sorosa na t.i. »odprtih trgih«, smo mi postale poteze Slovenske filiale Sorosa bolj jasne. Tako se še danes govori, da je treba podbirati nevladne organizacije, da bomo imeli močan nevladni sektor. A KAKO NAJ BO NEVLADNI SEKTOR MOČAN, ČE TISTI, KI GA »KAKORDA »PODPIRAJO, UNIČUJEJO MOČNE NEVLADNE ORGANIZACIJE? Zanesljivo je šlo tu za dumping, v teh letih 97, 98 nekaj ljudi ni hotelo videti močnih nevladnih organizacij. Pri ukinitve Retine je šlo hkrati za miniranje iz večih strani in tisti kvaziradikalni gromki Metelkovci, ki so rušili RETINO, so vede ali nevede delali medvedjo uslugo gradbenemu lobiju ki je hotel Metelkovo rušiti

Vendar Retina se ni vmešavala v kulturni program?

Ne. Retina je leta 95 vzpostavila profesionalni servis za ozvočenje, naša ideja je bila, da bi bil tehnični suport za večje prireditve bil skupen. Narediti ekipo, ki bi znala ozvočenje servisirati, upravljati, eksploatirati, ter ustvarjati tudi del dobička. Se pravi, RETINA se ni želela vmešavati v program posameznih produkcij na Metelkovi, temveč vzpostaviti dobro tehnično zaledje in morda managerirati kakšne večje projekte in festivale. Recimo takrat se je približeval Evropski mesec kulture, od vseh ambicij pa je bila narejena samo avtokarta in plakat Metelkove, kar je - kolikor sam vem - še danes edini promo izdelek za celotno Metelkovo.

Leta 2001 je potekala izmenjava izkušenj s kulturnim centrom La Villete v Parizu! Kakšen je ta center in kakšen je bil potek dogodkov?

Ko sem prvič videl ta center, sem bil navdušen nad globoko premišljenostjo tega urbanega kulturnega centra. In to predvsem z vidika socialne integracije, kajti La Villete leži na zelo problematičnem območju Pariza, okoli so sami slumi. To je bila včasih klavnica, ki je v 16., 17. stoletju zalagala meso za celotni Pariz, ki je imel takrat že okoli milijon prebivalcev. Takrat seveda še ni bilo hladilnikov, zato so v Pariz pripeljali žive živali, jih zaklali in po manjših kanalih razparcelirali po Parizu. S pojavom hladilnika tako velike klavnice niso več rabili. Potem je bil v opuščenem parku dolga leta skvot, dogajali so se mnogi divji koncerti. Bila je štala, mnogo dogajanja....Ko so hoteli prenoviti La Villete so bili nekoliko skeptični, vendar jim je uspelo. Imajo koncept popolne odprtosti 24 ur, 365 dni v letu, to je odprt park za vse, z aktivnimi programi socialne integracije, s strašno sofisticiranim pristopom do toksikomanov in delikvence. Veliko volunterjev na terenu, moderirano sodelovanje, pazljivo delo s šolami, in socialnimi ustanovami, usmerjeno, merljivo. Zelo premišljeno in učinkovito. Želel sem si, da bi lahko izmenjali to znanje, predvsem kar se tiče metadonskega centra ob Metelkovi, da bi naredili resen koncept s prevencijo in varovanjem in socialno integracijo. Vendar iz tega potem ni bilo nič. Očitani so mi, da hočem narediti La Villete v Ljubljani, visoko proračunski kulturni center. Dejstvo je da mora biti javni prostor manageriran, voden, če ni nastane kaos in kriminal. (Tedanjo Politiko LDS, je takrat najlepše ubesedil Peter Božič, «Z Metelkovo vzdržujemo do družbene scene socialni mir«, mi ije priznalo, niso hoteli, da) scena zganja hrup, obenem niso hoteli z to sceno izgubljeni preveč energije. Jaz sem hotel Metelkovo peljati po legalni poti – nenazadnje sem bil formalni predsednik, formalni pogajalec, zastopnik. Pa tudi iskreno in konceptualno sem želel, da bi bil center transparenten, odprt za vse, finančno samostojen, kredibilen. Želel sem med drugim širok koncept socialne integracije, tudi v povezavi z narkomani zmetadonskega centra v zdravstvenem domu na Metelkovi. Takrat sem videl, da v kreitični masi metelkovcev ni interesa za transparentnost, socialno integracijo, za nove zaposlitve in za nove možnosti, da prevladujejo individualni interes za ataljeji in žur placi. Ne vem kako je sedaj, moje ocene se nanašajo na v obdobje, o katerem zdaj govoriva (1995-1998). Zadnja stvar, ki sem jo še hotel narediti, je bilo potegniti izkušnje iz portugalskega kulturnega centra v nekdanji tovarni smodnika Fqabrica de Polvora de Barcarena, kjer je multimedijški center v funkciji okoliša. Preden je šel ta center črpat evropska sredstva, so naredili podrobno diagnostiko, koliko mladine bi prišlo v center, kaj bi jim nudili tam, koliko in katere zainteresirane cioljne javnosti bi pritegnili katere programe bi izvajali in kaj bo iz tega širši okoliš Lizbone imel koristi. Vendar tudi iz tega ni bilo nič. Kajti tak pristop bi pomenilo, da bi morali pokazati merljive rezultate. financira Ministrstvo za kulturo prek javnih razpisovb, financira koncerte, razstave, skratkakulturni program . Resne razvojen programe in investicije oz. večje prenove, pa bi lahko financirali iz iz evropskih strukturnih sredstev kar mora biti povezano z dogoročno strategijo gospodarskega razvoja in zaposlovanja. In tisti, ki se tovrstnih projektov lotevajo, to vedo. Tak .program smo imeli pripravljen torej že leta 1999 in kot slišim, se ideja obuja zdaj za finančno perspektivo 2007-2013.

Se pravi navečji problem za razvoj Metelkove je tičal v notranji neusklajenosti akterjev Metelkove!

Če bi resno delali leta 98, če bi bila resnična volja, bi lahko na osnovi dobro narejenega, referenčnega projekta pridobili sredstva za kompleksen razvoj Metelkove že v tekoči perspektivi od 2000 do leta 2006. Jaz sem v sredini 90ih kandidiral z več programi nepsoredno na razpise Evropske komisije, ki so jih vodili v Bruslju, predvsem z namenom socialne integracije, vendar nekateri Metelkovci tega niso hoteli slišati. Imeli smo že vse nastavke, da bi na tej finančni perspektivi, naredili nek dober integriran projekt, s katerim bi se tehnično opremili, obnovili kar je še treba in začeli resen human resource management. Naredili smo program, ki nebi živel od danes do jutri, vendar bi bil dolgotrajen, trajosten in predvsem v funkciji oziroma dobrobit mestu – in ko to rečem, mislim tu na vse meščanke in meščane, otroke, mladostnike, starejše.. V tem smo se razlikovali med Metelkovci. Avtonomija sloni na ekonomski avtonomiji, kjer veš katere stroške imaš, kako jih boš obvladoval. Ali pa se deklariraš kot neformalni subjekt, ki noče od države nič. Tako kot francoski anarhisti, ki ustanovijo skvot in potem ne prosjajo države ali mesta za finančna sredstva. Potrebno se je odločiti.

Kaj menite o hostlu Celica!

Menim, da je odlično opravljen projekt, Moje razočaranje je samo v tem, da projekt ni bil voden po kooperativah v katerih bi lahko v resnici bili ljudje z Metelkove. Kajti naša čisto prvotna zamisel iz leta 90 je bila, da bi profit nebi stekal v neko ozko blagajno (ŠOU) ampak nazaj v Metelkovo. Mladinski hotel smo nameravali voditi kot naš avtonomen projekt. Moram poudariti, da je bila transformacija tega »zapora v zaporu« v samem jedru (in kot sem uvodoma povedal tudi v tajnem nazivu projekta) zamisli o transformaciji centra represivnosti v center kreativnosti in s tega vidika je hostel celica gotovo zelo pomemben pozitiven del zgodbe.

Z graditvijo potniškega centra se bo bulvarizirala tudi Masarykova, vzdolž nje že nastajajo elitna stanovanja in poslovni prostori. Metelkova se zdi kot tujek v tem prostorskem kareju!

Moja strategija do tega vprašanja, ki kot demoklejev meč ves čas visi nad Metelkovo, je bila postaviti akademije ob bok Pešcem (objekt, ki stoji pravokotno na masarykovo ulico v smeri hostla Celica), tam je bilo dovolj prostora, s tem bi dokončno zavarovali tudi Metelkovo mesto. Seveda če bi se hitro znašli, našli skupni jezik z vodstvom umetniških akademij. Če bi zgradili akademije potem ne bi bilo vprašanja, potem bi imelo vse en lep smisel, imaš muzeje, akademije, hostel, studije klube, na odprtih površinah imaš koncerte, življenje... Problem je bil v preambicioznosti projekta za akademije, ki je bil preveč megalomanski in zato neizvedljiv. Na AGRFT so hoteli 40 tisoč m², kar je logično, da takšnega prostora Ljubljana ne premore in tudi finančno vzdržnega programa za tako velik prostor nimajo. Odziv nekaterih gromkih Metelkovcev je bil, da želim zrušiti Metelkovo in jo prodati akademijam, kar seveda ni bilo res.

Kakšno prihodnost ima potemtakem Metelkova?

Zgodila se bo ena od naslednjih opcij. Ko se bo mega projekt potniškega centra gradil, bodo veliki pritiski, da se na novo urbanizira tudi območje kulturnega centra Metelkova. Dejstvo, da se je vlagalo v Lovce in Pešce ni nikakršen argument, ki bi preprečeval dolgoročno rušenje Metelkove, kajti od tega je že 10 let, torej je investicija lahko prikazana kot amortizirana. Širitev Masarykove se nadaljuje. Seveda odvisno kateri mestni svetniki bodo na pozicijah. Precej možnosti je, da dobi mesto Ljubljana ista koalicija, kot jo ima vlada in bodo dosegli soglasje o tem, da se Masarykova bulvarizira, s tem bo predvideno rušenje Pešcev in Lovcev. V sakem primeru pa bo velik del Metelkove ostal trajno in vsi naporji so tako imeli smisel. Želim si, kot vedno, da bi celoten prostor mislili enotno – prostor med Ministrstvom za kulturo, železniško postajo, Taborom, kot prostor, ki je prost, pretočen, odprt, kreativen, navdiha poln, zdravilen.

PRILOGA B: Intervju z Matejo Špan, predstavnico Kolizej d.o.o., Ljubljana, 6.11.2005

Kakšne so razmere na slovenskem investicijskem trgu nepremičnin? So vzpodbudne za zasebne investitorje ali se developerji srečujejo z mnogimi omejitvami?

Developerji se srečujemo z mnogimi problemi, ki predstavljajo omejitve kot na primer: problem ustrezne namenske rabe zemljišča in s tem povezanimi spremembami izvedbenih prostorskih aktov ali celo planskih aktov, kar pomeni (glede na trenutno zakonodajo) možnost realizacije projekta šele v letu 2007; dolžina procesa sprejemanja prostorskih aktov
problem interpretacije oziroma razumevanja zakonskih določil s strani uradnih oseb. Zato tudi ni tujih developerjev.

Kakšne so vaše izkušnje pri takšnih investicijah, predvsem v primeru Kolizeja?

V primeru Kolizej gre za popolnoma drugačen problem.

Glede na to, da mestni in državni proračuni ne bodo zmogli vseh investicij v grajeno urbano okolje me zanima kako sta po vašem mnenju MOL in država pripravljena na to? Kakšen je po vašem mnenju urbanizem pri nas, je preveč zaščitniški, premalo liberalen, premalo vzpostavlja komunikacijo s potencialnimi developerji?

MOL in država sta slabo pripravljena na sodelovanje!
Urbanizem premalo vzpostavlja komunikacijo s potencialnimi developerji (public – private partnership), je premalo jasen in premalo vizionarski.

Nekateri odzivi na novi predlog Kolizeja so bili zelo burni, predvsem iz strani spomeniškega varstva, arhitekturne zbornice in urbanistov. Kakšni so glavni vzroki temu?

Vprašajte spomeniško varstvo (njihov očitek: imamo veljaven odlok, mi pa smo razpisali natečaj in zavestno pustili avtorjem vse možnosti; vsi so se odločili za rušitev starega Kolizeja, kar delno ovrednosti kvaliteto objekta in istočasno kaže na konzervativno držo spomeniškega varstva), arhitekturno zbornico (njihov očitek: omejitev sodelovanja slovenskih arhitektov) in urbaniste.

Veliko polemik je bilo tudi glede višine nagrajenega projekta. Zakaj ste izbrali nizozemski projekt?

Nizozemski projekt je izbrala mednarodna žirija in ne investitor. Predvidevamo, da zato ker je bil v vseh ozirih najboljši in najkvalitetnejši tako za investitorja kot za urbano arhitekturno nadgradnjo tega dela mesta.

Z novo kulturno dvorano, ki je predvidena v novem Kolizeju, ste se razglasili za novo kulturno srce Ljubljane. Kakšen kulturni program bo vseboval Kolizej?

Takšnega, ki bo kulturno podobo Ljubljane dvignil na evropski nivo. In tistega, ki ga Cankarjev dom ne more imeti, ker nima dovolj velikih dvoran.

Kakšna je ciljna publika kulturnega programa Kolizeja? Bo konkurirala Cankarjevemu domu?

Na to vprašanje odgovarjamo z vprašanjem – ali Cankarjev dom konkurira Slovenski filharmoniji? Sicer pa je iz odgovora na prejšnje vprašanje jasno, da ne bo konkurirala. Naša ciljna publika je mednarodni prostor med Benetkami, Dunajem in Splitom.

Kakšen bo prispevek novega Kolizeja mestu Ljubljana? Gledano iz kulturnega vidika!

Kolizej bo ponudil novo moderno in zmogljivo dvorano za prireditve, ki presegajo zmogljivosti obstoječih dvoran. Ljubljana mora postati metropolitanska in z novim Kolizejem bi nadgradili status Ljubljane v eno izmed prestolnic evropskih držav, saj mora kot taka čimprej dobiti npr. dobro veliko koncertno dvorano (npr. Kolizej), luksuzen hotel v središču mesta, sodoben stadion,...

Kakšen je prispevek iz urbanističnega in arhitekturnega vidika? Predstavlja nek nov mejnik, po katerem bo urbanizem odvisnejši kapitalu. Po katerem bo Ljubljana postala odprtejša za nove arhitekturne smernice!

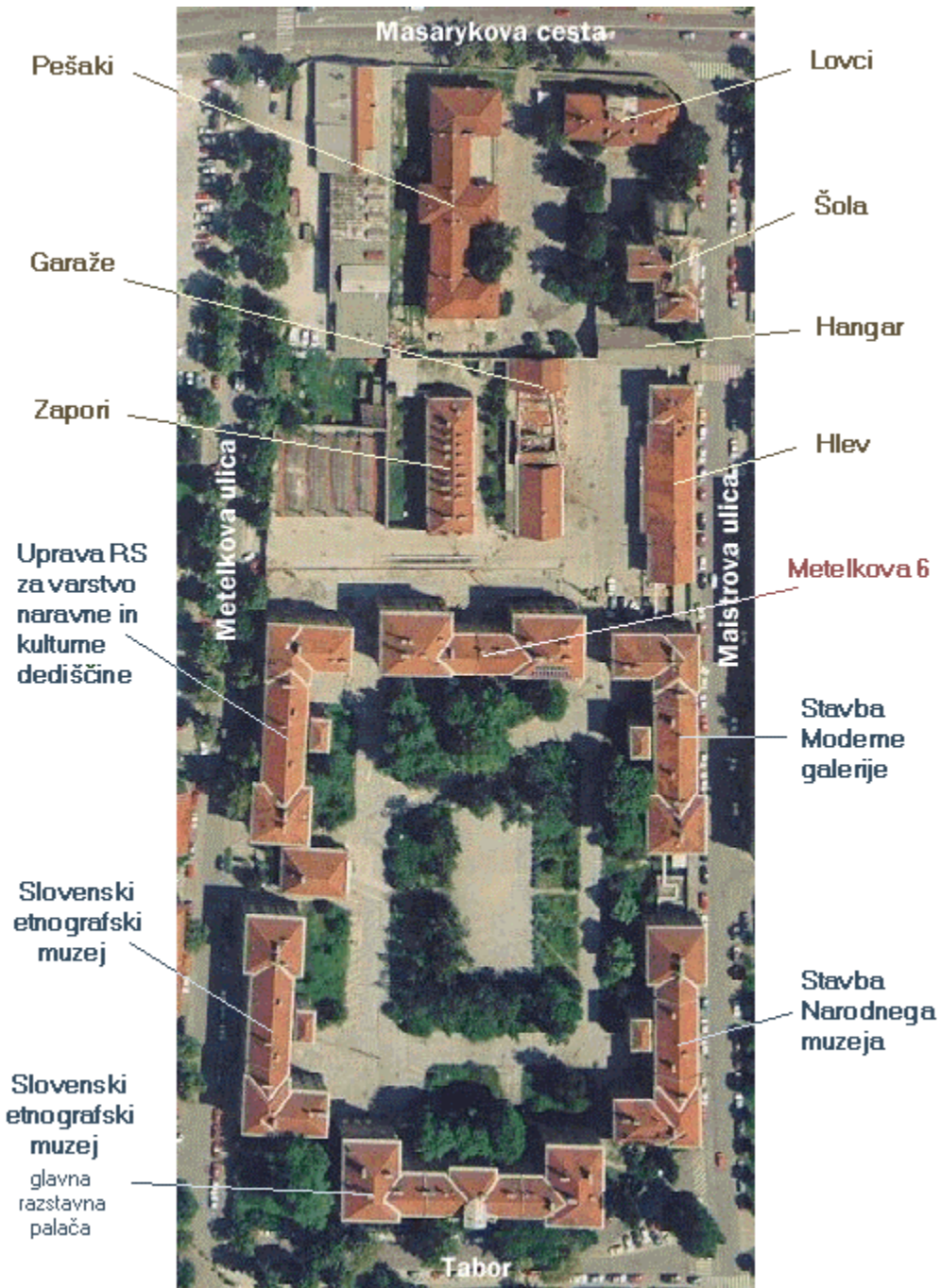
Urbanizem in kapital morata predvsem ustvariti dialog, ne pa biti odvisna drug od drugega.

Želimo si, da bi Ljubljana postala bolj odprta za nove urbanistične smernice, vendar očitno zaenkrat še ni pripravljena za to.

To je bil prvi primer, da se v Ljubljani pojavi avtorsko delo mednarodno uveljavljenih arhitektov, ki spadajo v svetovni TOP 20. Očitno je bil šok prevelik. In ker je najlažje zaščititi objekt in ne vedeti kaj z njim, se je to zgodilo.

PRILOGA C: Slike Metelkova mesto

Slika 1: Tloris Metelkove (severni in južni del)

Vir: <http://www.ljudmila.org/retina/metelkova-katalo/>

Slika 2: Stavba Pešci, pogled na klub Gala hala

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 3: Stavba Hlev

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 4: Stavba Garaže

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 5: Stavba Hangar, pogled na Šengensko kuhno

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 6: Stavba Hangar, pogled na galerijo Kunilingus

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 7: Stavba Lovci

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 8: Stavba Pešci, pogled na vhod v Chanel Zero

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 9: Stavba Pešci, pogled iz Masarykove

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 10: Stavba Mala Šola

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 11: Stavba Garaže, pogled na Jalla Jalla

Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 12: Hlev, mavčna replika Davida

Vir: Lea Šuligoj

PRILOGA Č: Slike Palače Kolizej in novega predloga za Kolizej

Slika 13: Stavba Kolizej, pogled iz Gosposvetske ceste

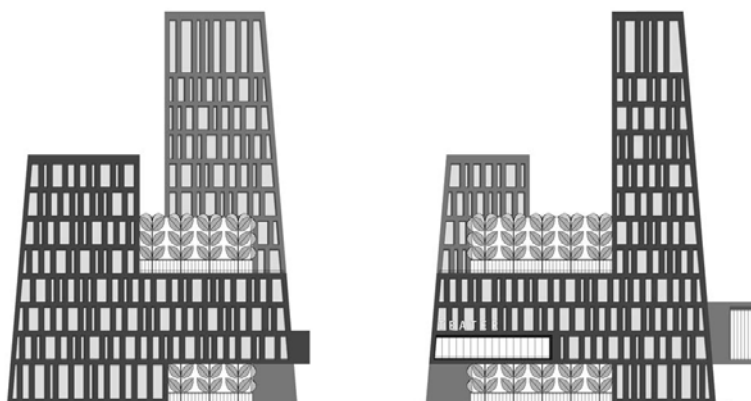
Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 14: Stavba Kolizej, pogled iz Župančičeve ulice

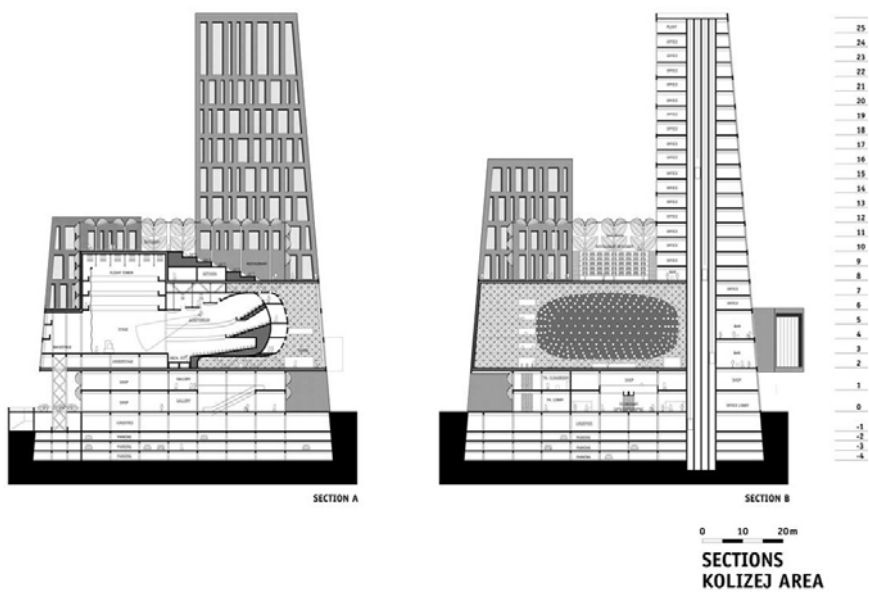
Vir: Lea Šuligoj (2005)

Slika 15: Predlog Novega Kolizeja, avtorjev

Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>

Slika 16: Prerez Novega Kolizeja

Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>

Slika 17: Novi Kolizej, pogled iz Argentinskega parka

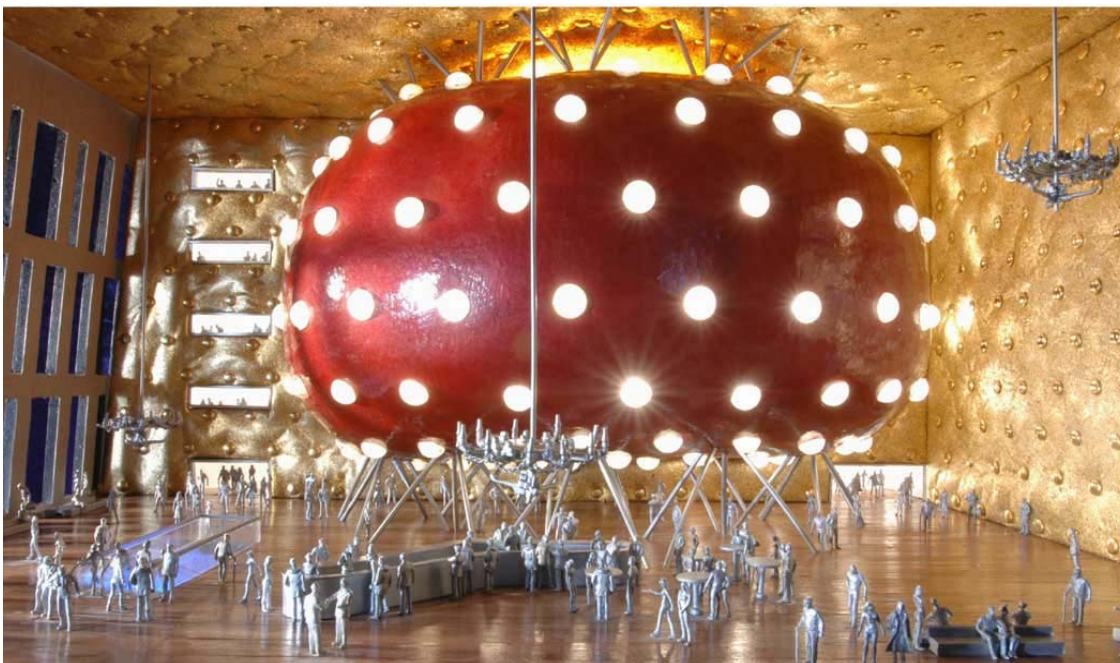

Slika 18: Novi Kolizej, pogled iz Tivolske ceste

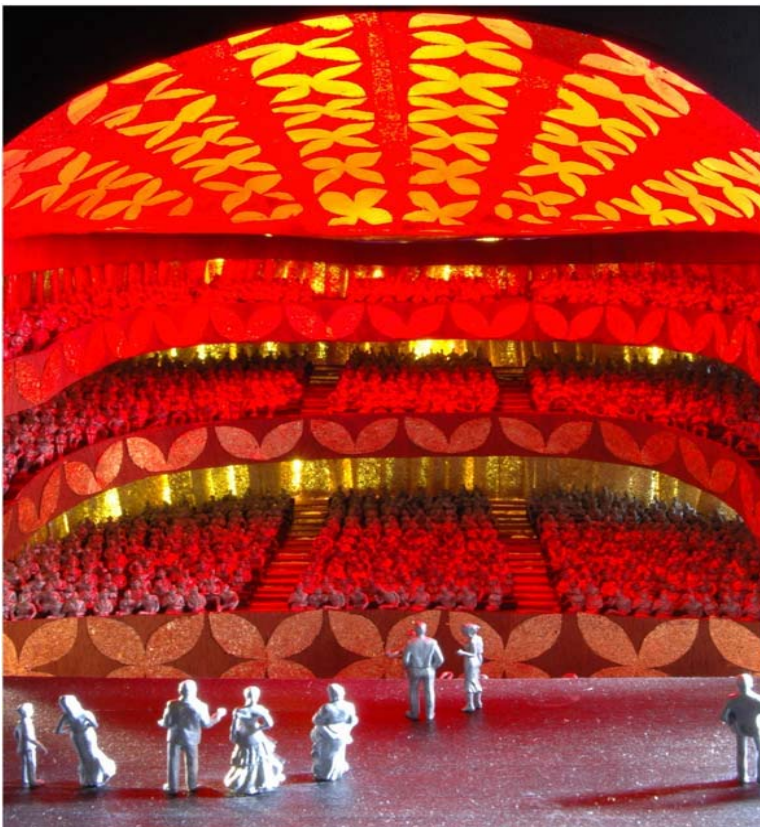
Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>

Slika 19: Pogled na lebdeči teater

Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>

Slika 20: Teater (dvorana) v Novem Kolizeju

Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>

Slika 21: Novi kolizej, pogled iz Celovške ceste

Vir: <http://www.trajekt.org/akcije/?rid=12&tid=16&id=30>